

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK DUYARLILIK ANALİZİ
VE SAVUNMA SANAYİİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
12391-Ünal ARI

Danışman
Prof.Dr. Cemal ŞANLI

İSTANBUL 1996

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
BAŞLICA KISALTMALAR.....	V
TABLolar LİSTESİ.....	VI
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	VIII
GİRİŞ.....	I

BİRİNCİ BÖLÜM TÜRKİYE’NİN JEOPOLİTİK DUYARLILIK ANALİZİ

1. Jeopolitiğe Genel Bakış	3
1.1. Jeopolitiğin Kimliği	4
1.2. Jeopolitiğin Anlamı	6
1.3. Jeopolitiğin Özellikleri	8
1.4. Jeopolitiğin Doğuşunu Hazırlayan Nedenler	8
2. Jeopolitiğin Unsurları	9
2.1. Jeopolitiğin Değişmeyen (Coğrafi) Unsurları	11
2.1.1. Anakara ve Denizlere Göre Konum.....	11
2.1.2. Ulaşım Sistemleri ve Geçitlere Konum.....	12
2.1.3. Komşu Ülkelere Göre Konum.....	12
2.1.4. Yeryüzü Şekilleri ve Yükseltilere Göre Konum.....	12
2.1.5. İklim Özelliklerine Göre Konum.....	13
2.1.6. Ülkenin Sınırları, Şekli ve Yüzölçümü Göre Konum.....	13
2.1.7. Tabii ve Beşeri Kaynaklara Göre Konum.....	14
2.2. Jeopolitiğin Değişken Unsurları.....	15
2.2.1. Sosyal Değerler	15
2.2.2. Ekonomik Değerler	15
2.2.3. Askeri Değerler	15
2.2.4. Politik Değerler	16
2.2.5. Kültürel Değerler	17
2.3. Zaman	17
3. Jeopolitik Teoriler	18
3.1. Fiziki Coğrafyaya Dayalı Jeopolitik Teoriler	19
3.1.1. Kara Egemenliği Teorisi	19
3.1.2. Kenar Kuşak	20
3.2. Kuvvete Dayalı Jeopolitik Teoriler	22
3.2.1. Deniz Hakimiyeti Teorisi	22
3.2.2. Hava Hakimiyeti Teorisi	23

3.3. Karma Jeopolitik Teoriler.....	23
3.3.1. Hayat Alanı Teorisi	23
3.3.2. Jeostratejik ve Jeopolitik Alanlar Teorisi.....	24
4. Jeopolitik Görüşlerde Türkiye'nin Yeri	25
4.1. Jeopolitiğin Değişmeyen Unsurlarına göre Türkiye'nin Durumu	25
4.1.1. Anadolu'nun Jeopolitik Önemi	25
4.1.2. Jeopolitik Teoriler ve Türkiye.....	28
4.1.3. Türkiyenin Coğrafi Özellikleri, ...	29
4.2. Jeopolitiğin Değişen Unsurlarına Göre Türkiye'nin Jeopolitik Konumu	30
4.2.1. Jeopolitiğin Değişen Unsurlarına Göre Türkiye'nin Bölgesel Düzeydeki Jeopolitik Durumu.....	31
4.2.1.1. Ortadoğu Bölgesi	31
4.2.1.2. Rusya ve Kafkaslar Bölgesi.....	32
4.2.1.3. Balkanlar ve Kıbrıs.....	35
4.2.1.4. Bölgesel Nükleer Tehditler.....	38
4.2.2. Jeopolitiğin Değişen Unsurlarına Göre Türkiye'nin Evrensel Düzeydeki Jeopolitik Konumu	42
4.2.2.1. Dünyadaki Gelişmeler	43
4.2.2.2. Türkiye'nin Durumu.....	47
5. Türkiye'nin Jeopolitik Özelliği ve Kendisine Yönelik Tehditler.....	49

İKİNCİ BÖLÜM TÜRKİYE'NİN SAVUNMA SANAYİİ

1-Savunma Sanayii Sektörü	51
1.1.Savunma Sanayinin Yapısı	51
1.1.1.Savunma Sanayinin Tanımı	51
1.1.2.Savunma Sanayii Kuruluşlarının Genel Özellikleri	52
1.1.2.1.Savunma Firmalarının Sınıflandırılması.....	52
1.1.2.1.1. Büyüklüklerine Göre Firmalar	53
1.1.2.1.2. Üretim Türlerine Göre Firmalar.....	53
1.1.2.1.3. Sözleşme Türlerine Göre Firmalar.....	54
1.1.2.2. Savunma Sanayii Firmalarında Yeni Arayışlar	54

1.1.3.Savunma Sanayii Ürünlerinin Özellikleri.....	58
1.2.Savunma Pazarı	59
1.2.1.Savunma Pazarının Tanımı	59
1.2.2.Savunma ve Sivil Pazar Arasındaki Farklar	59
1.3.Savunma Ticareti	61
1.3.1.Silah Ticaretinin Dinamiği	61
1.3.2.Silah Ticaretinin Gelişimi	62
1.3.3.Silah Ticaretini Etkileyen Hususlar	63
1.3.3.1. Tedarikçinin Davranışları	63
1.3.3.2. Arz Piyasasının Yapısı	63
1.3.3.3. Satıcı İstekleri	64
1.3.3.4. Transfer Güçlükleri	64
1.3.3.5. Tedarikte Yeni Uygulamalar.....	64
1.3.3.6. Potansiyel Tehditler	65
1.3.3.7. Ticaret Kısıtlamaları.....	65
1.3.4.Dünya Silah Satışları	66
1.3.4.1. Silah Transfer Eden Ülkeler	68
1.3.4.2. Başlıca Silah Alıcısı Ülkeler	69
1.3.4.3. Silah Ticaretinin Etkileri	71
2.Türkiye'de Savunma Sanayiinin Gelişimi	72
2.1.Türkiye'yi Savunma Sanayiine Yönelten Askeri Çevre	72
2.2.Türkiye'nin Savunma Sanayiini Kurma Çabaları	76
2.2.1.Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Silah Üretimi	76
2.2.2.Cumhuriyet Döneminde Silah Üretimi	77
2.3.Savunma Sanayiinin Bugünkü Durumu	81
2.3.1. Silah ve Mühimmat Sanayii	81
2.3.2. Roket Sanayii(Roketsan)	81
2.3.3. Zırhlı Araçlar ve Tank Modernizasyon Sanayii	82
2.3.4. Gemi İnşa Sanayii ;	82
2.3.5. Uçak Sanayi ;	83
2.3.6. Elektronik Sanayii	84
2.4. Savunma Sanayiinin Gelişim Potansiyeli	85
2.4.1. Silah Üretim Modeli	85
2.4.2. Özel ve Kamu Sektörleri İşbirliği	86
2.4.3. Uluslararası İşbirliği	87
2.4.4. Sivil Üretimin Potansiyel Silah Üretim ve Dönüşüm Kapasitesi	88
2.4.5. Dış Ticaret ve İhracat Potansiyeli	90

2.4.6. İç Talebin Hacmi ve Ekonomik Ölçek	92
2.4.7. Savunma Sanayiini Geliştirmede Diğer imkanlar.....	93
2.4.7.1. Savunma Sanayiinde Kullanılan Doğal Kaynakların Üretimine Ağırlık Verilmesi	93
2.4.7.2. Enerji Sorununun Çözümü	93
2.4.7.3. Nitelikli İnsangücünün Yetiştirilmesi	94
2.4.7.4. Mevcut Askeri Üretim Tesislerinin Geliştirilmesi	94
2.4.7.5. Ar-Ge, Bilim ve Teknoloji Kapasitesinin Geliştirilmesi....	94
2.4.7.6. Finansman Sorununun Çözümü	95
2.5.Savunma Sanayiinin Geliştirilmesindeki Sınırlar ve Sorunlar	97
2.5.1. GSMH ve Savunma Harcamaları	98
2.5.2. Teknoloji Transferi ve Güçlükler	99
2.5.3. Mevcut Sanayinin Durumu	100
2.5.4. Yüksek Maliyetli Üretim	101
2.5.5. Yetişmiş İnsangücü	102
2.5.6. Geniş Ölçekli Üretim Yapabilme Olanakları	102
2.5.7. Altyapı	103
2.5.8. Bağımlılık Sorunu	103
2.5.9. Askeri Etkinlik Sorunu	103
2.6. Savunma Sanayinin Ekonomik Etkiler	104
2.6.1. Sanayileşme Etkileri	104
2.6.2. Ar-Ge ve Teknolojik Gelişmeye Etkileri	104
2.6.3. Ödemeler Dengesine Etkileri.....	105
2.6.4. İstihdam Etkileri	106
2.6.5. Enflasyon Etkileri	107
2.6.6. Ulusal Gelir ve Ekonomik Kalkınmaya Etkileri	107
SONUÇ	109
KAYNAKLAR	115

BAŞLICA KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AKKA	Avrupa Konvensiyonel Kuvvet İndirimi Antlaşması
APEC	Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Antlaşması
Ar-Ge	Araştırma-Geliştirme
Aselsan	Askeri Elektronik Sanayi
A.Ş.	Anonim Şirket
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BDT	Birleşik Devletler Topluluğu
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GATT	Tarifeler ve Ticaret Genel Antlaşması
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
H.A.K.	Harp Akademileri Komutanlığı
HİBM	Hava İkmal Bakım Merkezi
Hv.K.K.	Hava Kuvvetleri Komutanlığı
IMF	Uluslararası Para Fonu
KEİ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği
K.H.O.	Kara Harp Okulu
K.K.K.	Kara Kuvvetleri Komutanlığı
MKEK	Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu
MSB	Milli Savunma Bakanlığı
MW	Magawatt
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması
SAGEB	Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
Sf	Sayfa
SSM	Savunma Sanayii Müsteşarlığı
THK	Türk Hava Kurumu
TOMTAŞ	Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi
TUSAŞ	Türkiye Uçak Sanayii Anonim Şirketi

TABLolar LİSTESİ

TABLO-1	AKKA'YA GÖRE KANATLAR BÖLGESİNDE BULUNMASI GEREKEN KONVANSİYONEL SİLAH TAVANLARI
TABLO-2	KISA, ORTA VE KITALARARASI FÜZELERE SAHİR OLAN ÜLKELER
TABLO-3	DÜNYADAKİ EN BÜYÜK EKONOMİK ENTEGRASYONLAR
TABLO-4	ASYA, AVRUPA VE KUZEY AMERİKA'DAKİ DEĞİŞEN EKONOMİK GÜÇ
TABLO-5	ASYA, AVRUPA VE KUZEY AMERİKA'DAKİ SAVUNMA HARCAMALARI
TABLO-6	BAZI SAVUNMA FİRMALARININ 1993 YILI BÜTÇELERİ VE ÜRÜN ÇEŞİTLERİ
TABLO-7	ÖNEMLİ SAVUNMA FİRMALARINDAKİ BİRLEŞMELER
TABLO-8	BAZI AVRUPA ÜLKESİ FİRMALARINDAKİ BİRLEŞMELER
TABLO-9	SİVİL VE SAVUNMA PAZARININ ÖZELLİKLERİ
TABLO-10	1974-1977 DÖNEMİNDE BELLİ BAŞLI SATICI / ALICI İLİŞKİLERİ (SİLAH SATIŞ SÖZLEŞMELERİ)
TABLO-11	DÜNYA SİLAH PAZARININ ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI(%) (1993 YILI)
TABLO-12	BÖLGELERE GÖRE SİLAH İTHALAT VE İHRACAT (%)
TABLO-13	ORTA DOĞU SİLAH PAZARI(%) (1991 YILI)
TABLO-14	BAZI SİLAH ALICISI ÜLKELERİN 1989-1993 YILLARI ARASINDAKİ SİLAH ALIMLARI
TABLO-15	TÜRKİYE'NİN ASKERİ ÇEVRESİNDE YER ALAN ÜLKELERİN SAVUNMA HARCAMALARI
TABLO-16	ABD ASKERİ YARDIMLARI (MİLYON \$)
TABLO-17	ABD'NİN TÜRKİYE'YE YAPTIĞI ASKERİ YARDIMLARI
TABLO-18	1997 YILINDA ÖNGÖRÜLEN ABD ASKERİ YARDIMLARI
TABLO-19	SSCB VE RUSYA'NİN ASKERİ HARCAMALARI (MİLYAR RUBLE)
TABLO-20	İMALAT SANAIİNDEKİ P.S.Ü.K. 1982
TABLO-21	NATO ÜLKELERİNİN ASKERİ TEÇHİZAT VE ENFRASTRÜKTÜR HARCAMALARI
TABLO-22	DÜNYA SİLAH İHRACATININ BAZI GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI (1983)
TOBLO-23	BÜTÇE VE BÜTÇE DIŞI SAVUNMA HARCAMALARI

- TABLO-24 NATO ÜLKELERİNİN SAVUNMA HARCAMALARIN GSMH İÇİNDEKİ PAYI (%)
- TABLO-25 1990 YILI ,GAYRİSAFİ AR-GE HARCAMALARININ SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI (%)
- TABLO-26 TÜRKİYE'DE 1990 YILI ,GAYRİSAFİ AR-GE HARCAMALARININ SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI (%)
- TABLO-27 1990 YILINDA GAYRİSAFİ AR-GE HARCAMALARININ FİNANSMAN KAYNAKLARINA GÖRE DAĞILIMI (%)

ŞEKİLLER LİSTESİ

- ŞEKİL-1 Mackinder'in Kara Egemenliği Teorisine Göre Dünyanın En nemli Jeostratejik Bölgeleri
- ŞEKİL-2 Kenar Kuşak Teorisine Göre Kenar Kuşak Bölgeleri
- ŞEKİL-3 Mahan'ın Deniz Egemenliği Teorisine Göre Jeostratejik nemi Yüksek Denizyolları
- ŞEKİL-4 Saul B. Cohen'e Göre Global Jeostratejik Bölgeler
- ŞEKİL-5 Jeopolitik -Jeostratejik Teorilerin Sentezine Göre Türkiye

GİRİŞ

1989 yılından itibaren dünyada meydana gelen hızlı gelişmeler, uluslararası sistem ve dengelerde köklü değişikliklere yol açmıştır. 2 nci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan iki kutuplu dünya dengesi Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla çökmüş bir çok ülkede rejimler değişmiş, bir tarafta ekonomik çıkarların ön planda tutulduğu birlik arayışları sürerken, diğer taraftan da milliyetçilik akımlarının şiddetlenmesi ile yeni devletler kurulmaya başlamış, bölgesel, etnik, ırk ve din ayrılıklarından kaynaklanan çatışmalar artmış ve dünya haritası adeta yeniden çizilmeye başlamıştır.

Bu koşullar altında, eski dünya dengelerinin bozulduğunu söylememiz kolay olmakla birlikte, yerini neyin aldığını söylememiz kolay olmamaktadır. Değişim, belirsizlik demektir. Ancak bizim yapmamız gereken, yeni dengenin hangi koşullarda ve biçimde oluşabileceğini önceden tahmin ederek sağlıklı stratejiler saptayabilmek, yani dünyadaki değişimleri iyi anlamak ve yeni yönelimleri gerçekçi biçimde değerlendirmektir.

Bilindiği gibi bir çok strateji uzmanı güvenlikle ilgili sorunları ve geleceğe dönük diğer politik sorunları tanımak ve değerlendirmek için jeopolitik bilmini kullanmaktadır. Zaten jeopolitik görüş olmadan, bu günün bir çok büyük sorununun yorumu yetersiz kalmakta ve güvenlikle, politikayla hatta planlama öncelikleri ile ilgili kararlarda düşüncenin bir disiplinden geçmesi ve bütünlük içinde ele alınması zorlaşmaktadır.

Dolayısıyla bu araştırmanın amacı, jeopolitik bilmini ana hatlarıyla orataya koyarak mevcut gelişmelerden en fazla etkilenen bölgelerin tam ortasında bulunan Türkiye'nin, bölgesel ve evrensel durumunu jeopolitik şablonu kullanarak belirlemek ve özellikle ulusal güvenliğin ayrılmaz bir unsuru olan savunma yeteneğimizin, jeopolitik değerlendirme ile ahenkli olup olmadığını ortaya koymaya çalışmaktır.

Bu amaca yönelik olarak araştırma, iki bölüm halinde sunulacaktır. Ancak bilindiği gibi, jeopolitik ve savunma sanayi konuları çok geniş bir alana yayılmakta ve çok karmaşık bir görünüme sahip bulunmaktadır. Bu nedenle, araştırma aynı zamanda aşağıda belirtilen bölümleri içeren konularla sınırlandırılmaya çalışılacaktır.

~~İlk bölümde, jeopolitik kavramı üzerinde durularak bu konuda ünlü düşünürlerin fikirlerine yer verilmiş ve bazı bilim adamları tarafından ortaya konulan jeopolitik teoriler incelenmiş, özellikle jeopolitiğin değişen~~

ve değişmeyen unsurlarına göre Türkiye'nin bu jeopolitik unsurlar çerçevesinde bölgesel ve evrensel jeopolitik özelliği belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca bölgesel ve evrensel düzeydeki jeopolitik incelemede ayrı ayrı jeopolitiğin değişen ve değişmeyen unsurları göz önüne alarak, özellikle bölgesel düzeyde Türkiye'nin sınır komşularıyla sıcak ilişkilerine yer verilirken, aynı şekilde evrensel düzeyde de dünyadaki yeni oluşumlara temas edilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde ise, öncelikle savunma sanayi sektörü üzerinde durularak, savunma firmalarının, ürünlerinin ve pazarının özelliklerine değinilmiş, ayrıca silah ticareti ve bu ticarete alıcı ve satıcı olarak katılan ülkelerin durumlarına değinilerek, bu çerçevede Türkiye'nin savunma sanayii ve gelişim potansiyeli incelenmiş, savunma sanayiinin geliştirilmesindeki sınırlar ve sorunlara yer verilmiştir. Ancak bu alandaki bütün araştırmacıların karşılaştığı ortak bir sorun bulunmaktadır. Bu sorun, silah üretimleri, ithalat ve ihracaat, maliyetler, karlılık, istihdam v.b. konuları ve özellikle bunlarla ilgili sayısal verileri elde etmede ortaya çıkmaktadır. Ülkeler ve ilgili firmalar, güvenlik gerekçesiyle bu konularla ilgili verileri yeterli seviyede yayınlamamaktadırlar. Ancak yine de bu sınırlamalar yeterli değerlendirmenin yapılmasına tamamen engel oluşturmamaktadır.

Araştırmanın sonucunda ise, araştırmanın bir özeti ile araştırmadan elde edilen bulgular ve varılan sonuçlar kısaca belirtilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK DUYARLILIK ANALİZİ

1. Jeopolitiğe Genel Bakış :

Ülkelerin sahip olduğu değerler sürekli olarak, çeşitli yönlerden gelen tehditlerle karşı karşıyadır ve bu değerler duyarlılıklarından dolayı güncelliklerini korurlar. Dolayısıyla ülkenin bekası açısından bu değerlerin kesintisiz olarak araştırılması, ilgi ve özen gösterilmesi gerekir.(1)

Toplum yaşamının ayrılmaz unsurları olan ve ülke bekasına yönelik yapılacak değerlendirmeler için önem taşıyan; coğrafi, sosyal, politik, askeri ve kültürel değerlerden yalnız birisi veya birkaçını dikkate alarak, yapılan incelemeler yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla olayların ve gelişmelerin sağlıklı değerlendirilebilmesi ve ülke menfaatlerine uygun politikalar üretilebilmesi için, bütün unsurların aynı anda bölgesel ve evrensel büyüklükte ele alınması gerekmektedir. İşte bunu sağlamak için ise, jeopolitik değerlendirme yapılmaktadır. Aynı zamanda, günümüz dünyasında geleceğe dönük politik ve emniyetle ilgili problemleri değerlendirerek çözüm bulmak jeopolitik görüşü iyi bilmek gerekmektedir. Zaten jeopolitik görüş olmadan günümüzün karmaşık olaylarını yorumlamak, güvenlik ve planlamayla vb. ilgili konularda politika üretmek güçleşmektedir.(2)

Jeopolitik'in kelime kökü incelendiğinde, jeopolitik terimi içerisinde iki sözcük dikkati çekmektedir. Biri yer anlamındaki "geo" ve siyasetten kaynaklanan, siyasi anlamındaki "politik" tir. Basit olarak "arz politikası" anlamına gelmektedir ve bir devletin dünya coğrafyasındaki yeri (mevkii) ile devlet idaresi anlamındaki siyasetin ilişkilerini belirtmektedir. (3)

Öncelikle Jeopolitik, coğrafi durumu veya bir ülkenin dünya üzerindeki mevkiini değerlendirirken, ülkenin özel konumunu dikkate almaktadır. Özel konum ise, bir ülkenin diğer ülkelere göre sosyal, ekonomik, taktik ve stratejik önemi demektir. Jeopolitik, inceleme yapılırken bu husus temel inceleme konusu olarak değerlendirilmektedir. (4)

(1). Suat İLHAN, Jeopolitik Duyarlılık, Türk Tarih Kurumu Yayını, sf: 10, Ankara-1989

(2). Suat İLHAN, a.g.e, sf: 11

(3). Muzaffer ERENGİL, "Jeopolitik Kavramı Üzerine Bir İnceleme", Stratejik Etüdler Bülteni, Gen. Kur. Bşk.lığı Yayını, sayı: 86, sf: 36, Eylül-1991

(4). Hayati DOĞANAY, Türkiye'nin Coğrafi Konumu ve Bundan Kaynaklanan Dış Tehditler, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, sayı: 12, sf: 10, 1991

Ayrıca jeopolitik, coğrafyaya dayanan politikayı değerlendirirken ise, siyasi coğrafyayı dikkate alır. Bazılarına göre jeopolitik siyasi coğrafyanın bir bölümü gibi düşünülür, aslında jeopolitik, siyasi coğrafyanın devamıdır ve daha geniş alanda, daha çok konuyu içine almaktadır. Alınacak kararlarda düşüncelerin bir disiplinden geçmesini ve bütünlük içinde ele alınmasını sağlamaktadır. (5)

1.1. Jeopolitiğin Kimliği :

Jeopolitiğin anlam ve alanının ne olduğunu daha iyi kavrayabilmek için, jeopolitik bilmi ile uğraşan düşünürlere başvurmak faydalı olacaktır.

Öncelikle, Frederich Ratzel, 1897 yılında gündeme getirdiği “Politik Coğrafya” adlı eserinde, devleti biyolojik bir organizmaya benzetmiştir. Siyasi coğrafya dışına çıkarak, ekonomik, sosyolojik, siyasi ilimler, kültür ve medeniyet tarihlerini, toprak ve mekan fikirlerini de siyasi coğrafyaya ilave ederek, devletin büyüme gücünü çevre koşullarına bağlamıştır.(6)

Halford Mackinder ise 1904 yılında verdiği konferansta, ulaştırma sisteminin sağladığı olanaklarla, dünyanın tek bir politik ünite haline gelebileceğini vurgulamıştır. Dünya üzerinde bir bölgeyi dünya politikası için hakim bölge olarak kabul etmiş ve bu bölgeye eksen bölgesi ve “Heartland” olarak nitelendirmiştir. Bu bölgeyi (Volga’dan Yangtze’ye ve Himalayalardan Kuzey Kutup Denizine uzanan bölge) kontrol edenin “Heartland”a sahip olacağını belirtmiştir.(7)

Rudolf Kjellen , İsveçli siyaset bilim uzmanıdır. Jeopolitiği , “devlet varlığının tabiat kanunları ve insanların davranışları açısından incelenmesi ve kıymetlendirmesi” olarak tanımlamış, coğrafi faktörlerin Rusya’ya sağladığı avatajları araştırmıştır. Devletin en önemli özelliğinin güç olduğunu

---

(5). Aykut ACAR, “ Anadolu’nun Jeopolitik Önemi ve Türkiye’ye Yönelik Tehditler”, Stratejik Etüdler Bülteni, Gen. Kur. Bşk.lığı Basımevi, sayı: 89, sf: 97, Ankara-1995

(6). Feridun ERGİN, Uluslararası Politika Stratejileri, İ.Ü. Yayınları, sf: 127, İstanbul-1975

(7). Feridun ERGİN, a.g.e, 128

savunmuş, güç'ün hukuktan daha önemli olduğunu ve hukuğun ancak güç ile korunabileceğini belirterek, devleti araştırırken o'na yön veren doğal kanunları beş ayrı şekilde değerlendirmiştir. Geopolitik (Coğrafya ve devlet), Demopolitik (Nüfus ve devlet), Ekopolitik, Sosyopolitik (Devletin Sosyal Yapısı), Kratopolitik (Devletin yönetimi) (8)

Alfred Thayer Mahan, Amerika Birleşik Devletleri deniz kuvvetlerinde görev yapmış bir amiraldir. Jeopolitik konusunda savunduğu fikirler jeopolitikçi olmamasına rağmen jeopolitik karakter taşır ve bunların bilimsel verimi "Deniz Egemenliği Teorisi" adı altında belirtilebilir. Mahan, özellikle donanma ve denizlerin önemi üzerinde durmuş ve açık denizleri, kıtaları birbirine bağlayan engin ovalar olarak nitelmiş ulaşımı etkileyen akıntı, derinlikler ,en kısa yol vs.gibi hususların bir ölçüde sabitleşmiş olması nedeniyle bu yolları kontrol eden ülkenin dünya ulaşımını kontrol edebileceğini savunmuştur.(9)

Nicholas J. Spyman (1893-1943)

Amerikalı bir profesör olan Spyman,1942 yılında yayımladığı "Dünya Politikasında Amerikanın Stratejisi" adlı yazısında uluslararası ilişkilerde ülkelerin kuvvetli olmak için mücadele verdiğini savunmuş, dış politikanın amaçlarına ancak kuvvetle ulaşabileceğini belirterek daha çok kendi ülkesi Amerika Birleşik Devletleri'nin savunma ve güvenliği ile "Kenar Kuşak Ülkesi" diye adlandırdığı ülkelerin bulunduğu coğrafyayı inceleme konusu yapmıştır.Görüşleri "Kenar Kuşak Teorisi" olarak bilinir. (10)

Karl Haushofer (1869-1946)

Diğer jeopolitikçi Alman, Karl Haushofer, kara teorisini savunan ve 2nci Dünya Savaşının cereyan tarzında etkili olan bir jeopolitikçidir.Milliyetçi açıdan değerlendirmeler yapmış, Hitler'in

---

(8). Feridun ERGİN, a.g.e, 128

(9). Suat İLHAN, Jeopolitik Duyarlılık, a.g.e, sf: 12

(10). Suat İLHAN, a.g.e, sf: 12

politikasında etkili olmuş, Fransaya ve İngiltere'ye saldırması görüşünü savunarak, Almanya'nın dünya hakimiyetini ve hayat sahasını gerçekleştirmek için jeopolitiği adeta kullanmıştır. (11)

Etjel Percy ise Polonya'lı jeopolitikçidir. Coğrafi mevkii ve özelliklerin siyasi hareketi hızlandırdığını savunmuştur. Polonya'nın istila yolları üzerinde bulunması nedeniyle tarih boyunca işgal ve haksızlıklara uğradığını belirtmiş ve Almanya'nın dünya gücü olabilmek için ya batı'ya ya doğu'ya doğru genişlemesi gerektiğini ispat etmeye çalıştığını vurgulamıştır. (12)

1.2. Jeopolitiğin Anlamı :

Askeri terimler sözlüğünde, jeopolitik; “coğrafi faktörlerin tesiri altında siyasi sistemlerin tetkiki ile ilgili ilimdir.”, şeklinde tanımlanmaktadır. (13)

“Jeopolitik, devletlerin coğrafi alan üzerinde güç değerlendirmesi yapan, etkisinde kaldığı zamanın dünya güç merkezlerini inceleyen, değerlendiren, amaç ve bu amaçlara ulaşma şartlarını ve safhalarını inceleyen, ortaya koyan ilimdir veya daha dar anlamda, coğrafi, ekonomik, sosyal, siyasi ve stratejik faktörlerin devletlerin dış politikalarına etkisinin incelenmesidir.” (14)

Başka bir ifadeyle ise jeopolitik; “milli siyasetin tayini ve uluslararası ilişkilerde siyasi faaliyetlerin yürütülmesine coğrafi faktörlerin yaptığı katkıyı araştıran ilimdir.” (15)

---

(11). Suat İLHAN, a.g.e, sf: 12

(12). Erol TÜMERTEKİN, Beşeri ve İktisadi Coğrafya'ya Giriş, İ.Ü.Ed.Fak.Yayımları, sf: 124, İstanbul-1962

(13). Askeri Terimler Sözlüğü, E.U.Basımevi, sf: 196, Ankara-1956

(14). Aykut ACAR, “Anadolu'nun Jeopolitik Önemi ve Türkiye'ye Yönelik Tehditler”, a.g.e, sf: 96

(15). Zekai DOĞANAY ve Fikret ATUN, Ortadoğu'nun Jeopolitik ve Jeostratejik Açısından Değerlendirilmesi Körfez Savaşından Alınan Dersler, SSM Yayını, sf: 6, Ankara-1994

Yukarıdaki tanımlara ilave olarak, jeopolitik uzmanları tarafından yapılan tanımlar ise şu şekildedir;

“Radolf Kjellen ;

Coğrafi teşekkül veya mekan içinde ilmi olarak devletin tetkikidir. Devletin varlığının tabiat kanunları ve insanların davranışları açısından tetkik ve kıymetlendirilmesidir.

Haushofer ;

İçinde yaşadığı coğrafi bölgenin ve tarihi gelişmelerin etkisi altında değişen siyasi hayat şeklinin (yani devletin), üzerinde yaşadığı yer ile münasebetidir.

Spykman ;

Bir devletin güvenlik politikasının coğrafi unsurlara göre planlanmasıdır.

Kieffer ;

Bir devletin sosyal, politik, ekonomik, stratejik ve coğrafi unsurlarının, bu devletin dış politikasının tayin ve takibine tatbikidir.” (16)

“P.Ford ;

Tatbiki siyasi coğrafyadır.

Wriht ;

Coğrafi muhiti dünya politikasında kullanma san’atıdır.

Obest ;

Siyasi muamelata ve siyasi hayattaki çalışmalara materyal ve literatür hazırlar, siyasi hayata yol gösterir, bu sebeple siyasi san’atı öğreten bir bilimdir. Aynı zamanda siyaset san’atının zorunlu gördüğü bilgiyi ve siyasetin yerinde ve sağlam yönetilmesini açıklar ve buna ait metodları gösterir. Jeopolitik devletin siyasi vicdanı olmak ister.

Runciman ;

Coğrafi mülahazaların siyasi inkişafı tatbiki demektir.” (17)

Neticede, tanınmış Jeopolitik uzmanları tarafından yapılan tanım ve açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, jeopolitiğin en önemli yönü uygulama gayesine yönelmiş olmasıdır. Yapılan

---

(16). Mithat ÇALIK, Askeri Coğrafya, Harp Akademileri K. lığı Yayını, sf: 14, Eylül-1982

(17). Mehmet ATAY, Jeopolitik, Türkiye Stratejik Araştırmalar ve Eğitim Merkezi Yayını, sf: 6, İstanbul-1990

incelemelerin ortak noktaları, devlet, coğrafya ve politika kavramları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Esasen düşünürlerin ayrıldıkları nokta sadece jeopolitiğin ne olduğu konusudur.

1.3. Jeopolitiğin Özellikleri :

1-Öncelikle jeopolitik, politika ve coğrafyanın karşılıklı etkileşimi yanında daha çok sayıda konuyu içerir, bugünkü ve gelecekteki politik güç ile politik hedef ilişkisini coğrafi gücü esas alarak belirlemeye çalışır.

2-Bir devletin güvenlik ve gelişme politikasının bilimsel zeminini oluşturmak için, coğrafi platform üzerindeki ülkelerin güçlerini, güç merkezlerini karşılaştırmalı olarak değerlendirir ve güç-hedef ilişkisi kurar.

3-Global sorunların daha net anlaşılması için bilimsel ortamı hazırlar ve dünya'ya bir bütün olarak bakma imkanı verir. Böylece, bölgenin veya ulusun bu olgudan etkilenme durumunu çıkarmaya yardım eder.

4-Jeopolitik ayrıca, politika ile siyasi coğrafyanın bütün verilerinden faydalanır ve istatistik bilgilerini uygulamaya, siyasi coğrafyayı siyasete bağlar.

5-Jeopolitik, global ve bölgesel düzeyde, uluslararası sistemde cereyan eden olayların herhangi bir ülke için oluşturacağı tehdidi veya avantajı en iyi şekilde tahlil edebilmek için tarih, kültür, ekonomi, sosyal değerler, coğrafi karakter, askeri değerler, politik değerler, zaman gibi unsurları inceler ve o ülkenin menfaatlerine en uygun hareket tarzını belirlemeye çalışır. (18)

1.4. Jeopolitiğin Doğuşunu Hazırlayan Nedenler :

Jeopolitiğin sistematik inceleme konusu haline gelişi hatta bir bilim dalı haline gelmesinin değişik nedenleri vardır.“ Bunlar :

1- Siyasi coğrafyanın günün kavram ve politika nedenlerini açıklamakta yetersiz kalışı,

2-Tarih-Coğrafya ve siyasi ilimlerin arasındaki ilişkilerinin ve etkilerinin açıklığa kavuşturulması gerekliliğinin duyulması,

---

(18). Suat İLHAN, Jeopolitik Duyarlılık, a.g.e, sf: 15-18

3-Coğrafya üzerindeki determinist görüşler,(ilgili olayların bir sebebi olduğu ve bu sebeplerin aynı sonucu verdiği.Toprak, iklim gibi)

4-Toplumların oluş ve gelişmeleri üzerinde etkenliği olan yeni unsurlar teşhisi,

5-Mevcut ilimlerin bazı coğrafi ve siyasi oluş ve olayların açıklanmasında, yön verilmesinde yetersiz kalışı,

6-Gelişen teknolojinin coğrafyada, saha unsurunu küçültmesi, toplumlar ve kıt'alar arası ilişkilerin artması,

olarak sınırlanabilir.” (19)

2. Jeopolitiğin Unsurları :

Jeopolitiğin ne olup olmadığının daha iyi anlaşılması, sınırları ve ilgi alanlarının daha net ifade edilebilmesi için jeopolitiğin unsurları belirlenmiş ve üç grup altında toplanmıştır.

Şimdiye kadar jeopolitik ile ilgili söylenenlerden de anlaşılacağı gibi, jeopolitik dünya meselelerine açıklık getirmek için birçok konuyu içermekte ve güvenlik gibi hassas bir konuda alınacak kararlarda geleceğe dönük tavsiyelerde bulunmaktadır. Dolayısıyla böyle önemli görevleri üstlenmiş Jeopolitik'in, unsurlarının çok iyi seçilmesi gerekmektedir.

“Stratejinin üç unsuru olan mekan, kuvvet, zaman jeopolitiğin unsurlarının da başlıklarını oluşturur. Unsurların incelenmesi güç değerlendirmesi niteliğindedir, ve

1. Jeopolitiğin Coğrafi Unsurları (Değişmeyen Unsurlar)

1.1.Anakara ve Denizlere Göre Konum

1.2.Ulaşım Sistemleri ve Geçitlere Göre Konum

1.3.Komşu Ükelere Göre Konum

1.4.Yeryüzü Şekilleri ve Yükseltilere Göre Konum

1.5.İklim Özellikleri

---

(19). Mehmet ATAY, Jeopolitik, a.g.e., sf: 44

1.4.Yeryüzü Şekilleri ve Yükseltilere Göre Konum

1.5.İklim Özellikleri

1.6.Ülkenin Sınırları, Şekli ve Yüzölçümüne Göre Konum

1.7.Tabii ve Beşeri Kaynaklara Göre Konum

2. Jeopolitiğin Beşeri Unsurları (Değişken Unsurlar)

2.1.Sosyal Değerler

2.2.Ekonomik Değerler

2.3.Politik Değerler

2.4.Askerî Değerler

2.5.Kültür Değerleri ve Kültür Çevresi

3. Zaman Unsuru :

olarak sınıflandırılmaktadır.” (20)

Yukarıda belirtilen unsurlardan değişmeyen unsurlar stratejide “mekan” ın karşılığıdır. Değişen unsurlar ise stratejide “güç” ün karşılığıdır. Her ikisinde de konuları aktif kılan zamandır. (21)

Jeopolitiğin değişen, değişmeyen unsurları ve zaman birbirlerini etkileyerek şekillenir. Jeopolitik değerlendirmelerde de, jeopolitiğin bu üç unsurunun bir bütünlük içinde ele alınması gereklidir. Zaten bu üç unsur birbirinden ayrı düşünülemez. Ayrıca jeopolitik değerlendirmelerle yapılacak tehdit belirlemesi ve çıkan sonuca göre milli menfaatlere en uygun politika seçiminde bu üç unsurun sağladığı kabiliyetlerin yeterli olup olmadığını veya değişen ve değişmeyen unsurlara zaman içinde nasıl taaruz edildiğini anlamak için yine bir bütünlük içinde değerlendirme yapılması gereklidir. Çünkü, jeopolitiğin unsurlarında oluşan bu bütün aslında bir ülkenin politikasına yön veren ulusal gücüdür. Bütün bunlara ilave olarak, jeopolitik unsurlar içinde değinilmeyen ancak jeopolitik ile ilişkisi çok derin olan bir başka unsur ise tarihtir. Geçmiş dönemdeki olayların jeopolitik bakış açısı ile değerlendirilmesinde ve bu değerlendirmenin geleceğe doğru

---

(20). Suat İLHAN, Jeopolitik Duyarlılık, a.g.e, sf: 21

(21). Mehmet ATAY, Jeopolitik, a.g.e., sf: 44

yaygınlaştırılmasında etkilidir. Dolayısıyla Jeopolitik-tarih ilişkisi, hem tarihin jeopolitik unsurlar dikkate alınarak incelenmesi hem de günümüzün jeopolitik yapısında tarihin etkilerinin incelenmesi ve hükümler çıkarılmasını sağlayacaktır.(22)

2.1. Jeopolitiğin Değişmeyen(Coğrafi) Unsurları :

Devletlerin belirli bir coğrafi alana yerleşmek ve bir ülkeye sahip olmak en başta gelen varlık şartıdır, ve bununla birlikte ülkenin dünyadaki yeri de oldukça önemlidir. Bilindiği gibi, bir ülkenin dünyadaki yerinin önemi ise, diğer ülkelere yapabileceği etkiye göre değer kazanmaktadır. Ayrıca uluslararası sistemlerde meydana gelen değişimler, ülkenin dünyadaki yerinin önemini arttırmakta veya azaltmaktadır. İşte bu tür gerçekler ise jeopolitiğin temel unsurunu oluşturmaktadır.(23)

Bu düşünceden hareketle Jeopolitiğin değişmeyen unsurları, devletlerin dünya üzerindeki özel konumlarını dikkate almaktadır. Zaten bir devletin dünya üzerindeki konumu ile uluslararası politikadaki etkinliği üzerinde sıkı ilişkiler bulunmaktadır. (24)

2.1.1. Anakara ve Denizlere Göre Özel Konum :

Özel konum kapsamı içindeki en önemli konuların başında, devletin ülkesinin anakara ve denizlere göre özel konumu gelmektedir.

Öncelikle bir ülkenin dünya anakara ve denizlerine göre konumu ona ; ada devleti, kıta devleti, kenar devleti veya kıta içi devleti olma özelliği kazandırmaktadır. Ada devletinin dört yanının denizlerle çevrili olması dış saldırılardan uzak yaşama ve gelişme olanağı sağlar. Kıta devletleri ise, bir kıtanın genel görünüşü ile hakimi durumunda olan devletlerdir. Çok geniş arazileri ve kaynakları vardır. Sahip oldukları geniş arazi içerisinde önce birliği sonra homojen yapıyı sağlamak, kıta devleti karakteri kazanabilmek için ilk adım olmuştur. Diğer taraftan kenar devletleri büyük ölçüde denizle fakat aynı zamanda bir ucu kara ile irtibatlı olan devletlerdir. Kıta içi devletleri de, anakara içinde

---

(22). Suat İLHAN, Jeopolitik Duyarlılık, a.g.e, sf: 21-23

(23). Mehmet KOCAOĞLU, Uluslararası İlişkiler, sf: 125, Ankara-1993

(24). Hayati DOĞANAY, “ Türkiye'nin Coğrafi Konumu ve Bundan Kaynaklanan Dış Tehditler”, a.g.e., sf: 12

bulunma ve denizlere kapalı olma özelliklerinden dolayı, okyanusaşırı ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkilerinde varlıklarını sürdürebilmek için hem komşuları olan devletlerin ve hem de denizlerde kıyısı olan devletlerin dostluklarına ihtiyaç duyarlar. Bu ilişkilerin özellikle savaş dönemlerinde kesilmesi, kara devletlerinin ekonomik bakımdan çökertilmesinde çok etkili bir rol oynar. Bundan dolayı kıta içi devletleri günümüz kominikasyon dünyasında bile, dış siyasetlerinde tarafsız bir politika izlemeye özel önem verirler. (25)

2.1.2. Ulaşım Sistemleri ve Geçitlere Göre Konum :

“Bilindiği gibi sanayinin başlıca özelliklerinden biri, büyük ölçüde hem madde ve enerji tüketmesi ve buna karşılık yine büyük ölçüde mamul üretmesidir. Gerek hammaddenin fabrikalara getirilmesi gerekse mamul maddesinin pazarlara taşınması düzenli ve geniş hacimli ulaşım imkanlarına bağlıdır. Dolayısıyla ulaşımın ekonomik faaliyetlere etkisinden dolayı deniz yolları, karayolları ve demiryollarının jeopolitik önemi yüksektir. Bunun yanında bu yolların kilit noktaları olan su yolu, karayolu ve demiryolu geçitleri de takdik ve stratejik değeri yüksek özel konumlardır.”(26)

2.1.3. Komşu Ükelere Göre Konum :

Bir ülkenin, komşularının, milli politikalarının karakteri o ülkenin milli menfaatlerine olumlu veya olumsuz etki yapabilmektedir. Düşman ülkelere komşu olan veya sürekli silahlanan ülkelerle aynı sınırı paylaşan bir ülke, milli politikalarını belirlerken bu gelişmeleri hassasiyetle değerlendirmek durumunda kalmaktadır.

2.1.4. Yeryüzü Şekilleri ve Yükseltilere Göre Konum :

Bir ülkenin yeryüzü şekilleri, savunma, ekonomi ve ulaştırma alanlarında sağladığı avantaj ve dezavantajlar bakımından önem taşır. Gerçi çağdaş teknoloji, ülkenin yeryüzü şekilleri ve yükseltiye göre özel konumunun büyük bir etken olmasını kaldırmışsa da tamamen yok ettiği söylenemez. Bu

---

(25). Hayati DOĞANAY, a.g.e., sf: 12

(26). Hayati DOĞANAY, a.g.e., sf: 13

bağlamda, bir devletin denizden faydalanma olanağı o ülkenin kıyı şekilleriyle yakından ilgilidir, özellikle de haliç kıyılarına sahip ülkenin siyasal ve ekonomik kaderleri ile bu kıyı şekilleri arasında yakın ilişkiler olduğu dikkati çekmektedir. Diğer taraftan, yeryüzü şekilleri bir devletin sadece ekonomik kaderini değil savaş gücünü de etkiler. Sağlam engellerle çevrili coğrafi bütünlüğü olan ülkeler savunmada bir kale görünümündedir. Oysa ülkesi genellikle düzlükler ya da yeknasak topraklardan oluşmuş devletlere karşı daha kolay kara harekatı uygulanabilir.(27)

2.1.5. İklim Özelliklerine Göre Konum :

İklim özellikleri devletin siyasal, askeri ve ekonomik gücünü önemli ölçüde etkiler. Farklı iklimler insanların sağlıkları, zihinsel ve bedensel faaliyetleri yönünden, ekonomiyi de faaliyetleri açısından etkiler. İklim şartları elverişli ve dolayısıyla tarım potansiyeli yüksek olan devletler daha kolay güç merkezleri durumuna gelebilir. Diğer grup ülkeler ise, gerek savaş ve gerekse barış yıllarında gıda maddesi ithalatı yoluyla nüfuslarını beslemek durumundadırlar. Bu durum ise özellikle savaş yıllarının kritik ekonomik dönemlerinde büyük sıkıntılara yol açabilir. (28)

2.1.6. Ülkenin Sınırları, Şekli ve Yüzölçümüne Göre Konum :

Devletin ülkesinin sınırları onun güç merkezi olması ile yakından ilgilidir. Kara sınırları fazla olan ülkeler, komşuları ile sonu gelmeyen ve huzursuzluk yaratan çekişmelere sahiptirler. Diğer taraftan doğal sınırlara sahip olmak ise, ülkelerin bu tür sıkıntılarını bir nebze hafifletebilir. Bilindiği gibi en doğal sınırlar da denizlerdir. Bu bakımdan ada devletleri sınır anlaşmazlıkları ile uğraşmazlar. Ayrıca ülke sınırları devletlerin oluşturacağı savunma politikası üzerinde de rol oynar. Denizlere kıyısı olan ülkeler, kara ve hava ordularına ilave olarak güçlü bir deniz savunması da oluşturmak zorundadırlar. Gerçi bu durum savunma harcamalarını arttırsa da, devletler geliştirecekleri deniz ticaret filoları ile büyük gelir sağlayabilirler.(29)

---

(27). Mithat ÇALIK, Askeri Coğrafya, a.e.g., sf: 18

(28). Hayati DOĞANAY, " Türkiye'nin Coğrafi Konumu ve Bundan Kaynaklanan Dış Tehditler", a.g.e., sf: 20

(29). Hayati DOĞANAY, a.g.e., sf: 21

Devletin ülkesinin şekli de oluşturulacak savunma politikasında göz önüne alınması gereken bir husustur. Ülkenin sahip olduğu arazinin geometrik biçimi, özellikle savaş anında düşmanın toprak kazanmasını kolaylaştırabilir veya zorlaştırabilir. Ayrıca devletin ülkesinin yüzölçümünün büyüklüğü ile gücü arasında da yakın ilişkiler vardır. Yüzölçümü büyük ülkelerde genel olarak tarımsal ekonominin potansiyel kaynağı yüksektir ve doğal kaynaklar da büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Ayrıca dış saldırı anında düşman güçlerinin ülkenin iç kesimlerine ulaşmakta zorlanmaları ve iç bölgelere sokulan güçlerin çevirme hareketi ile imhası gibi hususlar da yüzölçümün büyüklüğü ile yakından alakalıdır.(30)

2.1.7. Tabii ve Beşeri Kaynaklara Göre Konum :

Devletlerin milli güçlerini ve dış politikalarını yakından etkileyen faktörlerden biri de, tabii ve beşeri kaynaklar yönünden zengin olup olunmadığı konusudur. Özellikle stratejik ve ekonomik önemi yüksek olan bazı doğal kaynaklar, milletlerarası politikada bazı devletlerle sıkı ilişkiler kurulmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu tür kaynaklara sahip olan devletlerin uluslararası politikada söz sahibi olması daha kolay olmaktadır. Diğer taraftan sınır bölgelerindeki kaynaklar çoğu defa iki devlet arasında siyasal anlaşmazlık konusu olabilmektedir. Çünkü devletlerin dış politikaları çıkar ve yararlar dengesi üzerine oturtulmuştur. Beşeri kaynaklar arasında da kuşkusuz en önemlisi nitelikli ve niteliksiz insan gücü varlığıdır. Doğal kaynaklar yönünden zengin, ülke yüzölçümü geniş, sanayisi gelişmiş ve nitelikli insangücü fazla olan devletler aynı zamanda dünyanın en güçlü devletleridir.(31)

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, bir devletin ülkesinin, dünya üzerindeki özel konumu, ülkenin uluslararası politikada etkili olmasını sağlayarak milli menfaatlerine ulaşmasını kolaylaştıracağı gibi milli menfaatlerine ulaşmayı zorlaştıran veya sürekli tehdit alan bir konuma da sokabilmektedir.

---

(30). Hayati DOĞANAY, a.g.e., sf: 23

(31). Hayati DOĞANAY, a.g.e., sf: 25

2.2. Jeopolitiğin Değişken Unsurları:

2.2.1. Sosyal Değerler:

Öncelikle sosyal değerler, insan unsurunun sahip olduğu değerlerin toplamı olarak kabul edildiğinde, bir devletin sosyal yapısını oluşturan nüfustan bahsetmek gerekmektedir. Zaten nüfusun incelenmesi de sosyal değerler hakkında ipuçları vermektedir. Örneğin; insan unsurunun nüfus olarak miktarı, yoğunluğu, genç ve yaşlıların yüzde nispetleri, faal nüfus yüzdeleri, iç ve dış göçler, iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımı, eğitim seviyesi gibi hususlar, sosyal yapıyı oluşturan canlı ve dinamik kütleler olarak değerlendirilmektedir.(32)

Bütün bunlara ilave olarak, devletin insanlarının zor koşullara dayanma gücü, cesareti, kültür seviyeleri, sosyal dayanışma ve organizasyonu, ideolojisi, ulusuna, dinine ve gereklerine bağlılığı, milli hisleri, liderlerin vasıfları, vb. hususlar da sosyal değerler olarak jeopolitik değerlendirmelerde gözönüne alınması gereken unsurlardır.

2.2.2. Ekonomik Değerler:

Bir ülkenin, stratejik düzeyde potansiyel ve kullanmaya hazır kaynakları, gelişmişlik düzeyi, sanayileşme, teknoloji ve işsizlik, ithalat va ihracat büyüklüğü, iç finansman sorunları, dış finansman kaynakları, iktisadi birleşme hareketleri, araştırma-geliştirmeye ayrılan kaynakları, mali yapı, teşebbüs gücü, askeri harcamalara ayrılan kaynak, GSMH, kültür yapısının ekonomik gelişmeye uygunluğu gibi hususlar o ülkenin ekonomik değerlerini gösterir. İlave olarak, jopolitik değerlendirmede, bu değişken unsurlar günümüzde daha fazla önem verilen konuların başında yer almaya başlamıştır. Zira, bazı ekonomik gerçekler uluslararası ilişkilerin özünü oluşturmaktadır.

2.2.3. Askeri Değerler :

Bir ülkenin insanlarının güvenliği, silahlı kuvvetlerinin iç ve dış tehditlere karşı ne derece güçlü ve caydırıcı olduğuyla ilgilidir. Silahlı kuvvetlerde görev yapan personel miktarı, personelin eğitim

(32). Mustafa ERKAL, Sosyoloji (Toplum Bilimi), Der Yayınları, sf: 177, İstanbul-1993

seviyesi, kullanılan makina ve teçhizatın teknolojik düzeyi, bütçeden savunmaya ayrılan para, halkın desteği, seferberlik gücü, silah sanayii, dışa bağımlılık vb. hususlar askeri değerlerin tespiti için başvurulacak konular arasında yer almaktadır.

Ancak, “dünyada hiçbirşey ordu ve donanma kadar kesinlikle ekonomik koşullara bağlı değildir. Askeri gücün yeterli zenginlik kaynaklarına dayandığı, bu kaynakların da gelişmekte olan bir verimlilik tabanından, sağlıklı bir maliyeden ve üstün teknolojiyen sağlandığı açıktır.” (33) Yani askeri değerleri ekonomik değerlerle birlikte düşünmemiz gerekmektedir.

Ayrıca, günümüz dünyasında devletlerin ekonomik gelişmişlikleriyle bağlantılı olan yüksek teknolojiyi kullanan ordu ile ancak, ulusal güvenlik veya caydırıcılık söz konusu olabilmektedir. Gelişen teknolojiyle birlikte değişen silah sistemleri, bir devletin askeri üstünlüğünü veya gücünü diğer devletlere karşı bir anda arttırabilmektedir. Dolayısıyla jeopolitik değerlendirme yaparken bütün bu hususların dikkate alınması önem arz etmektedir.

2.2.4. Politik Değerler:

Günümüzde uluslararası politika, diğer politikalar gibi bir güç veya iktidar elde etmek amacıyla yapılmaktadır. Ayrıca, politik yeterliliği olmayan veya müzakere gücü olmayan devletler, uluslararası alanda katıldığı faaliyetlerde etkili olamamaktadır.(34)

Dolayısıyla bir millet, uluslararası politikada söz sahibi olmak istiyorsa, politik değerlerini harekete geçirmesi gerekmektedir. Bir devletin politik değerleri veya politik gücü ise pek basit olarak “imkan ve kabiliyetlerin” toplamı olarak tanımlanmaktadır. Bir devletin imkan ve

---

(33). Paul KENNEDY, Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, İş Bankası Kültür Yayınları, Çev: Birtane KARANAKÇI, sf: 516, Ankara-1991

(34). Hans J. MORGENTHAU, Uluslararası Politika, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Çev: Baskın ORAL ve Ünsal OSKAY, sf: 31, Ankara-1970

kabiliyetlerini en üst seviyede tutabilmesi için jeopolitik unsurların da içeriğini oluşturan milli güç unsurlarını geliştirmesi gerekmektedir.(35)

2.2.5. Kültürel Değerler:

Jeopolitik değerlendirmelere kaynaklık eden en önemli unsurlardan birisi de kültürel değerlerdir. Kültür kısaca; “aynı birikimi ve geleceği paylaşan insanların çocuklarına, yeni nesillere aktardıkları bir grup öğrenilmiş davranışlar bütünüdür. Kültürün doğuştan değil, ama eğitim ve öğretim ile kazanıldığı ve sosyal miras olarak nakledildiği ve devredildiği birçok sosyolog tarafından kabul görmüştür.”(36)

Sağlam ve gelişmiş bir kültür, ulusal birliğin en etkili güvencesidir. Yetersiz ve bilimsel içeriği olmayan bir kültür ortamında sosyal kalkınma, ekonomik kalkınma ve politik gelişme güçleşmektedir. Dolayısıyla genç kuşaklara eğitim yoluyla aktarılacak milli kültürün, bilimsel çalışma tabanından yoksun olmaması gerekir ve bu konuda bilim adamlarına, akademik kuruluşlara büyük sorumluluk düşmektedir. Diğer taraftan, kitle iletişim araçlarının hızlı gelişmesi kültür ve uygarlığın değişmesi, yenilenmesini de hızlandırmıştır. Kültür ortamında, bir gün önceye göre gerçekleşecek değişikliğin bir devletin insanlarının üzerinde arzu edilen etkiyi bırakabilmesi için yine kültürün bilime dayandırılması gerekmektedir. Bilimsel temelli kültür ortamı, vasıflı insana ulaşır. Coğrafi güç ise vasıflı insan ile birleşerek jeopolitik gücü oluşturur.(37)

2.3. Zaman :

Günümüz strateji uzmanları geleceğe dönük değerlendirme yaparken jeopolitiği çok sık kullanmaya başlamıştır. Askeri stratejiden sonra, ekonomik, psiko-sosyal ve teknolojik stratejiler de belirlenirken jeopolitik görüşler dikkate alınmakta ve ona göre planlama yapılmaktadır. Bugün için

---

(35).Ali ARSİN, Türkiye'nin Politik Gücünün Değerlendirilmesi, Gen.Kur.Bşk.lığı Yayını, sf: 32, Ankara-1984

(36).Mustafa ERKAL, Sosyoloji (Toplum Bilimi), a.g.e., sf:115

(37).Suat İLHAN, Jeopolitik Duyarlılık, a.g.e, sf: 145-155

jeopolitik sadece mekan kavramı olarak değil, bir zaman kavramı olarak ta stratejileri tamamiyle etkilemeye başlamıştır. Çünkü zaman faktörü kuvvet varlığını çok yakından etkilemekte, kuvvet varlığı sadece bir darbe veya olayı önlemek için değil, öncelikle zaman kavramı için de caydırıcılığı sağladığı için etkili olmaktadır.(38)

Diğer taraftan zaman, jeopolitiği aktif kılan unsurlardan ilkidir. Çünkü jeopolitik bir yönüyle, zamanın dünya ve bölge güç merkezine yaptığı değişiklikleri de değerlendirmekte ve neticeye göre geleceğe dönük politikaların üretilmesine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca bir ülkenin bünyesini, temel yapısını oluşturan jeopolitiğin değişen ve değişmeyen unsurları ile zaman birbirlerini etkileyerek şekillenmekte ve bütünlük içinde değerlendirilmeye hazır hale gelmektedir.(39)

3. Jeopolitik Teoriler :

Birçok jeopolitik uzmanı tarafından gündeme getirilen jeopolitik teoriler incelendiğinde, bazı devletlerin dünya hakimiyetini ele geçirmek için, coğrafi özellikleri en üst seviyede olan bölgeleri tespit etmek amacına yöneldikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca, bu teorilerin bazılarının günümüzde özelliğini korurken, bazılarının ise sürekli değişen dünya konjonktüründe geçerliliğini yitirdiği gözlenmektedir.

Yine de jeopolitik alanında bir çok olayın açıklanmasına yardımcı olması bakımından bu teorilerin incelenmesi faydalı olacaktır.

“Mevcut jeopolitik teorileri üç ana grupta toplanabilir.

1. Fiziki Coğrafyaya Bağlı Jeopolitik Teoriler ;

1.1.Kara Hakimiyet Teorisi ,

1.2.Kenar Kuşak Teorisi ,

---

(38). Albert LEGUAT, “Jeopolitik ve Modern Harbin Sevk ve İdaresi ”, Harp Akademileri Bülteni, çev: Erdoğan DÜMEN, sayı: 137, sf: 24, Mart-1984

(39). Suat İLHAN, Jeopolitik Duyarlılık, a.g.e, sf: 92

2. Kuvvete Dayalı Jeopolitik Teoriler ;
  - 2.1.Deniz Hakimiyet Teorisi ,
  - 2.2.Hava Hakimiyet Teorisi ,
3. Karma Jeopolitik Teoriler ;
  - 3.1.Hayat Alanı Teorisi ,
  - 3.2.Jeostratejik ve Jeopolitik Alanlar Teorisi ,” (40)

3.1. Fiziki Coğrafyaya Dayalı Jeopolitik Teoriler :

3.1.1. Kara Egemenliği Teorisi :

Teorinin kurucusu Halfrod Mackinder' dir. Mackinder teorisinde yalnız deniz gücüyle dünyaya egemen olunamayacağını, gelişen ulaşım imkanları nedeniyle büyük hareket kabiliyeti kazanan kara kuvvetlerinin etkisinin arttığını vurgulayarak, dünyanın on ikide dokuzunun dünya okyanusu ve on ikide ikisinin ise dünya adasının (Avrupa, Asya ve Afrika'dan müteşekkil) kapladığını belirterek dünya adasının en önemli ve etkin bölgesine hakim olanın dünyaya egemen olacağını savunmuştur. Mackinder'e göre dünya adasının en etkin ve önemli bölgesi ise; Volga Havzası ile Doğu Sibirya, Kuzey Buz Denizi ile İran ve Afganistan arasında kalan alandır. Bu bölgeye, (ki bu bölge Doğu Avrupa'nın güney yarısını oluşturur) "Heartland" ismini vermiştir. (41)

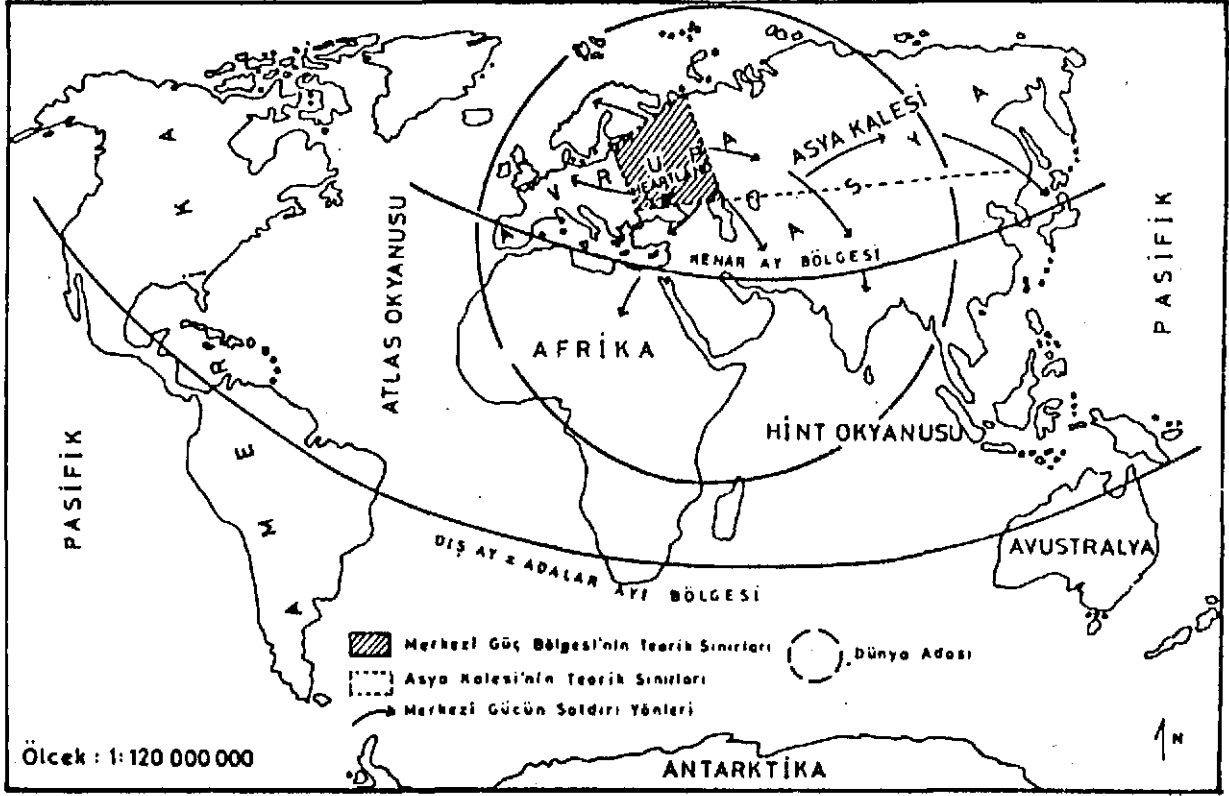
"Heartland"ı elde tutan devlet için Asya'nın bütün kuzey bölgeleri, dış güçlerce işgali çok zor bölgeler olduğundan (çünkü, öncelikle merkezi güç bölgesini etkisiz hale getirmek gerekir), Mackinder Asya'nın bu bölgelerine, "Asya Kalesi" demiştir. (Şekil-1)

Ayrıca Mackinder, merkez bölgesi çevresindeki Almanya, Avusturya, Türkiye, Hindistan ve Çin gibi devletlerin yer aldığı bütün bu bölgelere, İç Ay veya Kenar Ay Bölgesi veya Büyük Britanya, Afrika, Güney Amerika, Avusturalya, Japonya, A.B.D. ve Kanada gibi ülke toprakları veya anakaraları da, Dış Ay veya Adalar Ayı Bölgesi olarak kabul etmektedir. Merkez Bölgesi'ne

---

(40). Mehmet ATAY, Jeopolitik, a.g.e., sf: 82

(41). Tefik ALPASLAN, Savunma Politikası ve Harp Planlaması, Gen. Kur.Bşk.lığı Yayını, sf: 50, Ankara-1970

Şekil-1 : Mackinder'in Kara Hakimiyet Teorisine Göre Dünyanın En Önemli Jeostratejik Bölgeleri

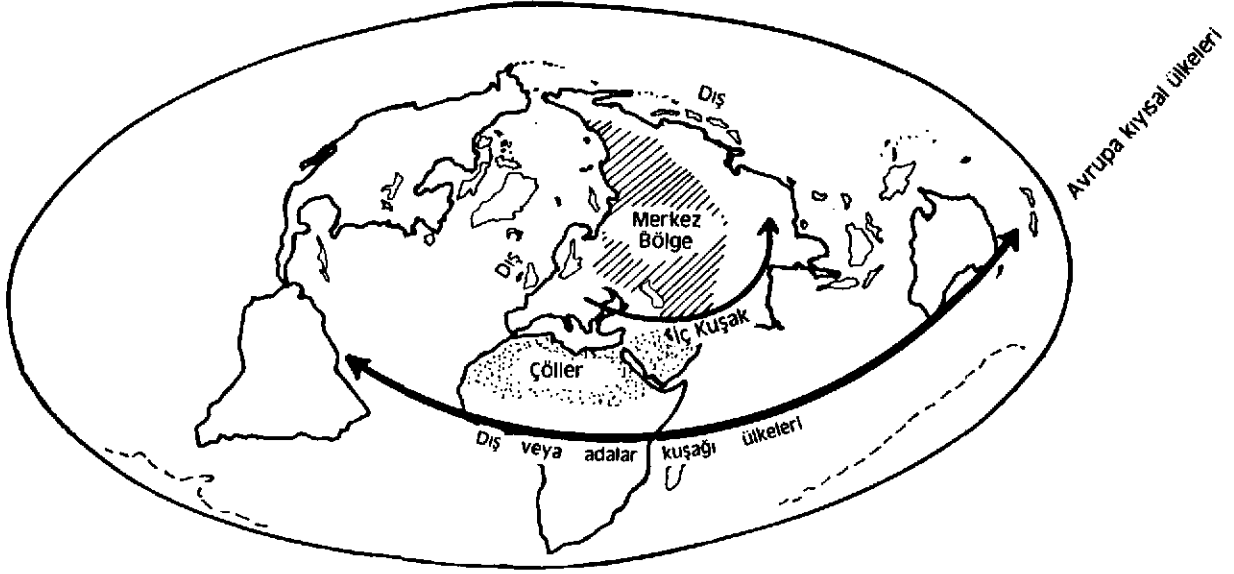
(=Doğu Avrupa) hakim olan devlet, Asya Kalesi'ni elde tutan devlet, Dünya Adası'nı denetimi altında tutar," (42) demektedir.

3.1.2. Kenar Kuşak Teorisi:

Teorinin kurucusu Nicholas J. Spykman' dır.Yirmibirinci yüzyılın önemli jeopolitikçilerinden birisidir. Spykman, Mackinder'in temel jeopolitik görüşlerinden yararlanmakla beraber, onları farklı yorumlamış, farklı sonuçlara ulaşmıştır. Mackinder 'in Merkez Bölgesi'ne dayanan dünya hakimiyet görüşünü bir anlamda tersine çevirerek Kenar'a sahip olmanın önemi üzerinde durmuştur. (43)

(42). Hayati DOĞANAY, Türkiye'nin Coğrafi Konumu ve Bundan Kaynaklanan Dış Tehditler, a.g.e., sf: 34-36

(43). Faruk SÖNMEZOĞLU, Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, Filiz Kitapevi, sf: 427, İstanbul-1989

Şekil-2 Kenar Kuşak Teorisine Kenar Kuşak Bölgeleri

“Spykman, asıl değer taşıyan bölgenin Heartland’ı çevreleyen devletlerin olduğunu (Şekil-2) belirterek bu kuşağa “İç Kuşak ” adını verir”.(44)

Jeopolitikçiler, Avrupa, Türkiye, İran, Afganistan, Pakistan, Hindistan, Çin ve Kore’yi Kenar Kuşak Ülkeleri olarak belirlemişlerdir. Kenar Kuşak Ülkelerini elinde tutan devletlerin Avrupa ve Asya’ya hükmedeceğini, Avrupa ve Asya’ya hükmedenin ise dünyaya hakim olacağı savunulmuştur. Ve Kenar Kuşak denizlerde güçlü devletlerle karalarda güçlü devletler arasında bir tampon bölge olduğundan, Kenar Kuşak Heartland’tan daha önemli kabul edilmiştir. Ayrıca bu tampon bölge küçük devletlerden oluşmuştur, bu devletler kendi aralarında bir topluluk teşkil edememektedir veya bir topluluk teşkil etmeleri bazı sebeplerle engellenmektedir. Neticede Spykman, yukarıdaki fikirlerin ortaya atılmasında önderlik etmiş, tehdit altında olduğunu savunduğu kenar kuşak ülkelerinin ayakta kalabilmesi için kuvvetli olmaları gerektiğini vurgulamış ve güvenlik politikasının coğrafi faktörlere göre belirlenmesinde öncülük etmiştir. (45)

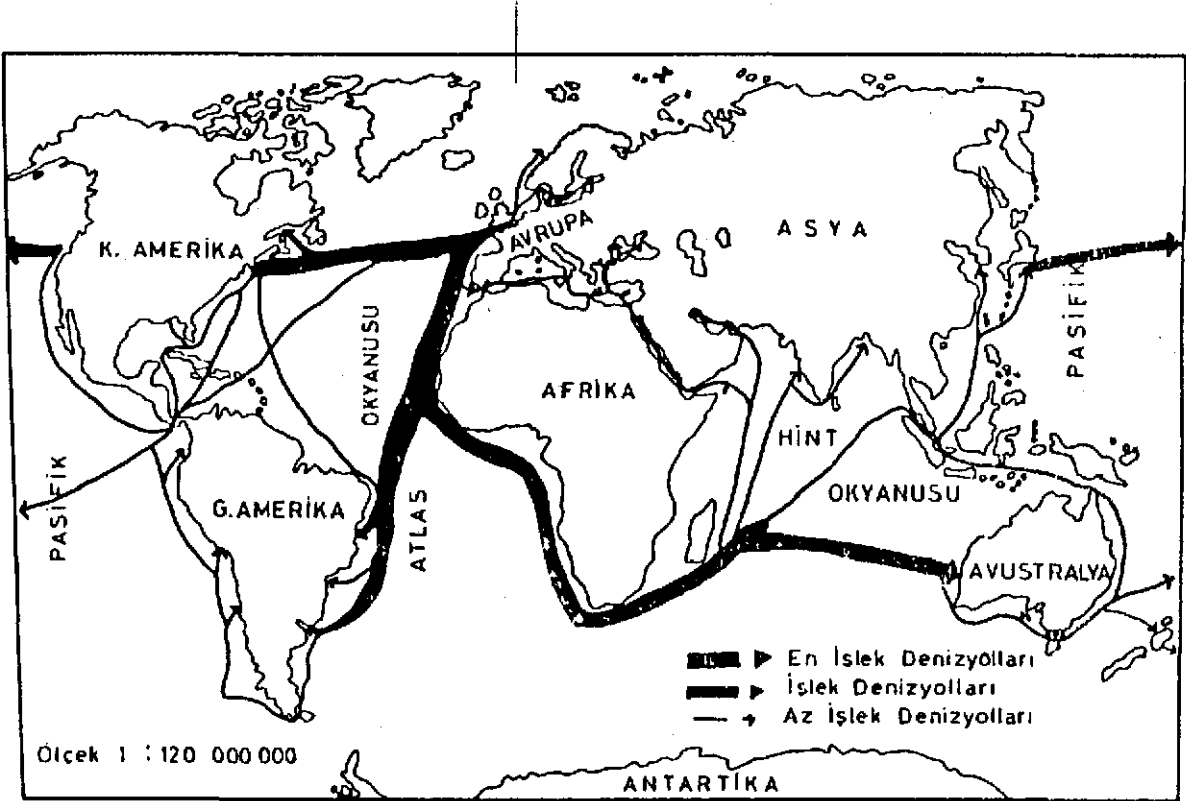
(44). Mert BAYAT, “Jeopolitik ve Çağdaş Teorileri,” M 5 Dergisi, sayı: 1, sf: 36, Nisan 1984

(45). Mehmet ATAY, Jeopolitik, a.g.e., sf: 87,88

3.2. Kuvvete Dayalı Jeopolitik Teoriler:

3.2.1. Deniz Hakimiyeti Teorisi:

Teorinin kurucusu Alfred T. Mahan'dır. Mahan teorisinde dünya hakimiyetinin denizler üzerinde kazanılabileceğini savunmaktadır. Mahan'a göre yedi açık deniz kontrol altına alınmalı, dolayısıyla kritik deniz ulaşım yolları ve geçitleri ele geçirilerek karada yığılan güç tecrit edilmelidir. Ayrıca Mahan, herhangi bir devlet veya birkaç devletten oluşan bir koalisyon gücü, denizlere hakim olduğu takdirde denizin tüm imkanlarını kontrol edeceğini ve böylece dünyaya hakim olacağını belirtmiştir. (46)

Şekil-3 Mahan'ın Deniz Hakimiyet Teorisine Göre Jeostratejik Önemi Yüksek Denizyolları

(46). Zekai DOĞANAY ve Fikret ATUN, Ortadoğu'nun Jeopolitik ve Jeostratejik Açından Değerlendirilmesi Körfez Savaşından Alınan Dersler, a.g.e., sf: 8

“Mahan, dünya hakimiyetinin ilk şartı olarak, öncelikle bu işlek deniz ticaret yollarının denetim altında tutulmasını görmektedir.(Şekil-3) Ona göre dünya hakimiyetinin anahtarı, işlek deniz ticaret yollarının denetimine dayanır.” (47)

3.2.2. Hava Hakimiyeti Teorisi :

Teorinin kurucusu Henry Schlien'dir. Teorisinde dünya hakimiyeti için üstün bir hava gücünün gerekli olduğunu savunmuştur.Batı güvenliğinin yegane kuvvet kaynağının hava kuvveti olduğuna işaret ederek, Rusya'yı dünyaya hakim kılmakta alıkoyan yine bu stratejik hava gücünün olduğunu vurgulamıştır.(48)

Ancak kıtalar arası güdümlü füzelerin, gelişen teknolojiyle birlikte daha etkin hale gelmesiyle uçakların eskiye oranla önemini yitirdiğini söyleyebiliriz.

3.3. Karma Jeopolitik Teoriler:

3.3.1. Hayat Alanı Teorisi:

Friedrich Ratzel, bir Alman coğrafyacısıdır ve devrinde hakim olan biyolojik ve diğer gelişme teorilerinin etkisi altında kalarak, siyasi coğrafyayı da bu açıdan incelemiş, Hayat Alanı teorisini, devletin canlı bir organizma olduğu esasına dayanarak geliştirmiştir. Ratzel'e göre, her organizma gibi devlet de güçlendikçe büyümek mecburiyetinde kalacak bunu sağlamak için hayat alanını yani ülkesini genişletecektir. Diğer taraftan teorinin temelinin atılmasında Ratzel ile birlikte olan Rudolf Kjellen de üstün ırkın kurduğu en güçlü devleti, dünyaya hakim kılmak için hayat alanı olarak egemen olma hakkına sahip olduğu biçimindeki fikri savunmuştur.(49)

---

(47). Hayati DOĞANAY, Türkiye'nin Coğrafi Konumu ve Bundan Kaynaklanan Dış Tehditler, a.g.e., sf: 38

(48).Tevfik ALPASLAN, Savunma Politikası ve Harp Planlaması, a.g.e.,sf: 55

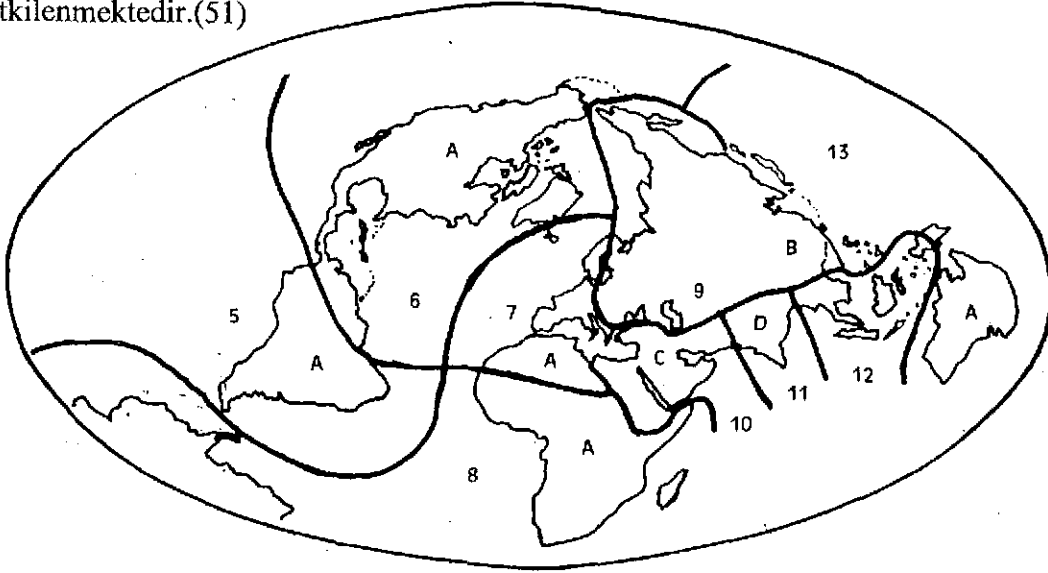
(49).Mehmet ATAY, Jeopolitik, a.g.e., sf: 98

3.3.2. Jeostratejik ve Jeopolitik Alanlar Teorisi:

Son yılların en önemli sentezlerinden birini oluşturan bu teori, Amerikalı Saul B. Cohen tarafından ileri sürülmüştür. “Cohen’e göre dünyamız dört jeostratejik grupta toplanan dokuz jeopolitik bölgeye ayrılmıştır. Bu teoriye göre, Heartland, Doğu Avrupa ve Avrasya Kıtasal Gücü olarak adlandırılmaktadır.(Şekil-4)” (50)

Tampon ve kilit bölgeler, Türkiye, Ortadoğu ve Güneydoğu Asya’yı kapsamakta olup, bağımsız jeopolitik bölge olarak adlandırılan Güney Asya Alt kıtası ile beraber Spyman’ın yeni bir yorumunu getirmektedir. Kilit ve Tampon bölge olarak nitelendirdiği bölgeler, büyük güç merkezlerinin yayılma ve yayılmaya karşı koyma hareketlerinde birinci önemi taşımakta ve buralarda bulunan ülkelerin pek çoğunda silahlar yıllardır susmamaktadır. Tabii Türkiye de bundan etkilenmektedir.(51)

ŞEKİL-4 Saul B. Cohen'e göre Global Jeostratejik Bölgeler

A	1. Ticarete Dayalı Denizci Dünya	7. Denizci Avrupa ve Magrip
B	2. Avrasya Kıtasal Güç	8. Sahra Güneyindeki Afrika
C	3. Tampon ve Kilit Bölgeler	9. Heartland ve Doğu Avrupa
D	4. Bağımsız Jeopolitik Bölgeler	10. Orta Doğu Tampon-Kilit Bölgesi
5.	Güney Amerika	11. Güney Asya
6.	Anglo-Amerika ve Karalpler	12. Güney Doğu Asya Tampon Kilit Bölgesi
		13. Kıta Dışı Asya ve Okyanusya

(50).Mert BAYAT, “ Jeopolitik ve Çağdaş Teoriler”, a.g.e., sf: 37

(51). Mert BAYAT, a.g.e., sf: 100

4. Jeopolitik Görüşlerde Türkiye'nin Yeri :

Öncelikle bu tür araştırmaları kurulan yeni dünyaların yeni jeopolitik ortamlar yaratması neticesinde ihtiyaç duyulan milli menfaatlere en uygun hal tarzı belirlemek veya en geçerli çareler aramak üzere ve jeopolitik görüşleri esas olarak tehdit belirlenmesi veya Türkiye'nin sürekli değişen ve gelişen dünyanın uluslararası sistemindeki jeopolitik konumunun tespiti için yapılmaktadır. Bunun için de jeopolitiğin değişmeyen ve değişen unsurlarını esas alarak, evrensel ve bölgesel düzeyde bir değerlendirme yapmamız gerekmektedir.

Bilindiği gibi, her ülke az veya çok, çeşitli oranlarda tehdit altındadır. Türkiye'nin de varlığına ve güvenliğine yönelik tehditler mevcuttur. Yapmakta olduğumuz bu incelemelerin amacı, söz konusu tehditleri jeopolitik Şablonu kullanarak araştırmak ve gerçekçi sonuçlara ulaşmaktır. Bunun için de; sırasıyla; Türkiye'nin coğrafi özelliklerini (değişmeyen unsurlar) ve bölgesel ile evrensel düzeydeki özelliklerini (değişen unsurlar) esas olarak değerlendirme yapılacaktır.

4.1. Jeopolitiğin Değişmeyen Unsurlarına göre Türkiye'nin Durumu :

4.1.1. Anadolu'nun Jeopolitik nemi :

“Anadolu tarih boyunca, dünya g dengesini etkileyecek biçimde devamlı ve çok yönlü çıkar ve g çatışmalarına sahne olmuştur, duyarlı bir coğrafi konuma sahip bulunmaktadır. Bu konumu ile Anadolu, Avrupa, Afrika ve Asya kıtalarının düğüm noktası olarak nitelendirilen Orta Doğu ve Akdeniz'in doğu-batı ve kuzey-güney asli mihverleri üzerinde bir köprü durumundadır.

Bulunduğu konum nedeniyle farklı özellikler taşıyan Avrupa, Afrika ve Asya ülkelerini fiziki, sosyo-kültürel ve ekonomik mihverleri Anadolu üzerinde çatışmakta, daha doğrusu dünya g merkezlerinin her türlü çatışmalarında kullanabilecekleri mihverler Anadolu'dan geçmektedir. Ayrıca, Anadolu'nun coğrafi bakımdan Asya, Avrupa ve Afrika arasında bir geçit, köprü durumunda olması, eski zamanlardan beri insanların yerleştiği bir ülke ve birçok uygarlıkların beşiği olmasını sağlamıştır. ~~Neticede, Anadolu yle bir uygarlık ortamı olmuştur ki, oraya gelip~~

yerleşenler, ister istemez uygarlaşmışlar ve adeta Anadolu bir uygarlıklar şelalesi görünümü almıştır. Dahası Anadolu'daki gibi hiçbir yerde uygarlıklar tarih boyunca üstüste binmemiştir.” (52)

“Anadolu'da kurulan büyük devletler incelendiğinde ise, Anadolu'nun büyük bir özelliği daha ortaya çıkmaktadır. O da Anadolu'nun dünden bugüne, bugünden geleceğe uzanan bir Anadolu doğal coğrafyası ve **Anadolu Etki Alanının** varlığıdır. Tarihte Anadolu'da kurulan devletlerin doğal coğrafyasına bakıldığında, sadece Anadolu yarımadası (Küçük Asya) ile sınırlı olmadığı Anadolu doğal coğrafyasının sınırlarının; güneyde Kıbrız Lazkiye-Kerkük hattının kuzeyi, doğuda Nahcivan-Ermenistan-Acaristan, kuzeyde Kırım yarımadası, batıda Osmanlı Devleti'nin Doğu Rumeli Eyaleti-Batı Trakya-Ege adalarına kadar uzandığı görülmektedir. İşte bu sınırlar birinci derece Anadolu etki alanını oluşturmaktadır.”(53)

Böylece, Anadolu ve çevresinde egemenlik kurmanın en önemli şartı, Anadolu coğrafyasındaki bir şehri merkez kabul etmesine bağlıdır. Çünkü yukarıda belirttiğimiz coğrafyanın etki alanından faydalanmak (tarihte örnekleri olduğu gibi) bu şarta bağlıdır. Bu durumda Anadolu merkezli devletler haricindeki devletlerin Anadolu etki alanında egemenlik kurabilmeleri Anadolu'yu ele geçirmelerine bağlıdır. Mesela; Anadolu doğal coğrafyasına egemen olan bütün büyük devletler (Hitit, Doğu Roma-Bizans, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devleti), Anadolu'nun Trakya veya Asya parçasındaki şehirlerden birini seçerek Anadolu etki alanında egemenlik kurabilmişlerdir. Diğer taraftan; Anadolu merkezli devletler olmayan fakat Anadolu etki alanına egemen olan Persler, Makedonlar, Romalılar ancak Anadolu'ya egemen olduktan sonra Anadolu etki alanına egemen olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin zayıflama döneminde de Anadolu etki alanına müdahale etmek isteyen Rusya, İngiltere, Fransa ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Anadolu yarımadasına egemen olan Osmanlı Devleti içindeki Hristiyan unsurları ve Arapları kullanmışlar, Anadolu'yu her yönden sıkıştırmışlardır. Neticede, Anadolu'yu ele geçirmeden Anadolu etki alanına bir devletin egemen olabilmesi ancak Anadolu'nun tecrit veya etkisiz hale getirilmesiyle mümkün olacaktır.(54)

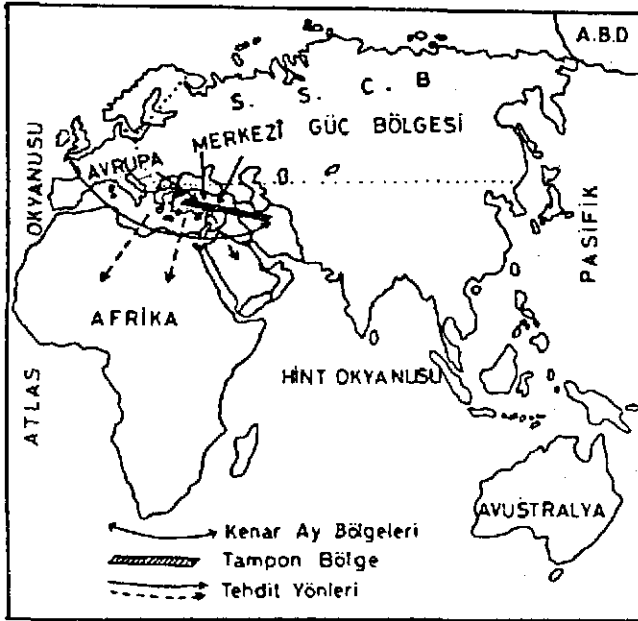
(52). İskender OHRİ, Anadolu'nun Öyküsü, Milliyet Yayınları, sf: 7-8, Mayıs-1983

(53). Ali ARSLAN ve Hasan KANBOLAT, “ Türkiye ve Anadolu'nun Etki Alanı”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Gen.Kur. Basımevi, sayı: 341, sf:15-18, Temmuz-1994

(54). Ali ARSLAN ve Hasan KANBOLAT, a.g.e., sf: 19

Anadolu'nun jeopolitik öneminin dünden bugüne devam ettiğini söylemiştik. Nitekim, Türk medyasında, son zamanlarda bu konuyla ilgili haberlere çok sık rastlanır olmuştur. "The New York Times" gazetesinin haberinden faydalanılarak gündeme getirilen bir haberde; "Bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğu tarafından yönetilen bölgelerin, bir üçüncü Amerikan İmparatorluğu'nun yüreği haline geldiği belirtilmekte ve 19.yüzyıl'dan beri Amerika Birleşik Devletleri, üç imparatorluğa sahip oldu. Her durumda, Amerika, global nüfuzunu yenilgiye uğramış büyük güçlerin eski imparatorlukları üzerinde kontrolünü empoze ederek, düzenli biçimde genişletmiştir." denilmektedir.(55)

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi, ABD'nin de Anadolu'nun etki alanından faydalanmak üzere strateji geliştirmeleri, konuyla ilgili ifadelerimizi doğrulamakta ve Anadolu'da kurulan büyük devletlerin son mirasçısı Türkiye'nin jeopolitik önemi her geçen gün daha da arttığı izlenimi vermektedir.

Şekil-5 Jeopolitik Teorilerin Sentezine Göre Türkiye'nin Durumu

(55). Cengiz ÇANDAR, "Üçüncü Amerikan İmparatorluğu ve Türkiye", Sabah Gazetesi, 7 Ocak 1996

4.1.2. Jeopolitik Teoriler ve Türkiye :

Türkiye aşağıda belirtildiği gibi, jeopolitik teorilere göre her yönden etkin ve değerli bir konuma sahiptir.

“Mackinder’in teorisi esas alındığında, Türkiye’nin Merkez Bölgesi ve Asya Kalesi’nin güneyindeki Kenar Ay Bölgesi ve Spyleman’ın teorisine göre de, Kenar Kuşak Bölgesi üzerinde yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye her yönden gelebilecek tehditlere karşı çok duyarlı bir bölgede bulunduğu anlaşılmaktadır. (Şekil-5)” (56)

Dünya hakimiyeti kurmak isteyen bir devletin ilk hedefi; Asya, Avrupa ve Afrika’dan oluşan “Dünya Adasını” ele geçirmek olacağından, Rusya’dan (Merkez Bölge) “Dünya Adası” nı ele geçirmek veya sosyo-ekonomik kontrolü altında bulundurmaya üzere başlatılacak her türlü hareketi önlemede büyük rol, bir iç kuşak ülkesi olan Türkiye’ye düşecektir. Ayrıca Türkiye, Mackinder’in Batı Avrupa’dan Merkez Bölgesine en uygun girişi sağlayan bölgesini kontrol edebileceği bir konumdadır. Bu nedenle hem Merkez Bölgeyi elinde bulunduran, hem de Merkez Bölgeyi elde etmek isteyen güçler için Türkiye’nin önemi büyüktür. Diğer taraftan Spykman’ın Kenar Kuşak Teorisine göre, Türkiye en önemli güç merkezlerinden biri konumundadır. Kuşak üzerinde, geniş sahalara ve meridyal uzanan su yollarını elinde bulundurması nedeniyle Türkiye, bu kuşağı her an delebilecek güçlere karşı önemli bir konumdadır. Bu nedenle hem merkez bölgeyi elinde bulunduran ve ülkeyi çevreleyen kenar kuşağın parçalanmasını isteyen güçler, hem de parçalanmasını arzu etmeyen güçler için Türkiye iki taraflı bir değer taşımaktadır. (57)

Türkiye, Mahan’ın Deniz Egemenliği Teorisi’nin özünü oluşturan “Denizlere hakim olan, dünyaya hakim olur” tezi açısından da kritik bir bölgede bulunmaktadır. Çünkü Türkiye’nin boğazları kilit geçit durumundadır. Aynı şekilde bugün dünya denizlerine hakim olmaya çalışan

---

(56). Hayatı DOĞANAY, Türkiye’nin Coğrafi Konumu ve Bundan Kaynaklanan Dış Tehditler, a.g.e., sf: 39

(57). Aykut ACAR, “Anadolu’nun Jeopolitik Önemi ve Türkiye’ye Yönelik Tehditler”, a.g.e, sf: 98-90

Rusya'ya elinde bulundurduğu kilit geçitlerle engel olan Türkiye'nin bu teoriye göre önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

“Hava Hakimiyeti Teorisi”ne göre de Türkiye global kriz bölgelerine yakın, merkezi bir durumda olup, büyük bir uçak gemisi görümündedir. Türkiye, dünya hakimiyetini hedefleyen bütün süper güçlerin kontrol altında tutmak istedikleri önemli bir üs durumundadır. Hava araçlarıyla aynı anda Avrupa, Asya ve Afrika'ya ulaşmak Türkiye'nin merkezinden daha kolay olacaktır.

4.1.3. Türkiye'nin Coğrafi Özellikleri :

Öncelikle Türkiye, coğrafi konumu itibariyle; Avrupa ülkesi, bir Balkan ülkesi, bir Ortadoğu ülkesi, bir Akdeniz ülkesi, bir Karadeniz ülkesi ve hatta bir Atlantik ülkesi durumundadır. Arazi büyüklüğü bakımından orta büyüklükte bir ülkedir. Türkiye, sırası ile Yunanistan, Bulgaristan, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Gürcistan, Ermenistan, Nahcivan, İran, Irak, Suriye olmak üzere tam 10 ülkeye komşu olan dünyada tek ülkedir. Belçika'nın dört, Fransa'nın beş, Yunanistan'ın dört, İran'ın yedi, Irak'ın altı, Portekiz'in ise sadece bir ülke ile komşu olduğu dikkate alındığında Türkiye'nin özel konumu daha iyi anlaşılacaktır. Diğer taraftan Türkiye, dünyada kendi kendini besleyen yedi ülkeden biridir ve sahip olduğu yer altı ve yer üstü maden kaynaklarının tutarı 2 trilyon dolardır. Ancak bunun sadece binde biri ülke ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye, coğrafi özellikleri bakımından Eski Dünya anakaralarının karadan en kolay bağlantı sağladığı bir “köprü başı ülke” konumundadır ve sahip olduğu İstanbul Boğazı ile Marmara ve Karadeniz arasında önemli bir su yolu geçitini kontrol etmekte, aynı şekilde karayolu ve demiryolu ulaştırmasında anakaralar arasındaki özel konumu sebebiyle Avrupa ile Asya arasındaki taşımacılığa da öncülük etmektedir. Son olarak, Türkiye'ye düşman, hızla silahlanan, farklı siyasal rejimleri benimsemiş devletlere komşudur. (58) İşte bu özellikler Türkiye'nin jeopolitik önemini vurgulamakta ve bir coğrafi güç olduğunu göstermektedir.

---

(58). Erdoğan ÖZNAL, “Türkiye'nin Stratejik Önemi ve Öncelikleri”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Gen.Kur.Basımevi, sayı: 340, sf: 11, Nisan-1992

4.2. Jeopolitiğin Değişen Unsurlarına Göre Türkiye'nin Jeopolitik Konumu :

4.2.1. Jeopolitiğin Değişen Unsurlarına Göre Türkiye'nin Bölgesel Düzeydeki Jeopolitik Konumu:

Bu bölümde, Türkiye'nin mevcut jeopolitik konumunun, etkisi altında kaldığı Ortadoğu, Balkanlar ve Kıbrıs, Rusya ve Kafkaslar bölgelerini esas alarak sınır komşularıyla olan sıcak ilişkilerinin jeopolitiğin değişen unsurlarının ışığı altında nasıl değiştiği ve gelişmelerinin Türkiye'yi hangi tehditler altında bıraktığını tespit etmeğe çalışacağız.

4.2.1.1. Ortadoğu Bölgesi:

Dünyanın en sorunlu bölgelerinin başında yer alan Ortadoğu, son yıllarda yaşanan değişim sürecinden de en fazla etkilenen bölgedir.

Ortadoğu'nun, üç kıtanın coğrafi olarak düğüm noktasında oluşu, üç dinin doğduğu bölge olması, bölgedeki petrol yataklarının cazibesi, sınırlı su kaynaklarının önemi vb. gibi özellikleri Ortadoğu'ya dünya coğrafyasında en çok siyasi mücadele ve çatışmalara sahne olan bölge niteliği kazandırmıştır. Doğal olarak Türkiye'nin bölgeye sınır olması ve özellikle Türkiye'nin Ortadoğuya göre jeopolitik duyarlılığı, Türkiye'ye Ortadoğu gelişmelerini yakından izleme zorunluluğu getirmiştir.

Ortadoğu'nun anılan özelliklerini ve mevcut gelişmelerle birlikte Türkiye'ye oluşturacağı tehditleri, jeopolitiğin değişen unsurlarından ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve askeri yönleriyle belirlemek için, öncelikle Körfez Savaşı'nın Türkiye'ye etkileri, PKK'ya arka çıkan Ortadoğu, su mücadelesi gibi konuları değerlendirerek başlamak gerekmektedir.

İlk olarak, Ortadoğu'nun en bariz etkisi bilindiği gibi Körfez Savaşı ile başlamıştır. Körfez Savaşından sonra, Irak'a ambargo uygulanması ve Kerkük-Yumurtalık boru hattının kapatılması Türkiye 'ye milyarlarca dolara mal olmuş ve ekonomik tehdit oluşturmuştur. Diğer taraftan, savaştan sonra Kuzey Irak'ta meydana gelen otorite boşluğundan faydalanan PKK terör örgütünün

bölgede gelişmesi ve ayrıca bölgedeki Kürt liderlerin birbirleriyle çatışma halinde olmaları, Türkiye'nin, güneyde istikrarsız bir bölgeyle muhatap olmasına neden olmuştur.

İlave olarak, Ortadoğu ülkeleri tarafından Türkiye'ye yönelik potansiyel tehdit oluşturulan diğer bir unsur da su meselesidir. Ortadoğu ülkelerinden özellikle Suriye ve Irak, Türkiye topraklarından doğan suyun kullanılmasında, uluslararası hukukun bu konuda herhangi bir yaptırıcılığı olmamasına rağmen hak iddia etmektedirler. Dünyanın en büyük projelerinden biri olan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)'inin 2030 yılında tamamen bitmesinden sonra daha da kızılsaçağa benzeyen su paylaşım sorununun henüz 2000'li yıllara doğru gündemde tutulması olası savaş endişelerini şimdiden bölge ülkelerine yaşatmaktadır.(59)

“Uluslararası Araştırma ve Etüt Merkezi'nden (CERI) Elisabeth Pickard'a göre; Türkiye, Suriye ve Irak arasındaki su sorunu, bölgede en güçlü konumda olmak arzusundan kaynaklanan ve ülkelerin kendi topyekün güvenlik sorunlarını gidermeye yönelik bir bahaneden başka birşey değildir. Üzerinde ulaşım yapılamayan nehirlerle ilgili uluslararası bir hukuk olmadığı için Fırat ve Dicle'nin suları güç dengesine göre kullanılmaktadır. Hal böyle olunca Türkiye coğrafi konumu, ekonomik tercihleri ve teknik kapasitesiyle bölgedeki suların tartışmasız tek hakimidir.” (60) denilmektedir.

Ayrıca, Orta Doğu, İslam ve Arap gibi ortak faktörlerin varlığına rağmen, bugün de dünyanın en heterojen bölgelerinden biridir. Orta Doğu'nun Arap dünyasında bugüne kadar bir birlik ve dayanışma olmamıştır. Arap ve İslam faktörlerine rağmen, bölge ülkelerinin maddi ve manevi yapıları da birbirinden farklıdır, zira bölgedeki doğal kaynakların dağılımdaki dengesizlik, zengin ve fakir Arapları meydana getirmiştir. Bunlara ilave olarak İsrail, ve Türkiye bu özelliklerin dışında değerlendirilebilir. (61) Bu bağlamda Türkiye Ortadoğu'da din ve etnisite bakımından farklı bir özellik taşımakta, Müslüman ve Arap yoğun bir bölge olan Ortadoğu'da laik Müslüman Türkiye

---

(59). Sophie DUMONT, “ Yakın Doğu ve Su”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Gen.Kur. Basımevi, çev: İbrahim YILDIZ, sayı: 347, sf: 101, Ocak-1996

(60). Sophie DUMONT,a.g.e., sf: 103

(61). Haluk ÜLMAN, Ortadoğu Barış Süreci ve Türkiye Sempozyumu ,Hv.H.O.Yayını, sf:25, Nisan-1995

(laik Yahudi İsrail ve köktendinci Farsi İran ile birlikte), Ortadoğu'daki diğer ülkelerden ayrılmaktadır. Ortadoğu'nun başlıca bölgesel güçlerinin de bu üç ülke olması kuşkusuz üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Bu özellikleriyle Türkiye, başta Kıbrıs olmak üzere hiçbir ulusal meselesinde, Ortadoğulu din kardeşlerinden destek görmemiştir. (62)

Neticede, Ortadoğu'nun bu özellikleriyle, bugün olduğu gibi gelecekte de Türkiye ile arzu edilen seviyede olumlu ilişkilerde bulunacağı zor görünmektedir. Aksine dünya ülkelerinin çıkarlarının kesiştiği bölge olması, bölge ülkelerinin birbirlerine karşı aşırı güvensizliği, aşırı silahlanma yarışı ve mevcut problemler ve özellikle, Türkiye'nin bölgeye karşı aşırı Jeopolitik duyarlılığı, gelecek için yapılacak planlarda Ortadoğu gerçeğinin hassasiyetle tahlil edilmesini gerektirmektedir.

4.2.1.2. Rusya ve Kafkaslar Bölgesi:

Bölgesel seviyede yapacağımız ikinci jeopolitik değerlendirmede bu defa Türkiye'nin kuzey ve kuzey-doğusu esas alınarak bir inceleme yapılacaktır. Bilindiği gibi bu bölgeyle muhatap olunan konu ise boru hattı meselesidir.

Ortadoğu bölgesiyle birlikte dünyanın en zengin petrol ve doğal gaz yataklarına sahip Avrasya bölgesi dünya ülkelerinin ilgi odağı halindedir ve 600.000 km² lik bir alanı kaplayan Hazar Denizi petrol bölgesinin 1.7-4.0 milyar varil rezerv kapasitesi vardır. (63)

Günümüzde hepimiz biliyoruz ki petrolün nereden çıkarıldığı kadar, çıkarılan petrolün nereden pazara ulaştırıldığı da önemlidir ve petrolün dünya pazarına ulaştırıldığı bölge; ticari, ekonomik ve siyasi bir etkinlik kazanır. Dolayısıyla Türkiye ile Rusya kendi hesaplarına bu avantajı kullanmak için rekabet halindedir.

---

(62). Şule KUT, Ortadoğu Barış Süreci ve Türkiye Sempozyumu ,Hv.H.O.Yayımları, sf:111, Nisan-1995

(63). Milliyet, 11 Nisan 1995, sf: 20

Türkiye açısından, Hazar petrollerinin boru hattıyla Anadolu'ya taşınarak, Akdeniz'den dünya pazarlarına ulaştırılması Türkiye'nin uluslararası sahada ticari ve ekonomik bir merkez olmasını sağlar ve bölgede Türkiye'nin siyasi etkinliğini artırır. Ayrıca ekonomik yararlar ilave olarak, petrol musluklarını da elinde tutacak bir Türkiye'nin uluslararası stratejik ve politik ağırlığının artması söz konusudur. Böyle bir boru hattı Türkiye'nin Güneydoğu'daki terör sorununun çözülmesinden Moskova'ya mesaj verilmesine hatta Azeri-Ermeni sorununun çözümüne kadar pekçok alanda etkisini hissettirecektir. Akdeniz'de kurulacak bir milyar varillik petrol borsası, Türkiye'yi dünya petrol piyasasında önemli bir yere getirecektir. Ayrıca petrol bakımından bize pek dostane davranmayan Ortadoğu ülkelerine de tam bağımlı olmaktan da kurtarmış olacaktır. Diğer taraftan Rusya için de petrol boru hattının kendi topraklarından geçmesi büyük avantajlar kazandıracaktır. Örneğin, 1991 yılında kendisinden ayrılan Cumhuriyetlerdeki doğal zenginlikleri tekrar kontrolü altına alabilecek, zaten ekonomik darboğazda olan Rusya bu sayede yılda milyarlarca dolar gelir sağlayabilecek, diğer taraftan Kafkasya ve Orta Asya bölgelerinde de jeopolitik nüfuz elde edecek, bu sayede Batı ile daha yakınlaşacak ve dolaylı olarak eski Rus İmparatorluğu'nu yeniden kurmak isteyen kesim ister istemez desteklenmiş olacaktır. Ayrıca Batı'nın gelecek enerji güvenliğinin sırf Rusya'nın keyfine bırakılması söz konusu olacak, Ruslara aşırı bağımlılık gündeme gelecektir. (64)

İşte bu mülahazalarla rekabete giren Türkiye ve Rusya sonuçta bir çok konuyu gündeme getirmiştir. Rusya erken petrolün Bakü-Novorossik boru hattı ile Karadenize indirmek oradan Novorossik-Bulgaristan arasında deniz tanker taşımacılığı ile Avrupa'ya aktarmayı önermiş, diğer taraftan Türkiye'de, ileride kurulması muhtemel Bakü-Ceyhan boru hattının ilk safhasını oluşturan Bakü-Supsa hattının kurulmasını önermiştir. Sonuçta iki öneride kabul görmüş, fakat Bakü-Ceyhan hattının kurulup kurulmayacağını zaman gösterecektir. Ayrıca, Bakü-Ceyhan hattı sadece Azeri Hazar petrolü değil ileride Kazakistan petrolü ile Türkmenistan doğal gazının da güzergahını oluşturacaktır. Bu boru hatları sadece 1997'den itibaren 2000 yılına kadar Bakü'de çıkarılacak 4 milyon tonluk erken üretim petrolü için düşünülmüştür. (65)

---

(64). Cemalettin TAŞKIRAN, "Hazar Bölgesi Petrolünün Boru Hattı İle Türkiye Üzerinden Taşınması Meselesi", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Gen.Kur.Basımevi, sayı: 347, sf: 87-90, Ocak-1996

(65). Sami KOHEN, "Petrolde İşler İyi Götüyor", Milliyet Gazetesi, 18 Ağustos 1995, ve Milliyet, 2 Eylül 1995

Dolayısıyla, Şu an için iki ülke beraberliği yakalamıŐ görünmektedir. Ancak, Rusya daha fazla bölgeye hakim olabilmek ve Türkiye'yi Kafkasya bölgesinden uzak tutabilmek için Azeri-Ermeni atıŐmasından, PKK terör örgütüne verdiği desteğe ve Gürcistan'a uyguladığı baskıya kadar her konuda Türkiye'nin i ve dış huzurunu bozmaya çalıŐacaktır. Kafkasya'da sürekli baskı hali yaratarak Türkiye'yi ve Batılı lkeleri böylece istikrarsız bölgeden uzak tutmayı deneyecektir. (66)

Türkiye ile Rusya arasında Kafkasya meselesinin haricinde diğer bir mesele de tarihte de olduğu gibi boğazlar sorunudur. Türkiye'nin Ağustos 1993'te ekolojik güvenlik nedeniyle İstanbul ve Çanakkale boğazlarındaki gemi taşımacılığı yeniden düzenleyen bir tüzüğü 1 Temmuz 1994'ten itibaren yürürlüğe koymasđ bu sorunu bir kez daha ortaya çıkar mıŐtır. Rusya'nın tüm dış ticaretinin % 65'ini boğazlardan yapması ve Rusya'nın boğazlar hakkındaki tarihi emelleri düşünülürse bu kararın Rusya'yđ ne kadar etkilediği daha net anlaşılacaktır. Dolayısıyla Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkiler her alanda genellikle olumsuz Şekilde sürmektedir. (67)

Diğer taraftan başka bir sorun da, Rusya'nın yeni bağımsızlığa kavuŐmuŐ ve Türkiye'ye sınır olan ülkelerde askeri s kurmak ve asker bulundurmak çabalarıyla Türkiye'yi yeniden bir Rus tehdidi ile karşı karşıya bırakmasıdır. Bu amaçla Rusya, 1990 yılında 30 ülke arasında imzalanan Avrupa Konvansiyonel Kuvvet İndirimi Antlaşması (AKKA)'na göre Kafkasya'da bulundurması gereken silah miktar sınırlarını tanımayarak, çıkarlarına uygun hareket etme çabası içindedir. Tabii bu tavır Türkiye için büyük bir askeri tehdit anlamına gelmektedir. (68)

“AKKA Antlaşması gereği Türkiye, Norveç, Yunanistan, Romanya, Bulgaristan ve Sovyetler Birliği'nin Leningrad, Odessa, Kuzey ve Trans Kafkasya Askeri Bölgelerinin yer aldığı KANATLAR BÖLGESİNDE bulunması gereken konvansiyonel silah tavanları Tablo-1 de görülmektedir.” (69)

---

(66). Sabah Gazetesi, 5 Kasım 1995, sf: 7

(67). Global Gazetesi, 9 Şubat 1995, sf: 2

(68). Milliyet Gazetesi, 4 Kasım 1995, sf:18

(69) Harp Akademileri Bülteni, sayı: 180 Eki, sf: 72, İstanbul-1995

**TABLO-1 AKKA'YA GÖRE KANATLAR BÖLGESİNDE BULUNMASI GEREKEN
KONVANSİYONEL SİLAH TAVANLARI :**

KANAT ÜLKELERİ	TANK			ÜÇ SİLAH KATEGORİSİ TOPLAM(Tank+Zırhlı Muh.Aracı+Top)		
	AKKA ÖNCESİ YÜZDESİ	AKKA SONRASI		AKKA ÖNCESİ YÜZDESİ	AKKA SONRASI	
		YÜZDESİ	AZAMI MİKTARI		YÜZDESİ	AZAMI MİKTARI
TÜRKİYE	%17	%30	2795	%14	%28	6643
YUNANİSTAN	%10	%18	1735	%10	%10	4412
SOVYETLER BİRİĞİ (RUSYA+BDT)	%39	%20	1850	%43	%20	4575
BULGARİSTAN	%17	%16	1475	%14	%16	3750
ROMANYA	%16	%14	1376	%17	%15	3575
NORVEÇ	%1	%2	170	%2	%2	752

Kaynak: Harp Akademileri Bülteni, sayı: 180 Eki, syf: 72, İstanbul-1995

AKKA öncesi kanatlar bölgesi eski SSCB'nin %39 ve Türkiye'nin %17 iken, bu oran AKKA sonrası indirimlerin gerçekleşmesiyle Rusya+BDT toplamı %20 , Türkiye ise %30 olacaktır.

Neticede, kısaca jeopolitiğin değişen unsurlarını esas alarak, sürekli değişim içinde olan Türk-Rus ilişkilerinin incelenmesinde vardığımız sonuç, özellikle Rusya'dan, Türkiye'ye yönelik tehdidin her yönüyle devam ettiğidir. Dolayısıyla daha önce Ortadoğu konusunda da söylediğimiz gibi, Türkiye'nin alacağı özellikle güvenlik ile ilgili kararlarda Türk-Rus ilişkilerinin jeopolitik değerlendirmelerden çıkan sonuçları dikkate alınarak, sonuçların en etkili şekilde hesaba katılması gerekmektedir.

4.2.1.3. Balkanlar ve Kıbrıs:

Jeopolitiğin değişen unsurlarını esas alınarak yapacağımız tehdit değerlendirmesinde bu defa da Yunanistan, Bulgaristan ve Kıbrıs Rum kesiminin Türkiye ile olan ekonomik, politik, kültürel, sosyal ve askeri ilişkilerine temas edilecektir.

İlk olarak Yunanistan, ülkemize karşı her alanda düşmanca davranışlarını sürdürmektedir. Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı olumsuz davranışlarını, Ege adalarını silahlandırması, Ege'deki karasuları meselesinin çözümüne yanaşmaması, Güney Kıbrıs Rum yönetimini hızlı bir silahlanma süreci içine sokması, PKK terör örgütünü her platformda desteklemesi, AB'liğin Türkiye'nin lehine aldığı kararları engellemek için büyük gayret göstermesi ve en son İki Adaları konusunda Türkiye ile Yunanistan'ı savaşın eşiğine kadar getiren tutumlar sergilemesi gibi konularla özetlemek mümkündür. Bütün bu konulara ilave olarak, Yunanistan'ın uluslararası seviyede veya ikili ilişkiler seviyesinde anılan problemlerin çözümüne ilişkin Türkiye'nin her türlü davetine kabul göstermemesi ise başka bir sorundur. Dolayısıyla Yunanistan, geçmişte olduğu gibi günümüzde de sürekli sorun yaratarak bölgesel planda Türkiye'nin karşılaştığı en çetin sorunları tekelinde tutmak gayreti içinde olduğu görülmektedir.

Diğer taraftan Bulgaristan ile Türkiye arasındaki ilişkiler yakın geçmişte Türk azınlığa yapılan baskılara rağmen olumlu şekilde gelişmektedir. Demokratik düzeni, pazar ekonomisini ve silahlı kuvvetlerinin yeniden yapılanmasını geliştirme yolunda önemli aşamalar kaydedilmiştir. (70)

Kıbrıs meselesine gelince, sorunun iki toplumun menfaatlerine uygun bir çözüme kavuşturulması ülkemiz lehine yararlı sonuçlar doğuracağı değerlendirilmektedir. Ancak Rum tarafının olumsuz davranışları, Kıbrıs meselesinin çözümünü zorlaştırmaktadır.

Özet olarak Türkiye'nin; Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasya bölgelerini birleştiren çok önemli jeopolitik konumu ve bu bölgelerdeki 10 ülkeyle (Yunanistan, Bulgaristan, Ukrayna, Rusya, Nahcivan, Ermenistan, Gürcistan, İran, Irak, Suriye) komşu olması, ülkelerden herhangi birindeki ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve askeri değişiklikten hemen etkilenmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla çok duyarlı bir konumda olan Türkiye, jeopolitiğin değişken unsurlarının herhangi birinin değişikliğe uğramasıyla ya avantaj sağlamak ya da kendisine yönelik tehditler artmaktadır.

---

(70). İ. Hakkı KARADAYI, "Genel Kurmay Başkanı ile Söyleşiler", Savunma ve Havacılık Dergisi, No:6, sf: 13, 1995

TABLO-2

KISA, ORTA VE KITALARARASI FÜZELERE SAHİR OLAN ÜLKELER

ORTA MENZİLLİ BALİSTİK FÜZEYE SAHİR OLAN ÜLKELER			
SİLAH SİSTEMİ	BAŞLIK (KG)	MENZİL (KM)	ÜLKE
SS-23	450	500	BULGARİSTAN, ÇEK CUM.SLOVENYA
JERİCHA 1	500	500	İSRAİL
SCUD C	500	550	K.KORE, İRAN, LİBYA, SURİYE
CSS-6	500	600	SURİYE, ÇİN
AL HUSSEİN	500	650	İRAK
JERİCHO 2	1000	1500	İSRAİL
CSS-N-3	600	1700	ÇİN
CSS-5	600	1800	ÇİN
CSS-2	2150	2800	ÇİN, SUUDİ ARABİSTAN
S-3	1000	3000	FRANSA
SS-N-6	650	3000	RUSYA
M-4	1000	4000	FRANSA
A-3	1500	4630	İNGİLTERE
UGM-73	2000	4630	ABD
CSS-3	2200	4750	ÇİN
KISA MENZİLLİ BALİSTİK FÜZEYE SAHİR OLAN ÜLKELER			
SİLAH SİSTEMİ	BAŞLIK (KG)	MENZİL (KM)	ÜLKE
SS-21	480	70	RUSYA, SURİYE, LİBYA, HİNDİSTAN, UKRAYNA
SA-2	130	80	KUZEY KORE
HATF 1	500	80	PAKİSTAN
SS-21	480	120	RUSYA
CHİNG FENG	400	130	TAYVAN
MGM-52	450	130	İRAN, İSRAİL
İRAN-130	190	130	İRAN
MGM-140	450	135	ABD
CSS-8	190	150	ÇİN, İRAN, İRAK
PRİTHVİ SS-150	1000	150	HİNDİSTAN
ALACRON	500	200	ARJANTİN
NHK-1	300	250	KUZEY KORE
PRİTHVİ SS-250	500	250	HİNDİSTAN
SS-1 SCUD B	985	300	RUSYA, SURİYE, İRAN, İRAK, BULGARİSTAN, AZER.
SCUD B	985	300	İRAN, SURİYE, KUZEY KORE
CSS-7	500	300	İRAN, PAKİSTAN, ÇİN
PROJECT T	985	450	MISIR
HADES	400	480	FRANSA
KITALAR ARASI BALİSTİK FÜZEYE SAHİR OLAN ÜLKELER			
SİLAH SİSTEMİ	MENZİL (KM)	ÜLKE	
JL-2	8000	ÇİN	
DF-31	8000	ÇİN	
CSS-4	11000	ÇİN	
DF-41	12000	ÇİN	
M5	11000	FRANSA	
H1	12000	JAPONYA	
H2	15000	JAPONYA	
SS-11	13000	RUSYA	
SS-13	9400	RUSYA	
SS-17	10000	RUSYA	
SS-18	11000	RUSYA, KAZAKİSTAN	
SS-19	10000	RUSYA, UKRAYNA	
SS-24	10000	RUSYA, UKRAYNA	
SS-25	10500	RUSYA	
SS-X-29	10000	RUSYA	
SS-N-8	7800	RUSYA	
SS-N-18	6500	RUSYA	
SS-N-20	8300	RUSYA	
SS-N-23	8300	RUSYA	
LGM-30F	12500	ABD	
LGM-30-G	13000	ABD	
LGM-118	9600	ABD	
UGM-96	7400	ABD	
UGM-133	12500	ABD, İNGİLTERE	

Kaynak : Defence News, April 18-24, 1994

4.2.1.4. Bölgesel Nükleer Tehditler :

Buraya kadar yaptığımız değerlendirmelerde, Jeopolitiğin değişen unsurlarının “bölgesel” seviyede Türkiye’yi nasıl tehdit ettiğini özellikle Türkiye’nin sınır komşularıyla olan taze ilişkilerini özetleyerek açıklamaya çalıştık, ancak teknoloji ve jeopolitik etkileşiminin neden olacağı Türkiye’ye yönelik tehditleri yine bölgesel seviyede tesbit etmek ve değerlendirmek, günümüz dünyasının ulaştığı teknolojik seviyeyi göz önüne aldığımızda bir zorunluluk arz etmektedir. Özellikle sınır komşularımızın, teknolojinin kazandırdığı modern silah sistemlerine olan aşırı ilgisi ve özellikle nükleer silah hayranlığı dolayısıyla bir nükleer tehdit araştırmasını gerektirmektedir.

“Bu gün teknolojik gelişme, dünya tarihinde şimdiye kadar olageldiğinden daha dinamiktir ve bu teknolojiler taktik ve strateji, milli savunma tutumlarının geçerliliği ve uluslararası sistemin dengesi üzerinde derin etkilere sahiptir. Günümüzde ve gelecekte en büyük etkinin habercisi olan teknolojik gelişmeler; uzayda üstlenmiş lazerler, atom ışını silahlar, seyir ve güdüm sistemleri, savaş başlıkları, mühimmat, komuta ve kontrol, muhabere sistemleri vb.gibi bir dizi çarpıcı gelişmelerle pek çok olayı etkilemektedir.

Şu sıralardaki en ilgi çekici teknolojik gelişme, halen mevcut olan veya geliştirilmekte olan büyük çapta tekamül etmiş hassas güdüm kabiliyetlerinin verdiği fevkalade yüksek vuruş ihtimalidir. Bu özellikler başlıca balistik füzelere, cruise füzelere ve bombalara uygulanmaktadır.” (71)

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere, teknolojinin özellikle, silah sistemlerine sağladığı gelişmelerle hassas ve etkili bir güdüm sistemine kavuşan ayrıca uzak mesafelere kadar etkili olabilen füzeleri kullanan ülkelere büyük bir kabiliyet kazandıracağı açıktır. Ayrıca nükleer başlık taşıma kabiliyeti de olan bu füzelere sahip olan birçok ülkenin (Tablo-2) özellikle Türkiye’nin sınır komşusu olan ülkelerden oluşması Türkiye’nin ciddi bir nükleer ve balistik füze tehdidi altında olduğunu göstermektedir.

---

(71). Desmond BALL, “Modern Teknoloji ve Jeopolitik”, Harp Akademileri Bülteni, çev. Savaş ÜSKENT, sayı. 143, sf:18-20, Şubat-1985

Tablo-2 deki istatistiklerden anlaşılacağı gibi özellikle Ortadoğu ülkelerinin füzelere aşırı ilgi gösterdiği anlaşılmaktadır. Ortadoğu'daki barışı da önleyen hatta dünya barışını bile tehdit eden nükleer silah yarışı, özellikle Ortadoğu ülkelerinin herhangi birinin nükleer silahlara sahip olarak bölgede lider duruma geçmesinden korkmaları, neticede bir nükleer kapasite oyununun sürüp gitmesi gibi olaylar nedeniyle devam etmektedir. Ayrıca nükleer silahların ve nükleer kapasitenin yayılması uzun dönemde bir devletin gücünü oluşturan öğelerini de etkilemesi, günümüzde devletlerin, ülkelerinin büyüklüğünden, nüfuslarından veya endüstriyel kapasitelerinden daha çok nükleer silahlara sahip olan veya nükleer silaha sahip olmayan ülkeler diye ayrılması, nükleer silahlanma yarışının başka bir özelliğini vurgulamaktadır. (72)

Bu mülahazalarla Türkiye'nin çevresindeki ülkelerin ülkemize yönelik nükleer silah tehlikesini ülke ülke inceleyerek belirlemek, Türkiye'nin bölgesel platformda kendisine yönelik askeri tehditleri daha iyi anlamak bakımından faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

IRAK :

Irak'ın nükleer yatırımlarının, 1968'de SSCB'den 2 megawatt'lık bir nükleer araştırma reaktörü alımıyla başladığı bilinmektedir. Daha sonra Irak 5 megawatt'lık güce çıkardığı reaktör kapasitesini, 1975'te Fransız'ların yardımıyla 70 megawatt'lık kapasiteye ulaştıracak yeni bir nükleer araştırma reaktörü kurmuştur. Diğer taraftan Irak'ın 1970 ile 1980 yılları arasında SSCB'den 890 Scud füzesi aldığı, 1985-1990 yılları arasında ise nükleer yatırımlar için 20 milyar dolar ödediği bilinmektedir. Irak bu yatırımların somut göstergesini, İran-İrak savaşında Al Hussein ve Al Abbas füzelereinden oluşan 428 adet füzeyi İran topraklarına göndererek ve Körfez Savaşında da Telaviv, Hayfa, Riyadve Dahrn gibi kentlere attığı 44 Scud füzesiyle kanıtlamıştır. (73)

Irak'ın Körfez Savaşında silah potansiyelinin önemli ölçüde zarar görmesine rağmen nükleer, biyolojik ve kimyasal silahları hala muhafaza ettiği de bilinmektedir. 1994 Şubat'ında

---

(72). Mehmet GÖNLÜBOL, Uluslararası Politika, Ank.Ü.Siyasal Bil.Fak. Yayını, sf: 173, Ankara-1978

(73). Milliyet Gazetesi, 25 Eylül 1995, sf: 15

Virginia'da yakalanan iki Ürdün'lünün itiraflarından Irak'a 100'den fazla balistik füze ve nükleer silah yapımında kullanılan mal yolladıkları anlaşılmıştır. Ayrıca Almanya gibi ikili oynayan ülkeler sayesinde Irak'ın silah kapasitesinin kısa zamanda gelişebileceği, Scud füzelerinin Kuzey Kore'den teknoloji olarak veya bizzat füze olarak büyük bir tehlike olabileceği değerlendirilmektedir. (74)

İRAN :

Uluslararası nükleer pazarın en iyi müşterisi sayılan İran'daki nükleer çalışma 1970'de Şah Rıza Pehlevi döneminde başlamıştır. 1976'da Basra Körfezi kıyısında Almanlarla 4 milyar dolarlık anlaşma imzaladıkları da bilinmektedir. Daha sonraları nükleer teknoloji arayışını hızlandıran İran'ın Hindistan'dan 10 megawatt'lık (MW) bir nükleer araştırma reaktörü satın almıştır. Yine İran 1993'te de Rusya ile bir milyar dolarlık çok yönlü bir nükleer işbirliği anlaşması imzalamıştır, 6 Eylül 1995'te Rusya ile bir nükleer anlaşma daha imzalayan İran bugüne kadar Rusya'ya 3 milyar dolar ödemiştir. Ayrıca Çin ile 1992'de nükleer enerji anlaşması imzalayan İran'ın 2000'e kadar nükleer başlık üretebilecek konuma gelebilecektir. (75)

SURİYE :

İlk nükleer adımını 1976'da atan Suriye, SSCB ve Çin'in geliştirdiği programlar ve anlaşmalar sayesinde nükleer tesislere sahip olmuştur. Şam'da 27 kilowatt'lık araştırma reaktörü vardır. Scud-C füzeleri yapabilecek seviyeye ulaştığı da bilinmektedir. (76)

---

(74). Yılmaz ALTUĞ, Ortadoğu Barış Süreci ve Türkiye Sempozyumu, Hv.H.O.Yayını, sf:97, Nisan-1995

(75). Milliyet Gazetesi, 25 Eylül 1995, sf: 15

(76). Hasan KÖNİ, Ortadoğu Barış Süreci ve Türkiye Sempozyumu, Hv.H.O.Yayını, sf:105, Nisan-1995 ve Milliyet, 25 Eylül 1995, sf: 15

RUSYA :

SSCB'nin dağılmasına rağmen Rusya Federasyonu'nun hala bir askeri güç olduğu ve çeşitli ülkelere silah satışının devam ettiği, özellikle Türkiye'nin sınır komşusu ülkelerle nükleer işbirliği yaptığı aşikardır. İkinci Dünya Savaşından sonra; bilindiği gibi iki blok arasındaki nükleer silah rekabeti insan neslinin bekasını tehdit edecek seviyeye ulaşmıştı. Dolayısıyla 1967 yılında ABD ve SSCB arasında bu tehditi azaltmak üzere bir dizi anlaşmalar yapılmıştı, daha sonraları da devam eden nükleer silahların sınırlandırılması anlaşmaları SALT-1, SALT-2, START-1 ve START-2 anlaşmalarıyla neticelendirilmeye çalışılmıştı. Ancak bu yönde bir tehditin bertaraf edildiği hala söylenemez. Nitekim 5500 km'den fazla menzilli stratejik silah olan ICBM füzelerinden Rusya'da 859, Beyaz Rusya'da 54, Kazakistan'da 92, Ukrayna'da ise 156 adet mevcuttur. Bununla beraber Rusya'nın 14 adet kimyevi madde üretim tesisine ve oldukça geliştirilmiş ticari kimya endüstrisine de sahip olduğu bilinmektedir. Endüstriyel olarak üretilen ticari zehirli gazlar; örneğin klor, fosfin, rospen vs. kimyasal harp malzemesi olarak ta kullanılabilir. İlave olarak, endüstriyel kimyasal tesisler kimyasal harp malzemesi üretebilecek şekilde kurulmuştur. Ayrıca Rusya, Beyaz Rusya, Ukrayna ve Kazakistan'da toplam 27000 nükleer başlık olduğu da bilinmektedir. (77)

Günümüzde Bağımsız Devletler Topluluğunun (BDT) da bu konuda ülkemize tehditleri söz konusudur. BDT ülkeleri tarafından çok sayıda askeri malzemenin yok fiyatına satılması ve bu ülkelerin birbiriyle rekabet etmeleri sonucu, kontrolsüz olarak yapılan askeri malzeme satışları, tehlikeli güç bölgelerinde silah yığılmasına neden olmakta ve ileride meydana gelebilecek bölgesel anlaşmazlıkların temel nedenini oluşturmaktadır. Nükleer unsurları da içeren satışlar, böylece olaya daha tehlikeli bir boyut da kazandırmaktadır. (78)

---

(77). Harp Akademileri Bülteni, sayı: 180 Eki, a.g.e., syf: 72

(78). Hurbert MORELLE, "SSCB'nin Çöküşünün Stratejik Sonuçları", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Gen.Kur.Basımevi, çev: Çetin ÇINAR, sayı: 341, sf: 27, Temmuz-1994

YUNANİSTAN:

Yunan hükümeti, silahlı kuvvetlerin modernizasyonu amacıyla bir dizi çalışmalara başlamıştır. Bu çerçevede ABD ile işbirliğine başlayan Yunanistan 70 milyon dolar karşılığı 100 adet AIM-120 tipi orta ve uzun menzilli füze almak için anlaşmıştır. Dört yıldır ABD Kongresi'nde onay kararı çıkması beklenen 52 adet AGM-88 tipi füzelerin de kısa sürede Yunanistan'a tahsis edileceği ayrıca 20 olan MLRS tipi füzelerin, ilk 9'unun 1996 yaz aylarında teslim edileceği söylenmektedir. (79)

BULGARİSTAN:

Bulgaristan'ın SSCB dağılmadan önce Varşova Paketi'nin bir üyesi olmasının sağladığı avantajla bazı balistik füzelere sahip olduğu bilinmektedir. Diğer taraftan Varşova Paketi'nin artık dağılması ve SSCB'nin de eskisi gibi destek çıkmaması sonucu her yönden etkilenen Bulgaristan'ın, son yıllarda enerji açığını kapatmak üzere nükleer santralını yeniden devreye sokma girişimleri büyük tepki toplamaktadır. Kozluduy Nükleer Santrali'na sahip olan Bulgaristan nükleer silah potansiyeline sahip olan ülke olarak değerlendirilebilir. (80)

Özet olarak, Türkiye bir nükleer çember içindedir. Bugün bu seviyede nükleer tehdit oluşturan ülkelerin gelecekte hangi kabiliyette olacağı ise bilinmemekle beraber, Türkiye'nin bu gerçekleri de, savuma stratejileri belirlerken hassasiyetle dikkate alması gerekmektedir.

4.2.2. Jeopolitiğin Değişen Unsurlarına Göre Türkiye'nin Evrensel Düzeydeki Jeopolitik Konumu:

Bu bölümde, jeopolitiğin yine değişen unsurlarını esas alarak, Türkiye'nin yeni dünyadaki jeopolitik konumunu anlamaya çalışacağız.

---

(79). Milliyet Gazetesi, 22 Ekim 1995, sf:21

(80). Milliyet Gazetesi, 25 Ekim 1995, sf:20

Öncelikle, jeopolitik değerlendirmeyi daha geniş sahada yani evrensel düzeyde yapacak olmamız, değerlendirmelerimizde dünyadaki mevcut uluslararası sistemi ana hatlarıyla incelememizi zorunlu kılmaktadır.

Biliniği gibi uluslararası sistem dinamik bir yapıya sahiptir ve sürekli değişim geçirmektedir. Uluslararası politika uzmanları konuyla ilgili açıklamalarında uluslararası sistemin bir güç ve istikrar mücadelesinden oluştuğunu belirtmektedirler. Nitekim uluslararası politika uzmanı Mongenthau “uluslararası alanda girişilen faaliyetlerin temelinde güçlü olmak mücadelesi yatar, faaliyetler kuvvet için girişilmiş mücadelelerdir.” (81) demektedir. Günümüz dünyasında gelişen olaylara baktığımızda da yukarıdaki yaklaşımı teyid eden bir fikre kapılmak mümkündür. Yine bazı bilim adamları, uluslararası politikada etkinliği sağlayan belirleyicilerin “ekonomik güç” ve “askeri güç” olduğunu belirtmektedirler. Uluslararası sisteme hakim gücün ise, ekonomik ve askeri güçlerini birleştirebilen ve bu ilişkisini birarada meydana getirdiği üstünlüğü uluslararası sisteme yansıtılabilen güç olduğunu vurgulayarak, ekonomik gücün askeri gücün temeli ve besleyicisi olduğunu, askeri gücün ise ekonomik gücün teminatı ve gelişmesi yolundaki destekleyicisi olduğunu söylemektedirler. (82)

4.2.2.1. Dünyadaki Gelişmeler :

Bu düşünceler ışığında, günümüzde oluşmakta olan uluslararası sistemin bünyesinde yer alan ülkeler arasındaki güç dağılımına ilişkin özelliklerin değerlendirilmesinde askeri ve ekonomik/teknolojik olmak üzere iki düzeyde bir analiz yapılması gereklidir. Aslında, gerçek uluslararası sistemde bu düzeyler ayrı ayrı değil birarada değerlendirilir, ancak sistemin bazı özelliklerinin daha iyi anlaşılması için böyle bir ayrıma gerek duyulmuştur. Bunun yanında, ülkelerin maddi kapasitelerini oluşturan gücün ekonomik/teknolojik öğelerinin önemi, gücün askeri öğelerinden daha fazla olduğunu da, günümüz dünyasında meydana gelen gelişmelere bakarak inkar

---

(81). Hans J. MORGENTHAU, Uluslararası Politika, a.g.e., sf: 46

(82). Mustafa ÖZEL, “Jamerika”, Yeni Türkiye Dergisi, Yeni Türkiye Med.Hiz.Yayımları, sayı:3, sf:478, Mart-Nisan 1995

etmemek gerekir. Özellikle, uluslararası ekonomik ilişkilerde giderek kendini hissettiren karşılıklı bağımlılık olgusu bu gelişmeye zemin hazırlamaktadır.(83)

Öncelikle uluslararası sistemin daha iyi anlaşılması ve bu bölümdeki incelemelerimizin de özelliğinden dolayı ekonomik/teknolojik ve askeri güç değerlendirmesini global düzeyde yapmaya çalışacağız.

TABLO-3 DÜNYADAKİ EN BÜYÜK EKONOMİK ENTEGRASYONLAR

Kuruluşun ADI	ÜYE ÜLKELER	Kuruluş Tarihi	AÇIKLAMA
AB	Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, İngiltere, İrlanda, Danimarka, Yunanistan, İspanya, Portekiz, Avusturya, Finlandiya, İsveç	1951	İleri düzeyde entegre olmuş ekonomilerden oluşan, dünyada ilk ve tek bölgesel entegrasyondur. Büyük ilerlemeler kaydetmiş olmasına rağmen ekonomik topluluk olarak bölünmüşlük içindedirler. Almanya, topluluğun lokomotif görünümündedir.
NAFTA	ABD, Meksika, Kanada	1992	ABD ilk kez serbest ticaret politikasından saparak, bölgesel bir entegrasyona girmiştir. En dikkat çekici özellik Meksika'nın bir gelişmiş ülkeler entegrasyonuna dahil olmasıdır.
APEC	Japonya, Çin, ABD, Avustralya, Şili, Singapur, Güney Kore, Tayvan, Malezya, Endonezya, Vietnam, Tayland, Hong Kong, Burnai, Filipinler, Yeni Zelanda	1989	Teşkilatın iki lideri ABD ve Japonya'dır. Tam bütünleşme 2020 yılında tamamlanacaktır. ABD'nin teşkilata dahil olması Asya'da nüfuz sağlamak ve en büyük ortak pazardan faydalanmak anlamı taşımaktadır. En büyük sorun Asya'daki güvenlik ve sürtüşmelerdir.(*)

Bilindiği gibi ekonomik ağırlıklı önemli güç bloklarının başında, AB (Avrupa Birliği), NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması) ve APEC (Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Antlaşması) gibi bölgesel bloklaşma yönündeki ekonomik entegrasyon hareketleri yer almaktadır. Bu entegrasyon hareketlerinin genel olarak temsil ettikleri bölgelerin ekonomik performansları ise tablo-4 görülmektedir.

(83). Paul DİBB, Towards a New Balance of Power in Asia, Adelphi.295, Oxford University Press, p: 17, 1995

(*). Bu konuda Bkz. Paul DİBB, Towards a New Balance of Power in Asia, a.g.e., p:59 ve Ahmet İNCEKARA, Globalleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde NAFTA ve Etkileri, İstanbul Tic.Odası Yayını No: 1995-14, sf: 10

Tablo-4

Asya, Avrupa ve Kuzey Amerika'daki Değişen Ekonomik Güç				
Milyar ABD \$, 1987 Fiyatlarına Göre				
	YIL	ASYA	AVRUPA	KUZEY AMERİKA
G S M H	1972	1,871	3,591	3,350
	1992	4,511	5,583	5,323
	% Değ.	141	55	59
Kişi BAŞINA GSMH	1972	922	8.674	11,627
	1992	1,539	12,140	14,481
	% Değ.	67	40	25
N Ü F U S	1972	2,029	414	288
	1992	2,930	459	367
	% Değ.	44	11	27

Kaynak : Paul DİBB, Towards a New Balance of Power in Asia, Adelphi.295, Oxford University Press, p: 19, 1995

Tablo-4'den anlaşılacağı gibi, Asya'nın Gayri Safi Milli Hasılası (GSMH) yavaş yavaş Kuzey Amerika ve Avrupanın seviyesine ulaşmaktadır. 2000 yılına kadar Asya'nın en az onlar kadar dünyada ekonomik etkinlik olarak, önemli bir seviyeye geleceği düşünülmektedir. Asya'nın dünya GSMH'daki payı 1982'de %21'den 1992'de %26'ya yükselmiştir. Eğer bu ekonomik büyüme devam ederse 2010 yılına kadar Asya'nın ekonomik gücünün, Kuzey Amerika ve Avrupa Birliğinin toplamalarının yaklaşık %75'ine ulaşacağı beklenmektedir. (84)

AB'nin dünya GSMH içindeki payı yaklaşık %32, NAFTA 'nın da yaklaşık %30'u bulmaktadır. Yine 1992 yılı itibariyle dünya dış ticaret hacmi 7,4 trilyon dolardır ve AB'nin dış ticaret hacmi 3 trilyon dolar, NAFTA'nın ise 1,3 trilyon dolardır. Neticede görünen o ki AB ve NAFTA'nın dünya ekonomisinde önemli bir yer tutmasına karşılık Asya'nın da ekonomik yönden bir gelişme içinde olduğu gözlenmektedir. Dünya ekonomisinin yaklaşık % 17'si dışında tümüne sahip olan AB, NAFTA ve APEC büyük ekonomik güç olarak dünyada yerlerini almışlardır. (85)

(84). Paul DİBB, Towards a New Balance of Power in Asia, a.g.e., p: 19

(85).Emin ÇARIKÇI, "Türkiye-AB Gümrük Birliği Anlaşması", Yeni Türkiye Dergisi, No:3, sf: 175, Mart-Nisan 1995

Diğer taraftan kutupların askeri güçleri anlayabilmek için de aşağıdaki tabloyu incelemek gerekecektir.

Tablo-5

Asya, Avrupa ve Kuzey Amerika'daki Savunma Harcamaları			
Milyon ABD \$, 1993 Sabit Fiyatlarıyla			
	NATO AVRUPA	ABD KANADA	ASYA
1985	190,1	349,5	102,6
1993	177,4	307,6	147,8
% DEĞ.	-6,7	-12,1	44,1

Kaynak: Paul DİBB, Towards a New Balance of Power in Asia, Adelphi.295,
Oxford University Press, p: 60, 1995

Tablo-5'de, 1992 fiyatlarına göre savunma harcamalarının karşılaştırması görülmektedir. 1985 ile 1993 yılları arasında Kuzey Amerika ve NATO (Avrupa'da)'da savunma harcamaları düşerken Asya'da %44'lük bir artış göstermiştir. Asya'nın savunma harcamalarındaki bu büyüme esasen kendi içindeki durumuyla ilgilidir. Çünkü bu artış açık askeri tehditlerden uzak ve dağılmış Sovyetler Birliği'nden bağımsızca meydana gelmektedir. Ayrıca, bölgede sürtüşmeleri önleyecek bir mekanizmanın olmayışı, özellikle yüksek teknolojiye sahip konvansiyonel silahların azaltılmasına ilişkin girişimlere sert tepki göstermeleri bu artışı engelleyememiştir. (86)

1993 yılı rakamlarına göre Asya'nın 147,8 milyon \$ ve NATO (Avrupa)'nın 177,4 milyon dolarlık savunma harcamaları olmasına rağmen ABD ve Kanada'nın savunma harcamaları neredeyse iki kutbun savunma harcamaları kadardır, ki bu ABD'nin dünyada büyük bir askeri güç olduğunu göstermektedir.

(86). Paul DİBB, Towards a New Balance of Power in Asia, a.g.e., p: 74

Uluslararası sistemin ekonomik ve askeri düzeydeki görünümünü uluslararası sistemde etkili ve güçlü üç kutbu esas olarak incelendikten sonra bu güçlerin özellikle uluslararası ekonomik sisteme nasıl etki yaptığına veya bu etki sonucunda mevcut sistemin nasıl çalıştığını tahlil etmek gerekir, çünkü Türkiye'yi direkt olarak uluslararası ekonomik sistem daha çok etkilemektedir ve diğer ülkeler gibi Türkiye bu sistem içinde yaşam mücadelesi vermektedir.

Mevcut ekonomik sistemle, "Tepede **merkez** dediğimiz, dünya ekonomisinin gidişini ekonomik güçlerin büyüklüğü ile belirleyen, aynı zamanda işleyiş biçimini belirleyecek kuralları koyan, yönetim ve denetim işlevlerini gerçekleştiren ileri sanayileşmiş ülkeler vardır. Merkez'in dışındaki, çoğunluğunu geliştirmekte olan ülkelerin (GOÜ) oluşturduğu bir dünya vardır ki, çok parçalı, parçalar kendi aralarında eşgüdümsüz ve dağınık bir görünüm arzederler. Bunların her biri tabii ki dünya ekonomisini etkileme gücünden yoksun olduğu gibi biraz önce belirttiğimiz gibi gelişmiş ülkelerin oluşturduğu kutupların yani Merkez'in aldığı kararlara veya yarattığı koşullara kendilerini ayarlamak zorundadırlar." (87)

"Merkez teknolojik değişmelerin, yeni kurumlaşmaların yaratıcısı olduğu gibi, dünya kurumlarının yönetimini de elinde tutar. Merkez'deki ülkeler kendi aralarında eşitlik gösterebilirler de eşitler arasında bile hiyerarşik bir sıralama bulunur. Hem askeri hem teknolojik-ekonomik gücü en üst düzeyde olan ABD eşitler arasında birinci konumdadır. Neticede, başta ABD ve Merkez, dünya ekonomisine ilişkin kararları alır ve Dünya Bankası, IMF (Uluslararası Para Fonu), GATT (Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması, EÖCD (Avrupa İktisadi İşbirliği Örgütü), BM (Birleşmiş Milletler) gibi kurumlar uygulamayı sağlar ve denetler." (88)

4.2.2.2. Türkiye'nin Durumu:

Bu açıklamalardan sonra daha da netleşen uluslararası sistemin ekonomik görünümü, Türkiye için hiç de memnuniyet verici değildir. Çünkü Türkiye, pek tabii büyük bir ekonomik güç değildir ve AB, NAFTA ve APEC gibi uluslararası sisteme şekil veren bloklarca henüz kabul

---

(87). Gülten KAZGAN, Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri, Altın Kitaplar Yayınevi, sf: 15, Nisan-1995

(88). Gülten KAZGAN, a.g.e.,sf: 16

değildir ve AB, NAFTA ve APEC gibi uluslararası sisteme şekil veren bloklarca henüz kabul edilmemiştir. Bu yüzden, jeopolitiğin evrensel değerlendirme şablonundan çıkan sonuca göre uluslararası sistem Türkiye'ye öncelikle ekonomik tehdit oluşturmaktadır. En önemlisi de, Türkiye'nin bölgesel tehditlere çok duyarlı jeopolitik konumunun zorunlu kıldığı askeri gücün teminatı ve gelişme yolundaki destekleyicisi olan ekonomik gücün sağlanması zorunluluğu da söz konusudur. Neticede, her şartta Türkiye'yi mevcut uluslararası sistemin acımasızlığına rağmen yeni arayışlara girmesi zorunluluğu gündeme gelmiştir.

Bu sebeplerle Türkiye, uluslararası sistemde bölgesel bir güç olarak sesini duyurabilmek, hızlı globalleşmenin bir halkası olabilmek, refah içinde gelişmesini sağlamak, bölge ülkelerinin zengin kaynaklarını seferber ederek uluslararası ekonomik faaliyetlerde Karadeniz havzasını etkin bir merkez haline getirebilmek için 1992 yılında, Arnavutluk, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Yunanistan ve Bulgaristan katılımıyla Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) teşkilatını kurmuştur. (89)

KEİ, Türkiye'ye, bölge ülkeleriyle daha 3-4 yıllık taze ekonomik ilişkiler sağlamasına rağmen Türkiye'nin Karadenize kıyısı olan ülkelerle gerçekleştirdiği dış ticaret payını %10'lara kadar geliştirmesi, yüz yıllık ticari ilişkiler sonunda Avrupa ile ulaştığımız toplam dış ticaretin %50'lik seviyesine göre oldukça iyi bir performans olarak kabul edilmektedir. (90)

"Neticede, Merkez'deki bölgeselleşme sürecini ve bunun Merkez-içi rekabetin bir ürünü olduğunu algılayıp, dışarda kalmamak için yapılan bu girişim, Türkiye'nin 21.Yüzyıl hazırlanmasında bir adım kabul edilebilir. Bir yandan AB gibi bir Merkez kurumunda yer almaya çalışırken, bir yandan bunun dışında olanaklar arama, gerçekçi bir Yeni Düzen'e uyum çizgisi sayılabilir."(91) Ancak yine de Türkiye üç büyük ekonomik kutuba bağımlılıktan kurtulabilmiş değildir.

---

(89). Hasibe ÇINAR, Karadeniz Ekonomik İşbirliği, DPT Yayını, sf:6-12, Temmuz-1993

(90). Milliyet Gazetesi, 4 Kasım 1994

(91). Gülten KAZGAN, Yeni Ekonomik Düzende Türkiye'nin Yeri ,a.g.e.,sf: 16

5. Türkiye'nin Jeopolitik Özelliği ve Kendisine Yönelik Tehditler:

Buraya kadar yaptığımız değerlendirmede, jeopolitiğin değişen ve değişmeyen unsurlarını esas olarak, jeopolitik gerçeklerin dünyada nasıl teşekkül ettiğini ve neticesinin, Türkiye'ye sağladığı tehdit ve avantajları yeni dünyanın yeni uluslararası sisteminde evrensel ve bölgesel boyutta tespit etmeye çalıştık.

Öncelikle jeopolitiğin değişmeyen unsurlarını esas alarak ulaştığımız neticeye göre Türkiye'nin, Anadolu'nun mevcut ve tarihten gelen etki alanı sayesinde, Trakya ve Anadolu topraklarında değil, bu toprakların tabii uzantısı durumundaki Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu toprakları üzerinde de etki sahibi olduğu, bir taraftan Kafkaslar yolu ile Hazar Denizi'ne, diğer taraftan da Balkanlar ile Adriyatik Denizi'ne erişebilecek mükemmel bir coğrafya üzerinde yer aldığı, diğer taraftan Türkiye'nin bölgedeki nüfus kaynakları açısından hiçbir ülke ve topluma nasip olmayan imkanlara sahip olduğu, denizlerarası su yolu ve yeni bir İpek Yolu üzerinde bulunduğu, ayrıca sanayileşmiş ülkelerin can damarı doğal gaz ve petrol bölgeleriyle aynı mahallede olduğu, anlaşılmıştır. Dolayısıyla da bu jeopolitik özellikler , Türkiye'ye bölgesel bir güç olma avantajı kazandırmıştır.

Diğer taraftan, Jeopolitiğin değişen unsurlarının ortaya çıkardığı sonuca göre de Türkiye, bölgesel seviyede bütün sınır komşularının düşmanca tavırları ile karşı karşıyadır ve daha önemlisi Ortadoğu ülkelerinin aşırı silahlanması ve bütün sınır ülkelerinin nükleer silah ve potansiyeli ile uzun menzilli füzelere sahip olması nedeniyle de askeri tehdit altındadır. Ayrıca komşu ülkelerin, sürekli sınırlarda ve denizlerde sorun çıkarmaları, terör örgütlerine destek vermeleri de Türkiye'nin iç ve dış güvenliğe yönelik tehdit oluşturmaktadırlar. Evrensel seviyede ise Türkiye, öncelikle ekonomik kutupların uluslararası düzeni etkileyebilmeleri nedeniyle, onlara bağımlılığı söz konusudur ve bu durum ilk olarak Türkiye'nin ekonomik değerlerine yönelik tehdit anlamına gelmektedir. Aynı zamanda bu netice, özellikle savunma kabiliyeti gibi çok fazla ekonomik değerlere bağlı olan bir konunun da tehdit altında olması anlamı taşımaktadır. Yani kısaca, bölgesel seviyede Türkiye, sınır ülkelerinin direk olarak askeri tehditleriyle karşı karşıyadır , evrensel olarak

da, savunma kabiliyetimizi geliştirmek üzere ihtiyaç duyacağımız ekonomik değerlerimizi etkileyebilecek olan ekonomik kutuplar yzünden de ekonomik tehdit altındadır.

Sonuç olarak Türkiye, jeopolitiğin değişmeyen unsurlarına göre, yani tarihten gelen avantajlar, jeopolitik teorilere göre kilit alanların üzerinde bulunması, ülkenin dünya üzerindeki özel konumu ve Anadolu'nun etki alanı gibi özellikleriyle bölgesel bir gttir. Diğer taraftan jeopolitiğin değişen unsurlarına göre de , bölgesel düzeyde sınır ülkelerini askeri tehditleri, evrensel düzeyde ise ekonomik tehdit altındadır.

Dolayısıyla Türkiye, bir yandan bölgesel g olmanın gereklerini yerine getirmeye mecburken diğer yandan da yeni uluslararası sistemin istikrarsız ortamında ve yeni güçlerin ve etin koşulların altında, bölgesel ve global tehditlerle başetmek zorundadır.Yani her Őeye rağmen önce güvenlik ile ilgili önlemleri almak zorundadır. Bilindiği gibi ülkenin güvenliği sağlamak ise öncelikle askeri yönden hazır olmayı gerektirmektedir, bu arada bölgesel g de askeri yönden caydırıcı olmayı gerektirmektedir.

Sonuçta, içinde bulunduğumuz etin, istikrarsız ortamlarda, askeri güç değişik ihtiyaçlara cevap verebilecek yapıda ve düzeyde olmalıdır.Ve “Savunma Sanayi” bu tür ortamlarda daha da önem kazanmaktadır. Çünkü iyi bir askeri güç için, güçlü bir savunma sanayiinin oluşturulması gerekmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN SAVUNMA SANAYİİ

1. Savunma Sanayii Sektörü :

1.1. Savunma Sanayiinin Yapısı :

1.1.1. Savunma Sanayiinin Tanımı :

Günümüzün hızla değişen ve gittikçe istikrarsızlaşan dünyasında,"güvenlik" kavramı diğer devletlerde olduğu gibi Türkiye'de de en fazla önem verilen konuların başında yer almaya başlamıştır.

Önceki konularda da temas ettiğimiz gibi, bir bakıma Türkiye'nin jeopolitik özelliğinin de zorunlu kıldığı, adil ve kalıcı bir barış düzeninin de kurulamadığı, hatta her şeyin kuvvetle kazanıldığı bir dünyada, milli menfaatlerimizi korumak, güvenlik ve savunmamızı sağlayabilmek için, askeri hazırlıklarımızı en üst düzeyde tutmamız gerekmektedir. Bilindiği gibi, savunma ihtiyaçlarının, araç ve gereçlerinin temini için de, "savunma anayii"ne ihtiyaç vardır.

Savunma sanayii;savunmaya yönelik silah sistemleri ve askeri donanımlar ile her türlü araç ve gereçleri üreten, diğer bütün ekonomik faaliyet alanlarıyla da çok yakın işbirliği halinde olan, özel ve kamu kuruluşlarını içeren sanayi kollarının, değişik bir disiplin altında bir araya gelmesinden oluşan, firmalar topluluğudur.(1)

Yukarıdaki tanımdan da anlaşılacağı gibi, savunma sanayii kamu ve özel firmalardan oluşmaktadır. Ayrıca, çok büyük yatırımlar gerektiren, karlılığı az olan ve askeri nedenlerle özel sektöre bırakılmasında sakıncalar bulunan bazı savunma sanayii kolları kamu sektörünce üstlenilirken, geriye kalan alanlarda da özel firmalar faaliyet göstermektedir.(2)

---

(1). 1991 Sanayi Kongresi, Savunma Sanayii Sektör Raporu, TMMOB Makina Mühendisleri Odası Yayını, No: 149-3, sf: 9, Kasım-1991

(2). Turhan ONUR, Türkiye Milli Harp Sanayii Semineri, Ankara Ticaret Odası Araştırma Yayınları No: 3, sf: 65, Ankara-1975

1.1.2. Savunma Sanayii Kuruluşlarının Genel Özellikleri :

Savunma sanayii, ülkenin genel sanayii içinde yer almaktadır, ve birçok açıdan diğer sanayi kollarıyla uyumlu olarak çalışmaktadır. İlave olarak, savunma sanayiinin bazı yapısal özellikleri, özel bir pazara yönelik ve kendine özgü kuralları olan bir sektör ünvanı kazandırmış ve bu da savunma sanayiini, çok özel ürünler üretmeye yönlendirmiştir. Uçak, Radyo ve Tv Haberleşme, Güdümlü Füzeler ve Uzay Araçları, Uçak Motor ve Parçaları, Gemi İnşa ve Tamiri, Tank ve Tank Parçaları, Elektronik Hesaplama Donanım vb. gibi ürünler, önemli sanayi kollarının ürettiklerine birkaç örnektir. Ayrıca, bu özel ürünlerin üretimi, çok sayıda bilim adamları, mühendisler, proje yöneticileri ve yüksek nitelikli teknik personelle birlikte, aynı zamanda, aynı bir örgütlenmeyi gerektirmektedir. Ve bu yönüyle de geleneksel üretim sürecinden ayrılmaktadır. (3)

Diğer taraftan savunma sanayiinde, araştırma ile başlayan, pazarlama ve üretim ile devam eden ve sistemin her aşamasında bulunan ve bunları düzenleyen yönetimdeki uzman kişiler, her zaman kilit durumdadır. Firmaların bu yönetici kadrolarının sınırlarını ise, yasal düzenlemeler ve silahlı kuvvetler tarafından ortaya konulan ihtiyaçlar oluşturmaktadır. Ayrıca bu firmalar, ülkelerde yürürlükte olan kanunlar çerçevesinde kendi yönetici kadroları tarafından denetlenmekte, yönlendirilmekte ve faaliyetleri ile ilgili kararlar almaktadırlar. Aslında, her şeyden önce, savunma sanayii sektöründe ulusal çıkarlar, her zaman ön plandadır, ve bir savunma sanayicisi önce kendi silahlı kuvvetleri tarafından ulusal pazarında desteklenmekte ve ancak devletinden aldığı destekle diğer ülkelerin pazarlarına uzanmaktadır.(4)

1.1.2.1. Savunma Firmaların Sınıflandırılması :

Silah sistemleri ile askeri donanın üretiminin, çok geniş üretim alanlarına yayılmış olması, savunma sanayii firmalarının çeşitli kategorilere ayrılmasına neden olmuştur. Bütün bu

---

(3).1991 Sanayi Kongresi, Savunma Sanayii Sektör Raporu, a.g.e., sf: 22

(4). Muammer ŞİMŞEK, Üçüncü Dünya Ülkeleri ve Türkiye'de Savunma Sanayii, Türk Tarih Kurumu Basımevi, sf: 36, Ankara-1989

üretim alanlarında faaliyet gösteren firmalar genel olarak; Büyüklüklerine Göre Firmalar, Üretim Türlerine Göre Firmalar ve Sözleşme Türlerine Göre Firmalar olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Bununla birlikte yine de, bu firmalar arasında böyle kesin ayrımlar yapmak imkansızdır.

1.1.2.1.1. Büyüklüklerine Göre Firmalar :

Dünyadaki savunma sanayii kuruluşlarına bakıldığında ilk dikkati çeken, firmaların büyüklüğüdür. Bilindiği gibi, büyük boyutlu projeleri gerçekleştirmek için de büyük yatırımlara gereksinim duyulmakta, pahalı uzman kadrolar yetiştirilmekte, teknolojik yarış için de büyük araştırma-geliştirme(Ar-Ge) harcamaları yapılmaktadır. Uçak, füze, tank, büyük haberleşme sistemleri, radar sistemleri gibi, bu sektörün temelini oluşturan konulara daha Ar-Ge aşamasında milyarlarca dolar harcanmakta ve çalışmalar on yıla varan bir zaman diliminde yapılmaktadır. Daha sonraları da bunların üretimi için mevcut fabrikalarda özel üretim hatları ile bazı durumlarda da yepyeni ve özel üretim tesisleri kurulmaktadır.(5)

Konuyla ilgili olarak, dünyadaki en büyük 100 firmadan 40'ı , 1993 yılı verilerine göre; savunma bütçeleri, ürün çeşitleri ve ait oldukları ülkeleri gösterecek şekilde Tablo-6 'de arz edilmektedir.

1.1.2.1.2. Üretim Türlerine Göre Firmalar :

Savunma pazarındaki firmalar üretim çeşitlerine göre; genel olarak şu şekilde adlandırılmaktadır.

Füze, tank, uçak gibi silah sistemleri ile büyük üslerdeki radar ve haberleşme sistemleri vb. üreten firmalara "sistem firması", silah sistemi meydana getiren ve ateş kontrol sistemi, motor, harp başlığı gibi ürünleri üreten firmalara "alt sistem firmaları", sistem firmalarına silah projelerinin bazı bölümlerine yardımcı olan firmalara ise "yardımcı firmalar", silah sistemleri

---

(5). Aziz AKGÜL, "Savunma Pazarı ve Uluslararası Silah Ticareti", Stratejik Etüdler Bülyeni, Gen. Kur.Bşk.lığı. Basımevi, sayı:16, sf:102, Ankara-1982

veya silah alt sistemleri için gerekli olan tüpleri, ölçme aletleri ve diğer parçaları üreten firmalara da "parça firmaları" ve son olarak da, silah sistemleri için gerekli olan alüminyum, çelik, fiberglass, elektrik kabloları, sıvılaştırılmış oksijen gibi kimyasal maddeler ile üretim yapan firmalar da "malzeme firmaları" denilmektedir.(6)

1.1.2.1.3. Sözleşme Türlerine Göre Firmalar :

Silah yapım sözleşmelerine göre ise; Silah üreticisi firma ile askeri müşteri arasındaki sözleşmeye taraf olan firmaya "ana sözleşme yapan firma", silah sistemi üretimini üstlenen ana firmanın silah sisteminin bazı bölümlerinin yapımı için başka firmalarla yaptığı sözleşmeye "yan sözleşme", ve bu sözleşme esasına göre çalışan firmaya da "yan sözleşme yapan firma" denilmektedir. Ayrıca, genellikle sistem firmaları, ana sözleşme esasına göre çalışırken, parça ve malzeme firmaları ise sipariş verme esasına göre çalışır. Dolayısıyla bu tür firmalara da "sipariş esasına göre çalışan firma" denir.(7)

1.1.2.2. Savunma Sanayii Firmalarında Yeni Arayışlar :

Yukarıdaki savunma firmalarına ait kısa açıklamalara ilave olarak, savunma sanayii firmalarının kendilerine has özellikleri ve özellikle teknoloji yoğun sistemlerin savunma sanayii firmaları üzerindeki ekonomik baskısı, savunma sanayii firmalarını, bu baskıyı hafifletmek için kendi aralarında birleşmek, gibi bazı arayışlara itmiştir.

Bilindiği gibi günümüzde, yüksek teknolojiyi en çok kullanan savunma sanayii firmalarının devletçe desteklenmesi, bütün ülkelerde doğal bir uygulama olmakla beraber, firmaların da mevcut teknolojilerini geliştirmek ve çağdaş askeri sistemleri rekabet edebilir fiyatlarda üretebilmek yeteneğinde olmaları gerekmektedir. Örneğin firmalar üretimde çeşitliliğe gitmeledir. Teknoloji yoğun tek bir ürün için bir fabrika kurulması, kuvvetli bir Ar-Ge teşkilatını gerektirir ve aynı zamanda bu çok risklidir ve pahalı bir işlemdir. Ayrıca savunma sanayii

(6). Aziz AKGÜL, a.g.e., sf: 103

(7). Aziz AKGÜL, a.g.e., sf: 103

**TABLO-6 BAZI SAVUNMA FİRMALARININ 1993 YILI BÜTÇELERİ
VE ÜRÜN ÇEŞİTLERİ**

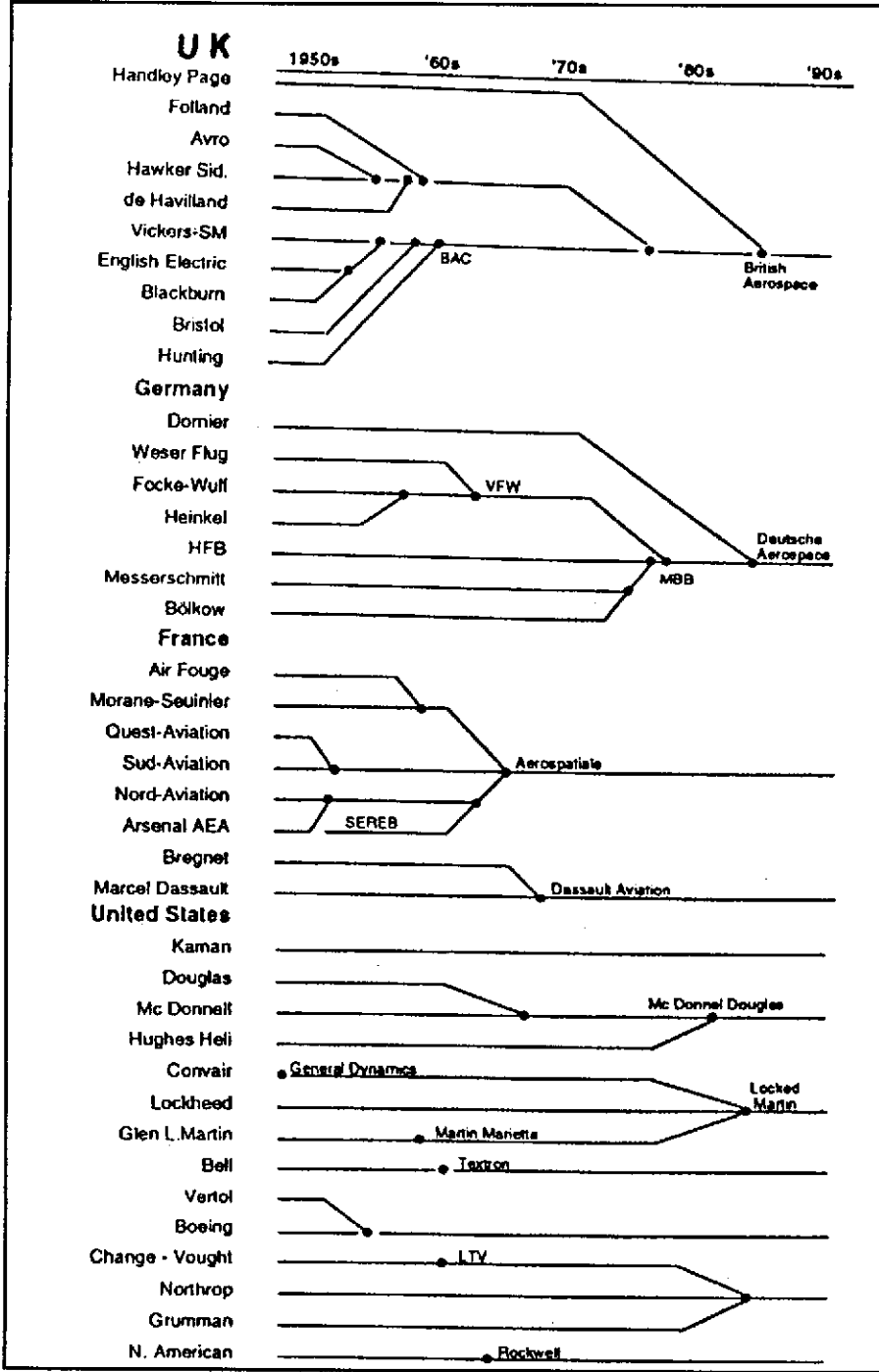
S/N FİRMA ADI	AİT OLDUĞU ÜLKE	ÜRÜN ÇEŞİDİ	SAVUNMA BÜTÇESİ (MİYONS)	SAVUNMA BÜTÇESİ/ TOPLAM BÜTÇE (%)
1. Lockheed Corp.	ABD	A,M,SP,DE	10,195	78.0
2. McDonnell Douglas Corp.	ABD	A,M,SP	9,052	62.5
3. GM Hughes Electronics Corp.	ABD	M,DE,SP	6,600	48.9
4. Martin Marietta Corp.	ABD	DE,SP,M	6,320	67.0
5. British Aerospace plc.	ABD	A,M,DE	5,863	36.8
6. Northrop Corp.	ABD	A,DE,M	4,532	89.5
7. Boeing Co.	ABD	A,SP,H,DE	4,407	17.3
8. Thomson Group.	FRANSA	DE,M	4,072	35.6
9. United Technologies Corp.	ABD	E,H	4,000	19.3
10. General Electric Co.	İNGİLTERE	DE	3,935	28.2
11. General Dynamics Corp.	ABD	AV,S	2,990	96.5
12. Aerospatiale	FRANSA	M,SP	2,554.	29.6
13. Rocwell International Corp.	ABD	DE,M,C	2,486.	22.9
14. Mitsubishi Heavy Industries	JAPONYA	AV,S	2,372.	9.5
15. E-Systems Inc.	ABD	DE,C	1,865	88.9
16. Tennoco Inc.	ABD	S	1,800	13.6
17. Alenia SpA	İTALYA	M,C,DE	1,719	55.0
18. ITT Corp.	ABD	DE,C	1,671.	7.3
19. Daimler-Benz AG.	ALMANYA	M,E,DE,A	1,641	2.9
20. Textron Inc.	ABD	H,E,D	1,637	18.0
21. Unisys Corp.	ABD	CS,DE	1,600	20.7
22. Dassault Aviation	FRANSA	A	1,532	79.8
23. Rolls-Royce plc.	İNGİLTERE	E,DE	1,468	30.0
24. Giat Industries	FRANSA	AV,AR	1,249	80.0
25. Carlyle Group	ABD	A,DE	1,210	24.0
26. Israel Aircraft Industries	İSRAİL	A,DE	1,726	81.3
27. Kawasaki Heavy Industries	JAPONYA	S,A	1,210	13.1
28. Celsus Industries AB	İSVEÇ	DE,M,O	986	70.7
29. Eurocopter	FRANSA	H	952	55.0
30. Ishikawajima-Harima Heavy	JAPONYA	E	840	10.9
31. GTE Corp.	ABD	C,DE	714	3.6
32. Oerlikon-Contraves	İSVİÇRE	M,DE	696	92.8
33. Siemens AG	ALMANYA	C,DE	691	1.5
34. VSEL Consortium plc	İNGİLTERE	S,AR	654	100.0
35. Olin Corp.	ABD	O,DE	646	26.9
36. SNEGMA	FRANSA	E	644	35.0
37. Denel Ltd.	G.AFRİKA	DE,H,M,O	621	73.8
38. SAGEM	FRANSA	DE	561	25.4
39. TA'AS Israel Industries Ltd.	İSRAİL	A,M,H,DE,SP	463	100.0
40. CASA	İSPANYA	A	396	49.7

Not : Tablodaki ürün çeşitleri : A(Uçak), M(Füze), SP(Uzay Sistemi), PS(Profesyonel Hizmetler), DE(Savunma Elektronikleri), AV(Zırhlı Araçlar), S(Gemi ve Denizaltılar), CS(Bilgisayar Hizmetleri), AR(Top), E(Motor), H(Helikopter), C(İletişim), O(Teçhizat)

Kaynak ; Defence News, July 18-24, 1994, p.8

TABLO-7 ÖNEMLİ SAVUNMA FİRMALARINDAKİ BİRLEŞMELER

Kaynak: Defence News, December 5-11, p: 3, 1994

firmaları Ar-Ge çalışmaları sonucunda geliştireceği teknolojik düzeyi yüksek ürünü, rekabet edilebilir fiyatlarda üretmek zorundadır. İşte bu ikilem bütün dünyada savunma sanayii firmalarının birleşerek Ar-Ge masraflarını azaltmaya ve üretim miktarını çoğaltarak birim maliyeti

düşürmeye zorlamaktadır. Son yıllarda ABD'de ve Avrupa ülkelerinde büyük oranda firma birleşmeleri görölmektedir. (Tablo-7). Bu olgu aynı zamanda savunma sanayiinde tekelleşmeye gidildiğinin de bir göstergesidir. (8)

“Örneğin, ABD 1950'lerde 17 olan savunma sanayii firmalarının sayısı halen 8'e inmiştir. Son 20 yıl içinde savunma sanayii firmalarınca yapılan 300'den fazla birleşme başvurusu yapılmış ve çoğu kabul edilmiştir. ABD'de 1933 yılı dünya sıralamasında en büyük birinci firma olan "Lockheed Corp.", dördüncü büyük "Martin Marietta" firması ile 1994 yılında birleşerek "Lockheed Martin" adını almıştır.”(9)

TABLO-8 BAZI AVRUPA ÜLKESİ FİRMALARINDAKİ BİRLEŞME LER

ÜLKE	SEKTÖR	FİRMA
İNGİLTERE	Uçak ve Füze	British Aerospace
	Elektronik ve Gemi	GEC
	Tank	Vinkers Defence Systems
	Zırhlı Araç ve Helikopter	GMN
FRANSA	Kara Sistemi	GIAT
	Elektronik	Thomson-CSF
	Füze ve Helikopter	Aerospatiale
	Uçak	Dassault Avionique
	Füze ve Uzay	Matra
	Avioyonik	Sextant Avionique
	Gemi	DCN
İTALYA	Kara Sistemi	Fiat
	Deniz Sistemi	Fincatieri
	Uçak, Helikopter, Top, Füze, Uzay	Finmeccanica
ALMANYA	Uçak ve Uzay	Deutsche Aerospace (Daimler Benz'le birleşti)
	Elektronik	Siemens
	Zırhlı Araç	Krauss Maffei
	Özel Zırhlı Araç	Thyssen

Kaynak : Defence News, July 31-August 6, 1995, p.24

(8). Defence News, December 5-11, p: 3, 1994

(9). Defence News, July 31 August 6, p: 24, 1995

“Avrupa ülkelerinde de savunma sektöründe bulunan şirketler daha da az sayılara inmiştir. Örneğin, savunma sanayiinin her alt sektöründe ana müteahhit konumunda birer adet olmak üzere halen İngiltere ve Almanya'da dörder, İtalya'da üç ve Fransa'da yedi firma kalmıştır. Tablo-441 Almanya'da 1950'lerde mevcut yedi şirketin birleşmesiyle 1980'lerde tek şirket haline gelen "Deutsche Aerospace", "Daimler Benz"le birleşmekte, İtalya'da G-222 nakliye ve AMX savaş uçakları üreten "Alenia" bir kamu kuruluşu olan Finneccanica Holding'e bağlı bir bölüm olmakta ve İngiltere'de dünyanın üçüncü büyük şirketi olarak yer alan British Aerospace şirketi dünya dokuzuncusu General Electric Co.(GEC) şirketi ile birleşme görüşmeleri yapmaktadır.”(10)

1.1.3. Savunma Sanayii Ürünlerinin Özellikleri:

Savunma sanayii firmalarının arz edilen özellikleri yanında, çok özel ürünler üretmesi üretilen ürünlerin de birtakım özelliklerinin bilinmesini gerektirmektedir.

Öncelikle, savunma sanayii ürünlerini, diğer sektör ürünlerinden ayıran en önemli özellik, bu ürünlere olan ihtiyacın ne zaman nerede ve hangi koşullarda ortaya çıkacağıının önceden bilinmemesidir. Bundan dolayı savunma sanayii ürünleri genelde barış zamanında geliştirilir, üretilirler, savaş veya çatışma anını beklerler ve barış zamanında da eğitime yönelik kullanılırlar. Bu ürünlerden istenen en önemli şey ise, özellikle savaş zamanında hangi ortamda kullanılacak olursa olsun, kendisinden beklenen performansı göstermesidir ve herhangi bir aksaklığa yol açmamasıdır. Bu katı koşul, savunma sanayii ürünlerinin konsept aşamasından en son aşamaya kadar diğer sanayi ürünlerine göre hayli farklı yaklaşımların uygulanmasını gerektirmektedir.(11)

---

(10). Defence News, a.g.e., p: 24

(11). 1991 Sanayi Kongresi, Savunma Sanayii Sektör Raporu, a.g.e., sf: 15

Savunma sanayii ürünlerinin diğer özellikleri ise, silah ve askeri sistemlerdeki insan hatasını en aza indirmek ve çok süratli otomatik cihaz ve sistemler üretmek için, başlıca; mikroelektronik, modern radar, elektro optik, kinetik enerji, uzaktan kumandalı hava araçları, fiber optik, uzaya dayalı seyrüsefer sistemleri ve gelişmiş gece görme teknolojileri gibi, her geçen gün artarak daha fazla kullanılan ve genel olarak "elektronik teknolojisi" diye adlandırılan ileri teknolojinin kullanılmasıdır. Nitekim, son günlerde geliştirilen ve geleceğin savaş alanlarını kaplayarak bu günün silahlarını ve sensörlerini safdışı bırakacak elemanlar olarak nitelendirilen, insan hücresinden daha küçük boyuttaki elektronik askerlerin üretilmesi gündemdedir.(12)

1.2. Savunma Pazarı :

Kendine has ve ürettikleri ürünlerin özellikleriyle değişik bir görünüm arz eden savunma sanayii sektörünün mücadele ettiği savunma pazarının da bazı özellikleri mevcuttur.

1.2.1. Savunma Pazarının Tanımı :

Bir yandan özellikle ulusal amaç için oluşturulan, öte yandan da ekonomik-teknolojik ve diplomatik nedenler ile uluslararası nitelik kazanan savunma pazarı; "Askeri Endüstriyel Bileşik (Military Industrial Complex) olarak da ifade edilen ve savunma ile ilgili ihtiyaçların karşılanması için, çeşitli firmalarla yapılan ticaret,silah sistemi, alt sistem ve parçaların üretimi ve silah projelerinin yapımını kapsamaktadır."(13)

1.2.2. Savunma ve Sivil Pazar Arasındaki Farklar :

Savunma pazarının özellikleri ve sivil pazar arasındaki fark, en iyi şekilde aşağıdaki gibi gösterilebilir.

---

(12). Hasret COMAK, Silahlanma ve Silahsızlanma Problemi, Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü.İk.Fak., sf: 11, İstanbul-1984

(13). Ender KARTAL, "Mikroskobik Savaşçılar", Hava Kuvvetleri Dergisi, Hv.K.K.Mrk.D.Bşk..lığı Yayını, sayı: 322, sf: 39, Ekim-1995

TABLO-9 SİVİL VE SAVUNMA PAZARININ ÖZELLİKLERİ

SİVİL PAZAR	SAVUNMA PAZARI
<p>Satıcılar, yeni ürünleri potansiyel pazar analizleri sonucu olarak geliştirirler.</p> <p>Alıcının aynı kategoride bulunan ve aralarında gerçek yada reklamdanda oluşan farklılıklar bulunan ürünler içinden geniş bir seçim serbestisi vardır.</p> <p>Hemen hemen her zaman ikame malların bulunması nedeniyle, alıcının seçimini yapmada belirleyici faktör olarak fiyat görürdür.</p> <p>Pazar gayri şahsidir. Alıcı ve satıcılar bağımsız olarak hareket ederler.</p> <p>Pazardaki her ürün için birçok müşteri vardır.</p> <p>Fiyatlar rekabet esasına göre belirlenir.</p> <p>Talep ya nispeten sabittir, ya da harcanabilir gelirin bir fonksiyonudur.</p> <p>Bir ürünün esas yapısı yavaş yavaş değişir ve ürün üzerindeki değişiklik yapma ihtiyaçları nispeten kararlılık gösterir.</p> <p>Çok sayıda küçük firmalar vardır.</p> <p>İşgücü oldukça hareketlidir.</p> <p>Piyasanın hacmi, alıcı ve satıcılardan oluşur.</p> <p>Reklam vardır.</p>	<p>Alıcı ürün için ihtiyaçları ortaya koyar; daha sonra, satıcı ürünün geliştirilmesi ve üretimi faaliyetlerine başlar.</p> <p>Aynı görev için aynı anda daha az ürün çeşidi üretilir. Alıcı prototipler içinden seçim yapma imkanına sahip olmasına rağmen, ürünün üretimine başlandıktan sonra, yeni sistemi üretme zamanı ve maliyeti, seçilen türünde değişiklik yapmayı büyük ölçüde sınırlar.</p> <p>Fiyat, müşterinin silah seçimini etkileyen faktörlerden sadece bir tanesidir. Fiyat, silahın kalitesi ya da istenilen silahın zamanında sağlanması hususlarından çok daha önemsiz olabildiği gibi, belli bir silah programını gerçekleştirmek için gerekli olan teknoloji faktörlerinden de önemsiz olabilir.</p> <p>Pazar oldukça şahsilik özelliği gösterir. Alıcı devamlı olarak satıcı ile irtibatlıdır.</p> <p>Pazarda sadece bir müşteri vardır.</p> <p>Fiyatlar önceden tahmin edilen veya gerçekleşen maliyetlerin değerlendirilmesi sonucu belirlenir.</p> <p>Talep mevcut teknolojinin bir fonksiyonu ya da potansiyel düşmanın tahmini teknolojik kaynaklarının bir fonksiyonudur.</p> <p>Silah projesinin üretimi henüz bitmeden, sözkonusu silah teknolojik olarak eskiyebilir.</p> <p>Çok az, fakat büyük firmalardan oluşur.</p> <p>İşgücünün hareketliliği azalmıştır.</p> <p>Pazarın genişliği, yıllık bütçeler vasıtasıyla, ilgili organlar (hükümet ve yasama organı) tarafından belirlenir.</p> <p>Reklam yoktur. Özel gizlilik kuralları vardır.</p>

Kaynak : Aziz AKGÜL, "Savunma Pazarı ve Uluslararası Silah Ticareti", Stratejik Etüdler Bülyeni, Gen. Kur.Bşk.lığı. Basımevi, sayı:16, sf: 93, Ankara-1982 ve Muammer ŞİMŞEK, Üçüncü Dünya Ülkeleri ve Türkiye'de Savunma Sanayii, Türk Tarih Kurumu Basımevi, sf: 62, Ankara-1989

Tablo-9'da görüldüğü gibi, " tek güçlü alıcının oluşturduğu bu özel koşullar, geniş ve yaygın bir pazara yönelik sektörlerde görülen ürün geliştirme-üretim-dağıtım gibi fonksiyonlara

çok özel bir yapı kazandırmaktadır. Savunma sanayii alanında artık proje program temelli bir pazar oluşturmaktadır. Müşteri ilk tasarım aşamasından başlayarak, program üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Böylece oluşan programların ana hatları ise şöyledir;

- Bürokratik ve politik bir yapı içinde oluşturulan,
- Uzun zaman dilimine yayılmış
- Büyük mali boyutu olan,
- Önemli yatırım gerektiren,
- Uzman teknik işgücüne sahip,
- Kalite unsuruna çok önem veren,
- Güvenlik, gizlilik gibi, özel koşulları olan programları içermektedir."(14)

1.3. Savunma Ticareti :

Savunma sanayii sektörünün belirli özelliklerini belirledikten sonra, bu sanayiinin ulusal güvenlik endişeleri nedeniyle kurulma zorunluluğu gibi, gerçeklerden hareketle, tarihten günümüze gelişmesi ve ürünlerin hareketliliği gibi unsurları içeren savunma ticaretinin, özelliklerinin de incelenmesi gerekmektedir. Ayrıca silah ticaretine alıcı ve satıcı olarak katılan aktörlerin büyüklükleri ve etkileri de stratejik olarak, savunma sanajinin kurulması ve geliştirilmesi aşamalarında değerlendirilmesi gereken hususlardır. Böylece konu, aşağıdaki başlıklar altında arz edilecektir.

1.3.1.Silah Ticaretinin Dinamiği :

Silah ticareti sanayileşmiş ülkelerle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında cereyan eden bir olaydır. Ve bunun kendine özel bir dinamiği vardır. Silah ticareti, 1920'ler içinde sanayii ülkelerinin kar ve silahları olmayanların ise, siyasi ve ihtiyaçlarından doğan milletlerarası silah satış ve alımları şeklinde başlamıştır. Silah devir işlemleri ya kredili ya da peşin satış yoluyla veya bağış, ödünç verme, kiralama yoluyla yapılmıştır. Bu arada hükümetler, bütün silah devirlerini kontrollü bir hale getirebilmişlerdir. Bugün de silahsızlanma ve silahların kontrolü politikasının, değişik

---

(14). 1991 Sanayi Kongresi, Savunma Sanayii Sektör Raporu, a.g.e., sf: 10-11

kontrol şekilleriyle, oldukça geniş bir uygulaması vardır. İlave olarak silah ticaretinde, kısa ve uzun vadeli ekonomik menfaatler ve döviz gelirleri yanında çok daha karışık siyasi, askeri, stratejik, psikolojik nedenler de yer almaktadır.(15)

1.3.2.Silah Ticaretinin Gelişimi :

“Silah endüstrisi ilk önce Belçika'nın Liege bölgesinde gelişmiştir. Bu bölgede, silah yapım malzemesi olarak demir ve kömürün bol miktarda tedarik edilmesinin yanında, mevcut yollar ve ırmaklar da iyi taşımacılık imkanı sağlamıştır. Böylece, silah yapımı kısa sürede, Rhine ve Bohemia'ya kadar yayılmış, daha sonra İtalya'da; Turin, Milan, Florence ve Pistoia'da, Fransa'da; St.Etienne ve Bayanna'de, İngiltere'de; Londra ve Birmingham'da ve İspanya'da; Seville ile Tolendo'da silah üretimi başlamıştır. 19.yüzyıl ortalarında Liege, yılda yüz bin silah üretimiyle Avrupa'nın en büyük silah yapım merkezlerinden biri olmuştur.”(16)

Daha sonraki yıllarda, milli orduların oluşması, endüstri devrimi, dünyada bloklaşmaların başlaması, üçüncü dünya ülkelerinin aşırı silahlanma arzuları, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana milletlerarasındaki silahlı ihtilaflar ve iç harpler gibi sebepler, silah ticaretinin yoğunlaşması ve büyümesi üzerinde etkili olmuştur. Dolayısıyla silahlara olan talebi karşılayabilmek için silah endüstrileri üretimlerini arttırmış ve yeni teknolojik gelişmelerinde etkisiyle silah, araç ve gereçlerdeki yenilik ve gelişmeler hızlanmıştır. Silah üreten ülkeler çok süratli gelişmeler nedeniyle daha karmaşık silah ve sistemlere geçerek, ellerindeki eski modelleri satmak veya yardım olarak vermek imkanı bulmuşlar böylece devam edip giden ticaret, daha da hareketlenmiştir.(17)

---

(15). Sezai ORKUNT, Türkiye-ABD İlişkileri, Milliyet Yayınları, sf: 18, 1978

(16). Zeki Mesud ALSAN, Silahsızlanma Problemi, SBF Yayınları No: 29-11, sf: 87, Ankara-1953

(17). Aziz AKGÜL, “Savunma Pazarı ve Uluslararası Silah Ticareti”,a.g.e.,sf: 108

1.3.3. Silah Ticaretini Etkileyen Hususlar :

1.3.3.1. Tedarikçinin Davranışları :

İlk olarak, silah alıcısı ülkelerin, yayılmacı uluslar ya da bloklar veya tutucu muhafazakar uluslar ya da bloklar gibi ayrı ayrı davranış biçimleri silah ticaretinde etkili olmaktadır. Örneğin, yayılmacı ulusların ya da blokların silah transferlerinde daha istekli oldukları görülmektedir.(18)

Diğer taraftan, bazı silah alıcısı ülkelerin silah tedarikinde, tek bir satıcının sağlayacağı askeri kazanç ve uygun koşulları, bunun oluşturacağı zorunlu koşullara boyun eğmeye feda etmek gibi bir davranış sergilemeleri de silah ticaretine etkili olmaktadır. Ayrıca, silah transferinde uzun vadeli borçlar ve takas, sınırsız satış, askeri yardım, lisans verme, üretim işbirliği, yedek parça ve bakım faaliyetleri gibi konular ile tedarikçi ülkelerin aldıkları silaha karşılık silah satıcısı ülkeden, kendi ülkelerinden bazı malzemeler almasını yani off-sett taahhütleri istemesi gibi davranışlar da ticarete etkili olan hususlar arasındadır.(19)

1.3.3.2. Arz Piyasasının Yapısı :

Silah piyasasındaki satıcıların sayısı ve pazar payları ile ürün sahaları gibi unsurlar zamanla arz piyasasının yapısını etkilemektedir. Ayrıca ülkelerin pazar payları ve belirli bir dönemdeki satıcıların miktarı da silah sistemine göre değişebilmektedir. Örneğin, yüksek teknoloji gerektiren pahalı silah sistemlerini arz eden ülkeler çok az iken, buna karşılık basit ve ucuz silah sistemi üreticilerinin sayısı ise daha fazla olmaktadır. İlave olarak, önemli silah üreticisi ülkeleri kendi aralarında anlaşarak savunma teknolojileri transferini minimum düzeyde tutmayı başarmaları durumunda da uzun dönemde arz piyasasındaki satıcıların sayısında önemli bir artış olmayacağı düşünülebilir.(20)

---

(18). Muammer ŞİMŞEK, Üçüncü Dünya Ülkeleri ve Türkiye’de Savunma Sanayii, a.g.e.,79

(19). Aselsan Dergisi, Sayı:32 , sf: 21, Ocak-1996

(20). Muammer ŞİMŞEK, Üçüncü Dünya Ülkeleri ve Türkiye’de Savunma Sanayii, a.g.e.,80

1.3.3.3. Satıcı İstekleri :

Silah ticareti boyunca gelişmiş ülkelerin kendi pazar paylarını korumak için, silah alıcısı ülkelere teknoloji transferinde uyguladıkları bazı kurallar da, silah ticaretini etkileyen diğer bir özelliktir. Buna göre gelişmiş silah transfer eden ülkeler, en yeni teknoloji ihraç etmezler ve kendileri kullanırlar; yeni teknoloji, onu kullanabilecek en yakın dost ülkelere, eski teknoloji ise, dost ülkelere ihraç ederler. Halbuki silah alıcısı için en ideal olanı en yeni ve en iyiyi transfer etmektir.(21)

1.3.3.4. Transfer Güçlükleri :

Teknoloji transferi konusu, özellikle gelişmekte olan ülkeler için oldukça önemlidir, ve çok boyutlu bir olgudur. Taklit, kopya, sanayi casusluğu, lisans anlaşmaları, teknik yardım programları, ülkeler arasındaki göçler, makina ve teçhizat ithali, dolaysız yabancı sermaye yatırımları gibi yollarla teknoloji transferi yapılırken, kritik teknolojilerin transferi, gizlilik içeren teknolojilerin transferi, transfer kapsamında tedarik edilecek kritik malzemeler, transfer edilen teknolojinin üçüncü bir ülkeye satış hakkı, alınan bilgi paketinde değişiklik yapabilme hakkı, gelişmiş ülkelerin transfer konusundaki isteksizliği, gibi hususlar da teknoloji transferi esnasında meydana gelen sorunlardır ve doğal olarak da silah ticaretini etkilemektedir.(22)

1.3.3.5. Tedarikte Yeni Uygulamalar :

Günümüzde hızla gelişen teknolojik sistemler sayesinde, silah alıcısı ülkeler tedarikte reform özelliği taşıyan bir takım uygulamalara yönelmişlerdir. Silah ihraç eden ülkelerin ihraç ettikleri uçaklara, roketatarlara, tank veya füzelere, satın alanın sonradan düşman olması veya silahı başka

---

(21) Mehmet AKÇAY, " 2000'li Yıllarda Teknoloji İstekleri ve Savunma Sanayii ", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Gen.Kur. Bşk.lığı Yayını, sayı: 343, sf: 67, Ocak-1995

(22). Şemsi BATMACA, " Teknoloji Transferinde Karşılaşılan Sorunlar ve Etkileri", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Gen.Kur. Bşk.lığı Yayını, sayı: 341, sf: 88, Temmuz-1994

bir düşmana satması durumunda kullanılmak üzere, cihaz içine gizli "kendini yok etme" çipleri yerleştirebilme ihtimallerinin olması, hatta bazı silah satıcısı ülkelerin bu konudaki bazı ifadeleri yüzünden, silah alıcısı ülkeler; özellikle yazılım güvenliğini sonradan test edebilecek şekilde, ve bu yazılımın, güvenlik önlemleri alınan milli firma ve kuruluşlara hazırlattırılması yönünde uygulamalara gitmekte, ayrıca alınan sistemlerin gelecek de yeni teknolojilerin uygulanabilmesine olanak sağlayacak şekilde, esnek sistemlerin tedariki gibi konulara önem vermektedirler. Dolayısıyla bu tür uygulamalar da kuşkusuz silah ticaretine etkili olmaktadır.(23)

1.3.3.6. Potansiyel Tehditler :

Silah ticaretine etkisi olan diğer bir özellik de, silah alıcısı ülkelerin savunma genel konseptiyle ilgili olarak, kendilerine verilmiş göreve yönelik saldırı veya tehditleri, bugün ve gelecekte karşı koyabilecek harp silah ve araçlarının temini konusudur. Yani orta ve uzun vadede düşmanın potansiyel tehdit düzeyinin değerlendirilerek silah çeşit ve miktarlarının belirlenmesidir.(24)

1.3.3.7. Ticaret Kısıtlamaları :

Uluslararası kuruluşlar veya silah satıcısı ülkelerin, çeşitli nedenlerle silah transferi konusunda ihracat yasağı gibi kısıtlamalar getirmeleri de silah ticaretine etkili olan bir husustur. Ancak yine de bazı ülkelerinin, savunma firmaları bu yasaklara uymayarak gizlice silah ihraç ettikleri de bir gerçektir.

---

(23). Aytekin ZİYLAN, " Tedarikte Reform", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Gen.Kur. Bşk.lığı Yayını, sayı: 346, sf: 14, Ekim-1995

(24). Cemal ÖZKAN, "Kara Ordusu İçin Silah Seçiminde Günümüz ve Gelecek Arasında Bir Değerlendirme", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Gen.Kur. Bşk.lığı Yayını, sayı: 317, sf: 25, Eylül-1988

Sonuç olarak, silah ticaretinde, özellikle teknolojinin gelişmesiyle birlikte bazı değişiklikler olmakta, silah pazarına alıcı ve satıcı olarak katılan unsurların davranışları da bu değişiklikten etkilenmektedir. Ayrıca, silah ticareti anındaki bu özellikler, savunma sanayii kurmayı amaçlayan veya savunma sanayiini geliştirmek isteyen ulusların dikkate almalarını gerektiren hususları da içermektedir.

1.3.4. Dünya Silah Satışları :

Özellikle silah satışları, alan ve veren ülkelerin dünyadaki ve bölgelerindeki şartlara ve ilişkilerine göre değişmektedir. Silah ve askeri malzeme taleplerinin yüksekliği yıllar, ise, ya bölgesel güç dengesizliklerinin olduğu veya bir silahlı çatışmadan sonraki şartlar ve istikrarı sağlamada etkili bir araç olarak kullanıldığı dönemlerdir. Silah üreten ve satan sanayi devletleri için, silahlanma veya silah satışları dünya ölçüsünde bir politika izleyenler bakımından bu politikanın vazgeçilmez bir parçası olmakta, diğer sanayi ülkeleri için de bir taraftan silahlı kuvvetlerini yenileştirirken diğer taraftan da dış satışlarla sanayi çarkını döndürmek döviz gelirlerini artırmak gibi faktörler önde gelmektedir.(25)

“Uluslararası silah ticareti ise, İkinci Dünya Savaşından sonra hızla gelişmeye başlamıştır. 1945-1955 yılları arasında dünya silah pazarında sadece ABD ve İngiltere varken 1955 yılında Sovyetler Birliği daha sonra sırasıyla Fransa, Batı Almanya, İtalya da silah pazarına girerek siparişleri kabul etmeye başlamıştır. 1953-1963 yılları arasında ise, ABD doları olarak pazar payları; SSCB için %35, ABD'nin %29, İngiltere'nin %17 ve Fransa'nın %7.8 olarak gerçekleşmiştir.”(26)

“Diğer taraftan yine 1945-1955'li yıllarda, silah ticaret yapısında bazı değişiklikler gözlenmiş, silah pazarındaki üretici ve alıcılar sadece gelişmiş ülkeler iken 1965 yılından sonra bu görünüm değişmiştir. Nitekim, 1945-1974 yılları arasında yapılan silah transferleri sonucunda da

---

(25). Sezai ORKUNT, Türkiye-ABD İlişkileri, a.g.e., sf: 60

(26). “Information Für die Truppe 4/1984”, Harp Akademileri Bülteni, sayı: 139, sf: 18, Temmuz-1984

gelişmiş ülkeler toplam olarak 17.8 milyar Dolarlık silah ithalatı yaparken gelişmekte olan ülkeler aynı süre içinde 46.5 milyar dolarlık ithalat yapmıştır. Ortadoğu Bölgesindeki silah ithalatı, Türkiye dahil dünya ithalatının %26'sı ve 17 milyar dolar olmuştur.”(27)

**TABLO-10 1974-1977 DÖNEMİNDE BELLİ BAŞLI SATICI / ALICI İLİŞKİLERİ
(SİLAH SATIŞ SÖZLEŞMELERİ)**

(Cari ABD Doları)

SATICILAR	ALICILAR				
	5 Milyarın Üzerinde	2 Milyar ile 5 Milyar Arasında	1 Milyar ile 2 Milyar Arasında	500 Milyon ile 1 Milyar Arasında	100 Milyon ile 500 Milyon Arasında
ABD	İran Suudi Arabistan İsrail		G.Kore G.Vietnam Yunanistan		Filipinler Tayland Türkiye Etiyopya Brezilya Peru
SSCB		İrak Libya Suriye	Cezayir Hindistan	Peru Etiyopya	Afganistan Angola Somali Tanzanya Uganda
FRANSA		İrak	Suudi Arabistan	Libya Fas	Ekvator Mısır
İNGİLTERE		İran		Suudi Arabistan	Mısır Libya Umman
ALMANYA				Cezayir İran Türkiye	Arjantin
İTALYA				İran	Libya Türkiye Venezüela

Kaynak : Aziz AKGÜL, “Savunma Pazarı ve Uluslararası Silah Ticareti”, Stratejik Etüdler Bülyeni, Gen. Kur.Bşk.lığı. Basımevi, sayı:16, sf: 110, Ankara-1982

İlave olarak, 1974-1977 döneminde başlıca silah satıcısı ve alıcısı ülkeleri gösteren Tablo-10 görülmektedir. 1974-1977 döneminde ABD ve SSCB'nin her ülke ile değeri 100 milyon dolar ile 500 milyon dolar arasında olmak üzere 11 ülke ile silah sözleşmeleri yaptıkları görülmektedir. 1971-1976 yılları arasında Fransa; 7.1, İngiltere; 4.8, Federal Almanya; 3.2, SSCB; 17 ve ABD ise 24.1 milyar dolarlık satış gerçekleştirmişlerdir. (28)

(27). Sezai ORKUNT, Türkiye-ABD İlişkileri, a.g.e.,sf: 70

(28). Aziz AKGÜL, “Savunma Pazarı ve Uluslararası Silah Ticareti”,a.g.e.,sf: 110

1.3.4.1. Silah Transfer Eden Ülkeler :

Geçmişte olduğu gibi, günümüzde de geleneksel silah transfer eden ülke olarak bilinen ve önemli silah üretim ve ihracat yeteneğine sahip olan başlıca ülkeler; ABD, Rusya, Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya olarak sıralanmaktadır. Ve bu ülkeler, askeri ürünlerin çok çeşitli alanlarında üretim yapabilecek sanayiine ve teknolojik kapasiteye sahiptir. Nitekim, Tablo-11 den de anlaşılacağı gibi, dünya silah pazarının % 88'ine sahiptirler ve 1994 yılında, Rusya; 2.6, ABD; 10.3, İngiltere; 4.3, Fransa; 2.16, milyar dolarlık silah satışı gerçekleştirmişlerdir. Bu arada, yaklaşık yıllık 15 milyar dolarlık silah satış kapasitesi olduğu tahmin edilen Rusya'nın, SSCB'nin dağılmasına rağmen 2.6 milyar dolarlık silah satışı gerçekleştirdiği hala iddialı bir silah satıcısı ülke olduğunu göstermektedir.(29)

TABLO-11 DÜNYA SİLAH PAZARININ ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI(%) (1993 YILI)

ÜLKELER	%
ABD	49.2
İNGİLTERE	19.1
RUSYA	11.5
ALMANYA	4.4
ÇİN	4.4
FRANSA	2.7
İTALYA	1.8
DİĞER AVRUPA	2.6
DİĞER ÜLKELER	4

Kaynak : Defence News, April 18-24,1994, p.12

Diğer taraftan, başlıca silah satıcısı ülkelerin dışında çeşitli silah üretim ve ihracat yeteneğine sahip olan Batı ve Doğu ülkelerinin oluşturduğu iki önemli grup daha bulunmaktadır. Bunlardan ilk grupta; Japonya, Kanada, Avusturalya, İsveç, İsviçre, İspanya, Hollanda, Belçika, Norveç gibi ülkeler yer almaktadır. Doğu ülkelerini ise, eski Varşova Paketi'nin tahsis ettiği silahları Sovyet lisansıya ya da kendileri geliştirerek ihracat yeteneğine kavuşan ülkeler oluşturmaktadır. Bunlar; Polonya, Romanya, Bulgaristan, Arnavutluk ve Kuzey Kore gibi ülkelerdir. Ayrıca Çin genellikle batı teknolojisiyle geliştirdiği savunma sanayii ile iç pazar potansiyeline sahiptir. İlave

(29). Defence News, January 22-28, p.23, 1996

olarak, özellikle son yıllarda ki atılımlarıyla önemli bir yere gelen İsrail ve Brezilya da silah ihracatlarıyla dikkat çeken ülkeler arasında yer almaya başlamıştır.(30)

1.3.4.2. Başlıca Silah Alıcısı Ülkeler :

Bu konuda daha sağlıklı bir neticeye ulaşabilmek için özellikle başlıca silah satıcısı ve alıcısı bölge veya ülke gruplarını incelemek faydalı olacaktır.

TABLO-12 BÖLGELERE GÖRE SİLAH İTHALAT VE İHRACAT (%)

İTHALAT DURUMLARI		
BÖLGELER	1981 YILI(%)	1991 YILI(%)
ORTA DOĞU	35.9	41.4
NATO AVRUPA	8.4	14.6
DOĞU ASYA	9.8	14.4
GÜNEY ASYA	2.8	8.2
LATİN AMERİKA	8.1	3.8
AFRİKA	17.5	3.5
OKYANUSYA	1.3	1
VARŞOVA PAKTI	10	0.9
DİĞER AVRUPA	1.1	0.6
İHRACAT DURUMLARI		
BÖLGELER	1981 YILI(%)	1991 YILI(%)
VARŞOVA PAKTI	45.9	27.8
KUZAY AMERİKA	19.9	39.4
NATO AVRUPA	24.5	25.2
DOĞU ASYA	3.3	4.6
ORTA DOĞU	2.4	1.6
DİĞER AVRUPA	2.6	0.5
LATİN AMERİKA	0.5	0.4
AFRİKA	0.2	0.2
OKYANUSYA	0.1	0.1
GÜNEY ASYA	0.1	0

Kaynak: Defence News, April 18-24, 1994, p.40

**TABLO-13 ORTA DOĞU SİLAH PAZARI(%)
(1991 YILI)**

ÜLKE	%	MİKTAR (\$)
S.ARABİSTAN	64.4	7 MİLYAR
İRAN	15	1,6 MİLYAR
SURİYE	6	650 MİLYON
MİSİR	5	525 MİLYON
İSRAİL	4.2	460 MİLYON
DİĞER	5.4	550 MİLYON

Kaynak : Defence News, May 9-15, 1994, p.18

(30). Muammer ŞİMŞEK, Üçüncü Dünya Ülkeleri ve Türkiye'de Savunma Sanayii, a.g.e., sf: 132

TABLO-14 BAZI SİLAH ALICISI ÜLKELERİN 1989-1993 YILLARI ARASINDAKİ SİLAH ALIMLARI

ALICI ÜLKELER	TOPLAM (MİLYON \$)
HİNDİSTAN	10,478
JAPONYA	8,256
S.ARABİSTAN	8,039
TÜRKİYE	7,729
YUNANİSTAN	6,257
AFGANİSTAN	6,251
ALMANYA	4,983
MISIR	4,614
PAKİSTAN	3,571
ÇİN	3,427
İSRAİL	3,132
G.KORE	2,870
TAYLAND	2,775
İRAN	2,582
AVUSTRALYA	2,505
BAE	2,491
İSPANYA	2,400
İNGİLTERE	2,380

Kaynak : Milliyet, 1 Eylül 1995, s.7

Tablo-12'de, başlıca alıcı ve satıcı ülke grupları görülmektedir. Tablo incelendiğinde, en fazla silah ihraç eden grupların sırasıyla, Kuzey Amerika ve Eski Varşova Paktı ülkeri ile NATO'ya üye Avrupa ülkeleri olduğu görülmektedir. En çok silah ithalatının ise, büyük çoğunlukla Ortadoğu Ülkeleri tarafından gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Ortadoğu ülkeleri arasında en fazla silah ithal eden ülkelerin ise; Suudi Arabistan, İran ve Suriye olduğu görülmektedir. (Tablo-13). Bu arada genel olarak en çok silah ithal eden ülkeler incelendiğinde ise (Tablo-14), Türkiye'nin de silah ihracatçılarının en gözde müşterisi olduğu ve 1989-1993 yılları arasında 7 milyar 700 milyon dolarlık ithalat yaptığı anlaşılmaktadır.

Ayrıca, "Electronic Industries Association (EIA) raporuna göre, Batı'da yaşanan daralmaya karşın, çeşitli gerginliklerin yaşandığı Türkiye, İsrail, Mısır, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri(BAE) gibi ülkelerin uzunca bir süre daha Batı ülkeleri için çok iyi bir

pazar olmaya devam edeceği ve 1993-2003 yılları arasında ise beklenen silah alımlarının ;

* Suudi Arabistan	6-8 Milyar\$
* Türkiye	3.5 Milyar\$
* Kuveyt	2.5 Milyar\$
* İsrail	1.8 Milyar\$
* BAE	1.5 Milyar\$
* Mısır	1.3 Milyar\$

şeklinde olacağı belirtilmektedir."(31)

1.3.4.3. Silah Ticaretinin Etkileri :

Genel olarak, uluslararası silah ticareti, gelişmiş ülkelerin kendi aralarındaki silah ticaretinin aksine gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında tek yönlü olarak işlemektedir. Yani gelişmiş ülkeler genellikle silah satıcısı, gelişmekte olan ülkeler de silah alıcısı durumundadır. Diğer taraftan gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkelerin silah piyasasındaki ticari faaliyetleri birtakım konuları da gündeme getirmektedir.

Öncelikle silah üretiminde, basit silah ve askeri donatılardan ileri silah sistemlerine doğru gidildikçe, silah üreticisi ülkelerin sayısı azalmaktadır. Dolayısıyla silah tedarikinde bu az sayıdaki sanayileşmiş ülkelere bağımlılık da artmaktadır. Silah alıcısı ülkelerin silah ticaretindeki bu bağımlılığı ise, silah ihracatçısı ülkeler açısından, alıcı ülkelerin genel politik davranışları üzerinde kendi etkilerinin, nüfuz ve prestijlerinin artmasını sağlamaktadır. Ayrıca alıcı ülkelerin ekonomik ve askeri kabiliyetlerinin, imkanlarının geliştirilmesi bakımından siyasi tercih ve kararlarını kontrol edebilmektedir.(32)

Diğer taraftan silah satışlarında esas kar getiren, satışın devamını sağlayan ve sarfiyatı fazla olan yedek parçalardır. Böylece, alıcı ülke silahı veya cihazı değiştirmeye kadar verici kaynağına

---

(31). Aselsan Dergisi, Sayı: 28, sf: 17, Mart-1995

(32). Muammer ŞİMŞEK, Üçüncü Dünya Ülkeleri ve Türkiye'de Savunma Sanayii, a.g.e., sf: 142

bağlı kalmaktadır. İhracatçı ülkeler yedek parça ikmalini kontrol ettiklerinden alıcı ülkelerin elindeki araçların savaş kıfayeti, dolayısıyla bu ikmale bağlı olmakta ve süper devletler, ikmali engelleyerek savaşı kontrol edebildikleri gibi savaştan sonra da yeniden büyük çapta ikmal yaparak hem siyasi hem de ekonomik imkan elde etmektedirler. İlave olarak silah ticareti, alıcı ülke topraklarında askeri üsler ve zaruri görülen tesislerin kurulmasına da imkan vermektedir. Böylece silah ihracatçısı büyük devletler, deniz aşırı menfaatlerinin korunmasında askeri dayanak noktaları da elde etmiş olmaktadır.(33)

2. Türkiye'de Savunma Sanayiinin Gelişimi :

2.1. Türkiye'yi Savunma Sanayiine Yönelten Askeri Çevre :

Türkiye'nin savunma politikasını etkileyen en önemli unsurun, öncelikle Türkiye'nin dünya üzerindeki jeopolitik özelliğinin olduğunu birinci bölümde belirtmiştik. Türkiye'yi güçlü bir savunma sanayii oluşturmaya iten ve aynı zamanda Türkiye'nin dünya üzerindeki jeopolitik özelliğini de etkileyen "askeri çevresi"nin incelenmesi, kurulacak bir savunma sanayiinin sınırlarını belirlemek açısından faydalı olacaktır.

TABLO-15 TÜRKİYE'NİN ASKERİ ÇEVRESİNDE YER ALAN ÜLKELERİN SAVUNMA HARCAMALARI

ÜLKELER	SAVUNMA HARCAMALARI (MİLYAR \$)					GSMH'NİN YÜZDESİ OLARAK SAVUNMA HARCAMALARI		
	1982	1984	1987	1991	1993	1981	1982	1983
TÜRKİYE	2,8	1,5	2,8	5,4	5,4	4.8	5.1	4.9
İRAN	15,3	20,1	8,9	13,0	13,8	7.8	8.2	5.0
YUNANİSYAN	2,6	2,1	2,9	4,5	3,7	6.8	6.7	6.2
İRAK	8,1	13,8	13,9	8,6	8,6	48.2	49.7	47.2
SURİYE	2,4	3,2	3,9	1,6	2,2	15.6	15.8	13.0
BULGARİSTAN	1,2	1,4	2,3	2,0	0,360	7.8	8.2	5.0

Kaynak : M-5 Dergisi, No:69, 1994, s.31

Türkiye'nin askeri çevresi ise bilindiği gibi genel olarak Balkanlar, Ortadoğu, Rusya ve oluşmaktadır. Özellikle sınırimızdaki ülkelerin silahlanma harcamaları, Türkiye'nin savunma stratejisini birinci derecede etkilemektedir. Bu durumda Tablo-15'e bakıldığında, anlaşılacağı gibi

(33). Sezai ORKUNT, Türkiye-ABD İlişkileri, a.g.e.,sf : 83

savunma harcamaları konusunda bölge ülkelerinin bir yarış halinde oldukları gözlenmektedir. Ayrıca ülkelerin GSMH'dan savunmaya ayırdıkları paylar incelenirse, Türkiye'nin sınır ülkelerinin savunma harcamaları konusunda oldukça cömert davrandıkları anlaşılmaktadır. Bu arada Türkiye, bir taraftan böyle bir rekabetle karşı karşıya iken diğer taraftan da, SSCB'nin dağılmış olmasına rağmen, O'nun oluşturduğu tehditlerle (Çünkü diğer Nato ülkeleri için Sovyet tehdidi ortadan kalkmıştır.) tek başına başatmak durumundadır. Hele bir de Türkiye'nin ittifak halinde olduğu ve en önemli silah tedarikçisi olan Nato ülkelerinden ABD ve Almanya'nın zaman zaman Türkiye'ye karşı olumsuz davranışları, Türkiye'nin askeri çevresini değerlendirirken hesaba katması gereken bir başka unsuru göstermektedir.

Bilindiği gibi ABD ve Almanya'nın, çeşitli dönemlerdeki davranışları, Türkiye'nin ulusal çıkarlarını ve savunmasını olumsuz yönde etkilemiştir. Örneğin, Türkiye'nin 1964 ve 1974 yıllarında Kıbrıs'a yaptığı müdahale sonrasında, ABD'nin, kendisinin onaylamadığı bir hareket olması nedeniyle silah ambargosu koyması ve aynı şekilde Almanya'nın da, Türkiye'nin Almanya'dan aldığı silahları terör örgütüne karşı kullandığı gerekçesiyle aynı şekilde ambargo uygulaması, neticede askeri çevremizi oluşturan unsurların, Türkiye'yi ne derece zor durumda bıraktığını göstermektedir.

Almanya'nın 1964 yılından bu güne kadar yaptığı askeri yardım toplam olarak 6 milyar mark (4 milyar\$) değerindedir. Dağılımı ise; 1 milyar 900 milyon markı NATO Savunma Yardımı, 1 milyar 630 milyon markı Körfez Krizi nedeniyle yapılan yardım ve 1 milyar 180 milyon mark değerindeki Özel Teçhizat Yardımı şeklindedir.(1994 yılında Alman askeri yardımı sona ermiştir.) (34)

TABLO-16 ABD ASKERİ YARDIMLARI
(MİLYON \$)

ÜLKE/YILLAR	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
TÜRKİYE	125	175	180	208	252	403	403	711	703	615
YUNANİSTAN	156	175	172	148	178	281	181	501	501	501

Kaynak : M-5 Dergisi, No:25, 1986, s.21

(34). Milliyet Gazetesi, 30 Mart 1995, sf: 12

TABLO-17 ABD'NİN TÜRKİYE'VE YAPTIĞI ASKERİ YARDIMLARI

YILLAR	MİLYON \$
1955-1965	1.950
1977	125
1978	175
1979	180
1980	208
1981	252
1982	403
1983	403
1984	711
1985	703
1986	615
1987	493
1988	491
1989	500
1990	501
1991	565
1992	500

Kaynak : M-5 Dergisi, No:69, 1994, s.29

TABLO-18 1997 YILINDA ÖNGÖRÜLEN ABD ASKERİ YARDIMLARI

ÜLKELER	MİLYON \$
İSRAİL	1,8
MISIR	1,3
TÜRKİYE	175
YUNANİSTAN	122,5
ÜRDÜN	30
ORTA AVRUPA	72,5
DOĞU AFRİKA	6

Kaynak : Defence News, April 1-7, 1996, p.10

“ABD'nin yardımları ise ilk olarak, 22 NİSAN 1947 yılında kabul ettikleri "Yardım Kanunu" ile başlamıştır. ABD yardımlarını, Military Aid Program(MAP) Askeri Yardım Programı, Foreign Military Sales (FMS); Dış askeri Satışlar, Security Support Assistance (SSA); Güvenlik Destek Yardımı, International Military Education and Training Aid (IMETP); Milletlerarası Tahsil ve Eğitim Programı şeklinde yapmaktadır. Ve MAP ve IMETP bağış mahiyetindedir. ABD'nin yaptığı yardımlar ülkelerin nüfus oranlarıyla doğru orantılıdır ayrıca Türkiye ile Yunanistan'a yaptığı yardımlarda ise 7/10 oranını uygulamaktadır.” (35) Tablo-16'da, ABD'nin Türkiye ve Yunanistan'a yaptığı askeri yardımlar görülmektedir. İlave olarak, Tablo-17 ve Tablo-18'de de ABD'nin Türkiye'ye yaptığı ve 1997 yılı için öngördüğü miktarları görülmektedir.

(35). Sezai ORKUNT, Türkiye-ABD ilişkileri, a.g.e.,sf : 111

**TABLO-19 SSCB VE RUSYA'NIN ASKERİ HARCAMALARI
(MİLYAR RUBLE)**

YILLAR	SAVUNMA BÜTÇESİ (RUBLE)		% SAVUNMA BÜTÇESİ GSMH	AÇIKLAMA
	SSCB	RUSYA		
1989	77		8.5	SSCB DÖNEMİ (GSMH)
1990	71		7.8	
1991	97		6.7	
1992		98,5	6.5	RUSYA DÖNEMİ (GSMH)
1993		10,7	5.5	
1994		40,6	6.0	

Kaynak : Harp Akademi Bülteni, No: 180 Eki, 1995, s.50

Diğer taraftan Rusya'nın bu konudaki durumu incelendiğinde ise; Rusya'nın hala bir ölçüde eski askeri gücünü mahafaza ettiği görülmektedir. Tablo-19'dan da anılacağı gibi Rusya'nın askeri harcamalarının her iki dönemde de aşağı yukarı aynı olduğu görülmektedir yani SSCB'nin dağılmasına rağmen Rusya'nın savunma harcamalarını kısımaya pek niyetli olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumda da, Rusya'nın Türkiye'ye yönelik askeri tehdidin gelecekte de devam edeceği düşünülebilir. Ayrıca Rusya'nın kesin olmamakla birlikte halen askeri gücünü oluşturan; toplam 1.714.000 askeri personel, 859 adet kıtalar arası balistik füze (ICBM), 91 tümen, 59 tugay, 110 alay, 5500 savaş uçağı, iki uçak gemisi, 19.492 tank, 119.402 Top, 1.400 helikopter, 1.058 deniz savaş uçağı, 500 denizaltı, 25 kuruvazör, 112 firkateyn, 77 korvet gibi silahların bulunduğu bilinmektedir. (36)

Neticede, Türkiye'nin içinde bulunduğu askeri çevre ve bu çevrede meydana gelen gelişmeler, ayrıca silah tedarik ettiğimiz ülkelerin olumsuz davranışları ve son olarakta uluslararası silah ticaretinin özellikleri, Türkiye'nin güçlü ve caydırıcı bir savunma yeteneğine sahip olmasını gerektirmektedir. Yani Türkiye, bir taraftan güçlü bir savunma yeteneğine sahip olma mecburiyetindeyken diğer taraftan da silah ticaretinin sebep olduğu bağımlılıktan da kurtulmak durumundadır. Çünkü bütün bu gerçekler, Türkiye'nin yalnız başına savunma sanayiini geliştirmesi için yeterli neden oluşturmaktadır.

(36). Harp Akademi Bülteni, a.g.e., sf: 63-86

2.2. Türkiye'nin Savunma Sanayiini Kurma Çabaları :

2.2.1. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Silah Üretimi :

“Osmanlı İmparatorluğu'daki silah üretimi Fatih Sultan Mehmet'in inşa ettirdiği Tophane-i Hümayun ile başlamıştır. Zamanın en önemli ağır silahlarının üretildiği bu dönem birkaç asır sürmüştür ve diğer ülkelerden çok üstün düzeyde silah üretime geçmiştir.” (37)

Yine Fatih zamanında, Haliç'te Taşkızak Tersanesi mevkiinde ilk gemi kızıkları tesis edilmiş İmparatorluğun muhtelif bölgelerinde de (Tophane, Bakırköy, Zeytinburnu fabrikaları ile Kırkağaç Tapa Fabrikası ayrıca Hendek ve Boyramiç Hızır Fabrikaları, Konya ve Kayseri Küherçik Atelyeleri) faaliyet devam etmiştir. Ayrıca ilk kez yivli top yapımı, havan toplarının icadı ve gemilerde top kullanma fikrinin ortaya çıkışı yine bu döneme rastlamıştır. İlave olarak Fatih döneminde , İstanbul'un fethinde kullanılan ağır topların yapımının yanısıra, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki top üretimi Edirne'den zamanla İstanbul, Erzurum ve Birecik gibi ülkenin çeşitli merkezlerine kadar genişlemiştir. Bu fabrikalardan İstanbul'dakinde, bir defada 1060 top dökülebilecek kapasiteye ulaşılmıştır. Aynı şekilde mühimmat fabrikaları da İstanbul, Selanik, Belgrad ve Kahire gibi çeşitli bölgelere dağıtılmıştır. (38)

“Osmanlı İmparatorluğu'nda savaş gemisi üretimi ise, üretim kapasitesi ve teknolojik düzey bakımından birkaç yüzyıl boyunca Avrupa ülkelerinin çok üzerine çıkmıştır. Tezgah şeklindeki pek çok üretim biriminin bulunduğu imparatorlukta özel sektör dışında devlete ait 86 tersane tespit edilebilmiştir. En yüksek kapasiteye Haliç'teki İstanbul Tersanesi ulaşmış ve bunu Gelibolu, Cezayir, Süveyş, Rusçuk, Birecik ve diğer İmparatorluk tersaneleri takip etmiştir. Bu sayede İnebahtı Savaşı'ndan sonra hemen hemen tamamen yok olan imparatorluk donanmasına beş aylık bir kış döneminde 200 yeni gemi inşa edilebilecek seviyeye ulaşılmıştır.”(39)

(37). Suat SÖYLERKAYA, “Türkiye’de Milli Harp Sanayii”, Türkiye Milli Harp Sanayii Semineri, Ankara Ticaret Odası Araştırma Yayınları No: 3, sf: 76, Ankara-1975

(38). Suat SÖYLERKAYA, a.g.e.,sf: 77

(39). İsmail KAYABALI ve Cemender ARSLANOĞLU, Türk Kültürü Deniz Kuvvetleri Sayısı, Sayı: 117, sf: 779-781, Ankara-1972

“Ancak zamanla Batı Avrupa'daki sanayi devrimi ve diğer gelişmelere karşılık imparatorluğun gerilemesiyle birlikte silah üretimi de gerilemiş ve eski önemini kaybetmiştir. 19ncü yüzyılda silah üretimini geliştirmek amacıyla yeniden faaliyete geçilmiş ve bu amaçla 1816'da askeri kundura, çizme palaska, fişeklik üretimi için Beykoz Teçhizat-ı Askeriye Fabrikası, 1945'de İzmit Askeri Elbise Fabrikası kurulmuş ve İstanbul'daki Tophane, tüfek, tabanca vs. üretecek şekilde yeniden düzenlenmiştir. 19ncü yüzyılda buharlı ve zırhlı gemilerin donanmalara girmesiyle önemini kaybeden Osmanlı Tersanelerinin de yeniden düzenlenme zorunluluğu ortaya çıkmış ve Taşkızak Tersanesi, 1826 yılında ilk buharlı geminin üretimini gerçekleştirmiş ancak daha sonra denizaltıların bir silah olarak ilk defa ortaya çıkmasıyla ve İkinci Abdülhamit'in girişimleriyle Taşkızak Tersanesi'nde 1886 yılında 2 adet denizaltının üretimi sağlanmış ve denizaltılar 1888 yılında donanmaya teslim edilmiştir.”(40)

“20nci yüzyıl başlangıcında, imparatorluğun ekonomik çöküşüne paralel olarak silah üretiminin de sürdürülmesi olanakları ortadan kalkmıştır. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet Türkiye'sinin yeni sınırları içerisinde kalan tersaneler, Zeytinburnu barut tesisleri, top ve diğer bakım tesisleri (İstanbul, Hereke), feshane, Kırkağaç tapa fabrikası, Hendek ve Bayramiçi Ağaç Sanayi tesisleri, Konya ve Kayseri güherçile fabrikalarıyla, Birinci Dünya Savaşı sonunda gizlice Anadolu'ya getirilen makinalar ve el tezgahları devredilmiştir.”(41)

2.2.2. Cumhuriyet Döneminde Silah Üretimi :

“Yukarıda da belirtildiği gibi, Birinci Dünya Savaşı sonunda İstanbul ve çevresinden Anadolu'ya kaçırılan makinalar getirilen usta ve işçiler İstiklal Savaşı'nda çok önemli rol oynamışlardır. Ankara, Konya, Eskişehir, Keskin ve Erzurum'da kurulan küçük ve basit makinalar hafif silah ve mühimmat desteğini sağlamışlardır. Bunlar aynı zamanda Anadolu'daki ilk ve ciddi

(40). İsmail KAYABALI ve Cemender ARSLANOĞLU, a.g.e., sf: 750

(41). DESİYAB. Türk Sanayinin Düünü, Bugünü ve Yarını, cilt 1, III Ankara: T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, sf: 3, 1983

savunma sanayinin temelini de oluşturmuştur. 1921 yılında da Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü kurulmuştur.”(42)

“1950’li yıllara kadar olan diğer gelişmeleri de şöyle sıralamak mümkündür: 1924 yılında Kırıkkale silah fabrikası , Ankara’da hafif silah ve top tamir atölyeleri ile fişek ve marangoz fabrikaları, 1927 yılında yeni mühimmat fabrikası, 1928 yılında pirinç fabrikası, 1930 yılında Kayaş kapsül fabrikası, 1931 yılında Kırıkkale elektrik santrali ve çelik Fabrikası, 1936 yılında barut, tüfek ve top fabrikaları. 1943 yılında gaz fabrikası kurulmuştur. Ayrıca, 1930’lu yıllarda İstanbul Haliç yöresinde kurulmuş olan Nuri Killigil Tesisleri de dönemin silah üreten iki özel firmasından birisidir. Nuri Killigil’in firması; tabanca, 81 mm. havan mühimmatı, çeşitli tahrip kalıpları patlayıcı ve yanıcı maddelerle, pyroteknik maddelerin üretimini gerçekleştirmiş ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türk Silahlı Kuvvetleri’nin desteğini sağlamıştır. Ancak savaş sonrası dönemde dış askeri yardımların etkisiyle bu fabrikalar üretimlerini sürdürmeyerek dağılmışlardır.” (43)

“1925 yılında Alman Junkers fabrikası ile yapılan anlaşma ile Türk Motor ve Tayyare Anonim Şirketi kurulmuş ve Kayseri’de bir motor ve uçak fabrikasının yapımına da başlanmış ve Türk Havacılık Sanayi ise 1926 yılında Tayyare ve Motor Türk A.Ş. (TOMTAŞ)’nin kuruluşu ile başlamıştır. 1925 yılında İzmir Halkapınar Uçak Tamirhanesi’nden getirilen birimlerle kurulan Eskişehir Hava Tamirhanesi, TOMTAŞ’ın bir birimi olarak uçak geliştirmek amacıyla bazı denemeler yapmış ancak başarılı olamamıştır. TOMTAŞ’ın Kayseri’de kurduğu tesisler ise 1928 yılında üretime başlamış ve 1939 yılına kadar 15 adet Alman Junkers A-20 uçağı, 15 adet ABD Hawk savaş uçağı, 10 adet ABD Flehing 2C1 eğitim uçağı, 15 adet Alman Gotha irtibat uçağı, 10 adet ABD Fleet avcı uçağı, 22 adet Polonya PZL-23 uçağı ve 25 adet İngiliz Miles Magister eğitim uçağı olmak üzere toplam 112 adet uçak üretilmiş, 1939 yılından sonra Hava Kuvvetleri Komutanlığı’na ait uçakların bakımını yaparak uçak üretimini durdurmuştur.”(44)

(42). Suat SÖYLERKAYA, “Türkiye’de Milli Harp Sanayii”, a.g.e., sf: 77

(43). Suat SÖYLERKAYA, a.g.e., sf: 78

(44). M-5 Dergisi, sayı: 25, sf: 28, 1986

“İlave olarak, 1936 yılında, Nuri Demirağ'ın özel sermayeye dayalı Beşiktaş'ta kurduğu planör ve uçak fabrikasında , 24 adet uçak ve çok sayıda planör üretilmiştir. Ancak bu fabrika da 1943 yılında dağılmıştır.”(45)

Havacılık sanayindeki ilk büyük girişim Türk Hava Kurumu'nun 1941 yılında Ankara'da kurduğu uçak fabrikasıdır. Bu uçak fabrikası, 1944 yılından itibaren üretime başlamış ve Miles Magister eğitim uçağından 80 adet, birkaç iki motorlu ambulans uçağı, THK-10 hafif nakliye uçağı, 60 adet iki kişilik Uğur eğitim uçağı ve çok sayıda çeşitli planörlerin üretimini gerçekleştirmiştir. 1945 yılında da yine, Ankara'da ilk uçak motoru fabrikası kurulmuş ve bu 1948 yılında üretime geçmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin NATO ittifakına girmesi, her çeşit malzeme ve teçhizat ve silahın yardım olarak sağlanması, yeni kurulan Türk Savunma Sanayii'nin gelişmesini ve büyümesini yavaşlatmış ve 1950'li yıllar savunma sanayii için bir dönüm noktası olmuştur. 5591 sayılı yasa ile Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü, Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu(MKEK) Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir. 1950-1960 yılları arasında savunma alanındaki faaliyetler oldukça sınırlı kalmış, bu sürede THK'nın tesislerini de satın alan MKEK, MKEK-4 Uğur adı ile bir eğitim uçağı geliştirmiş ve bir süre uçak üretimi devam etmiş ve 1962 yılında bu faaliyet de durmuştur. Yılda 50 uçak üretim kapasitesi olan bu tesislerde toplam 500 uçak ve planör üretimi gerçekleştirilmiştir. Faaliyetin durdurulmasından sonra tesislerden bir kısmı dokuma fabrikasına dönüştürülürken, motor fabrikasının tesisleri de Türk Traktör Fabrikası'na devredilmiştir. Ayrıca top fabrikası dişli fabrikasına, tüfek fabrikası da av çiftesine dönüştürülmüştür.(46)

Daha sonraki yıllarda Kıbrıs sorununun tırmanma göstermesi ve Türkiye'nin Kıbrıs'a karşı girişeceği herhangi bir harekatta Amerikan yardımından sağlanan silah ve teçhizat kullanılmasına konan tahditler, 1963 yılında savunma sanayi alanında yeni yatırımların yapılmasına yol açmıştır. Daha sonra Amerika'nın Kıbrıs Harekatı nedeniyle Türkiye'ye uyguladığı ambargo yerli silah

---

(45). Zekai DOĞANAY ve Fikret ATUN, Ortadoğu'nun Jeopolitik ve Jeostratejik Açından Değerlendirilmesi Körfez Savaşından Alman Dersler, a.g.e., sf: 470

(46). Sadık HAKSEVER, “Cumhuriyet Döneminde Savunma Sanayiinin Gelişimi ”, M-5 Dergisi, sayı: 59, sf: 44, 1992

sanayinin kurulması ihtiyacını daha belirgin hale getirmiştir. Böylece Türkiye'de savunma sanayi için yeni bir dönem başlamıştır. Türk Halkı bu dönemde savunma sanayinin kurulması ve Türk Silahlı Kuvvetleri'ni dışa bağımlılıktan kurtarmak için Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı'na büyük meblağlara ulaşan yardımlar yapmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı'nın bu gayretleri sonucu ASELSAN, ASPİLSAN, İPBİR ve HAVELSAN gibi askeri sanayi kuruluşları ortaya çıkmış ve bu kuruluşlar sınırlı dahi olsa önemli hizmetler vermeye başlamıştır.(47)

Ülke bağımsızlığını güven içinde sürdürebilmesi için sanayi sektörünün itici gücü durumunda bulunan savunma sanayi faaliyetleri, özellikle 1975-1985 yılları arasındaki dönemde Araştırma ve Geliştirme Daireleri Başkanlıkları tarafından yürütülmüştür. Türkiye'nin 1980 yılından itibaren sınıai altyapısında görülen hızlı gelişmeler genel sanayi içinde oluşan potansiyelin savunma sanayi sahasında değerlendirilmesini ve devamlılık arzeden finansman kaynağına sahip savunma amaçlı bir kuruluşun tesis edilmesini gündeme getirmiştir. Türkiye 1983 yılında yeni bir sanayi politikası izlemeye başlamış, kısaca "kendi silahını yurt içinde kendi imkanlarıyla kendin üret" şeklinde tanımlanabilecek sözkonusu politikanın ilk adımı 1985 yılında 3238 sayılı kanun ile Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı tüzel kişiliğe haiz "Savunma Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı" (SAGEB) teşkil edilmiş ve bu başkanlık emrinde "Savunma Sanayi Destekleme Fonu" adıyla bir mali kaynak ihdas edilmiştir. 1989 yılında görülen lüzum üzerine çıkarılan kanun hükmünde kararname ile SAGEB, yine MSB'liğine bağlı ve tüzel kişiliğe haiz olarak "Savunma Sanayi Müsteşarlığı"na (SSM) dönüştürülmüştür. Savunma Sanayi Müsteşarlığı halen MSB'liğine bağlı olarak Genelkurmay Başkanlığı ile sıkı bir işbirliği içinde fonksiyonlarını yerine getirmektedir.(48)

---

(47). Zekai DOĞANAY ve Fikret ATUN, Ortadoğu'nun Jeopolitik ve Jeostratejik Açından Değerlendirilmesi Körfez Savaşından Alman Dersler, a.g.e., sf: 471

(48). Zekai DOĞANAY ve Fikret ATUN, a.g.e., sf: 472-475

2.3. Savunma Sanayiinin Bugünkü Durumu :

Günümüz Türkiye'sindeki önemli savunma sanayii kurumları ve bunların Türk Silahlı Kuvvetleri'ne sağladığı başlıca teçhizat ve savunma sistemleri ise şu şekildedir.

2.3.1. Silah ve Mühimmat Sanayii :

Türkiye'de Silahlı Kuvvetlerin silah ve mühimmat ihtiyaçlarının büyük bir kısmını karşılayan aynı zamanda dost ülkelere de ihracat yapabilen kuruluş Makina ve kimya endüstrisi kurumu (MKEK)'dur. Türkiye'nin savunma sanayii alanındaki ilk ve köklü kuruluşu olan MKEK'in ilgi alanını daha çok mühimmat ve geleneksel silah sistemleri oluşturur (49)

-Silahlar : Obüs ve Tank Namlu Kompleleri, Havanlar, Uçaksavar topları, MG3 Makinalı Tüfek, G3 Otomatik Piyade Tüfeği, MP5 A3 Otomatik Tabanca, 7.65 ve 9mm'lik Tabancalar.

-Mühimmat : Bağzı hafif silah, Obüs, Top, Havan Mühimmatları.

-Roketler : 2.75inç'lik Roket, M72 Law Tank Savar Roketi

-Diğerleri: Muhtelif Bombalar, Mayınlar, El Bombaları, Chaff Mühimmatı, Tank Kitleri, NBC Gaz Maskesi" gibi (50)

2.3.2. Roket Sanayii(Roketsan) :

Roketsan ise, Türkiye'ninde yen aldığı bazı NATO Ülkelerini kapsayan bir ortak üretim projesinin Türkiye ayağını oluşturmak üzere kurulmuştur. Roketsan bu ortak üretim projesinde yer almakla, ileri ilgi alanına giren en son teknolojiye erişim konusunda belli bir avantaja sahip bulunmaktadır. Nitekim Roketsan alçak irtifadan yüksek süratle taarruz eden düşman uçaklarına karşı % 95 vuruş olasılığına ve sahip dört ülkenin oluşturduğu konsorsium tarafından üretilen

---

(49). Savunma ve Havacılık Dergisi, No: 3, sf: 12, 1992

(50). Savunma ve Havacılık Dergisi, a.g.e., sf: 14

EURO-STINGER Füzelerinin yapımında % 40 katılım payı ile yer almaktadır. Konsorsium'daki diğer ülkelerden Almanya % 36, Hollanda % 15 ve Yunanistan % 9 katılım payı ile yer almaktadır. Ayrıca çok namlulu roket sistemi ve roketleri ile ilgili üretim çalışmaları da sürmektedir.(51)

2.3.3. Zırhlı Araçlar ve Tank Modernizasyon Sanayii :

Kamu ve özel sektör firmaları ile Silahlı Kuvvetlerinin tesislerinde gerçekleştirilen araç üretimi ve tank ile paletli araçlar modernizasyon faaliyetleri, Kara Kuvvetleri bünyesinde bulunan tank modernizasyon faaliyetleri Arifiye tank-palet, Kayseri Ana Tamir, Ankara Ana Tamir Fabrikalarında, M48 tanklarının modern atış kontrol teçhizatı ve stabilizasyonu ile yenileştirilmesi ve tank paletlerinin üretilmesi şeklinde devam etmektedir, ve Balıkesir'de tekerlekli araçların yedek parça bakım onarım ve üretim faaliyetleri ve Bor levazım malzemeleri onarım ve üretim faaliyetleri de devam etmektedir.(52)

“Ayrıca FMC-NUROL savunma sanayi A.Ş. (FNSS) (FMC Corporation ; % 51, NUROL Holding ; % 49) silahlı kuvvetlerin ihtiyacına yönelik olarak gerçekleştirdiği zırhlı murarebe aracının tasarım, üretim ve yenilenmesinde uzmanlık ve bilgi birikimine sahiptir. FNSS, 1990-1994 yılları arasında % 70'i üzerinde yerli katkısıyla 700'den fazla araç üretmiş ve çeşitli ülkelere ihraç etmiştir.”(53)

2.3.4. Gemi İnşa Sanayii ;

Deniz Kuvvetleri Komutanlığına bağlı üç askeri tersanede çeşitli tipte gemi üretilmekte ayrıca, bunların silahları ve donanımlarının bakım onarım, modernizasyon işlemleri

---

(51). Engin KARA, “Stinger”, Hava Kuvvetler Dergisi, Hv.K.K.Mrk.D.Bşk.lığı Yayını, sayı: 322, sf:11-12, Ankara-1995

(52). Savunma ve Havacılık Dergisi, a.g.e.,sf: 12

(53). Savunma ve Havacılık Dergisi, No: 3, sf: 40, 1994

---

yapılmaktadır. Gölcük ve Taşkızak tersanelerinde denizaltı, fırkateyn, muhrip, yük gemileri, devriye gemileri, hücum botlar, çıkarma gemileri, tank çıkarma gemileri, mayın dökücü gemiler, oşinografik araştırma gemileri, kosterler gibi gemiler inşa edilmekte, İzmir Tersanesinde de bakım ve modernizasyon işlemleri yapılmaktadır. Ayrıca bu faaliyetler için, yurtiçi sanayi kuruluşları ile geniş bir iş birliği yapılmakta ve önemli döviz tasarrufu sağlanmaktadır.(54)

2.3.5. Uçak Sanayi ;

Uçak sanayi; TAI (Tusaş Aerospace Industry), TEI (Tusaş Engine Industry), Tür Hava Yolları Bakım Merkezi, 1 nci Hava İkmal Bakım Merkezi (1.HİBM), 2 nci Hava İkmal Bakım Merkezi (2.HİBM) ve özel ya da kamuya ait küçük çaptaki uçak yada bakım merkezlerinden oluşmaktadır.

TAI Türk Ticaret Kanunu ve Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu uyarınca 15 Mayıs 1984 tarihinde Türk-Amerikan iş birliğiyle kurulmuş bir Anonim Şirkettir. Sermayesinin % 51'i Türk, % 49'u ise Amerikalı ortaklara aittir. En büyük iki hissedarı Türk Uçak Sanayi A.Ş.(TUSAŞ) ile Lockheed of Turkey, Inc.dir. TAI, F-16 gibi çok karmaşık ve yüksek teknoloji ürünü savaş uçağının gövdesinin hacim olarak % 70'ini hammaddeden, sıfırdan kendi imal etmektedir. Ve TAI şu ana kadar Türk Hava Kuvvetleri için 152 F-16 üretimini yanısıra Mısır Hava Kuvvetleri için 46 F-16 üretmiş ayrıca, ABD ve Mısır Hava Kuvvetleri için orta ve arka gövde ile kanat imal etmektedir. TAI, İtalyan Agusta firması ile imzalanan sözleşme çerçevesinde 34 adet SF-260D eğitim uçağı ile İspanyol CASA firması ile imzalanan sözleşme kapsamında da 50 adet CASA CN235M hafif nakliye uçağı üreterek Türk Hava Kuvvetlerine teslim etmiştir. Bu arada TAI, AR-GE faaliyetleri kapsamında iki adet insansız hava araç prototipi geliştirmiştir. Daha ileri bir sistemin geliştirilmesi için çalışmaktadır. İlave olarak, proje kapsamında da Sikorsky helikopterlerinin ortak üretimi için de planlama hazırlıkları devam etmekte ve 19 yolcu kapasiteli bir uçağın (HD-19) tasarımı üzerinde çalışılmaktadır.(55)

---

(54). M-5 Dergisi, sayı: 25, sf: 29, 1986

(55). Kaya ERGENÇ, "Havacılık ve Uzay Sanayiinde Deneyim ve Görüşler", Anadolu Üniversitesi III. Havacılık Sempozyumu Notları, sf: 46, 1991

TEI ise, Tusaş Motor Sanayi A.Ş. ile General Electric arasında 1985 yılında kurulmuştur. Asıl hedefi uçak motor imalat teknolojisinin Türkiye'ye transfer edilmesidir. Başlangıçta 12 kalem F-16 motor parçasının üretimi gerçekleştirilmiş daha sonra F110-GE129 motorlarına ait 8 kalem, F-4 Phantom uçak motorlarına (J79) ait bir kalem, sivil uçaklarda kullanılan CFM56 motorlarına ait bir kalemle GE-LM2500 gaz türbinlerine ait 6 kalem parçanın üretimine başlanmıştır.(56)

İlk kuruluş çalışmaları 1926 yılına uzanan 1.HİBM, 1967 yılında önemli teknolojik imkan ve tabiiyetler kazanmış,1979 yılında ise kapsamlı uçak Fabrika Seviyesi Bakım ve Yenileme (FASBAT) özelliğine kavuşmuştur. Aslında, idame ettirmekle yükümlü olduğu silah üretiminin teknolojik muhtevası bu kuruluşa, teknoloji planında önemli bir konum kazandırmış böylece Türkiye'de uçak üretimini konu alan kuruluşlara, belli bir mühendislik deneyimiyle teknoloji birikimini aktarabilecek duruma gelmiştir. 2.HİBKM'de aynı özelliklere sahiptir.(57)

2.3.6.Elektronik Sanayii :

“Elektronik Sanayii kuruluşları başlıca ASELSAN, ASPİLSAN, STFA-SAVRONİK'ten oluşmaktadır. Aselsan (Askeri Elektronik Sanayii A.Ş.), 20 Kasım 1975 yılında Deniz ve Hava Kuvvetleri Güçlendirme Vakıfları ile Oyak ve Yapı Kredi Bankasının katılımlarıyla kurulmuştur. VHF/FM Telsizleri, Elektronik Telefon Santralleri, Lazer Mesafe Ölçerler, Elektronik Harp Sistemleri, Frekans Atlamalı Telsizler, F-16 Uçağı LN-39 INS sistemi, STINGER Füzesini elektronik güdüm kısmı, Batarya, Atış Kontrol Bilgisayarları vb. gibi daha niceleri üretebilen Aselsan, 1984'de 8.1milyar TL., 1986'da 42 Milyar TL, 1993 1.5 trilyon TL. ve 1995 yılın da ise 7.7 trilyonluk TL.'lik satış yapmış ayrıca ilk olarak, 1983 yılında ihracata başlayan Aselsan, 1984'de 9.8milyon\$, 1993'de 42.8 milyon\$, 1995'te ise 33.8 milyon \$'lık ihracat yapmıştır. Bugün 5.3 trilyonTL.'lik sermayesi olan Aselsan, AR-GE harcamaların da da toplam satışlara oranında % 8 gibi bir seviyeyi yakalayarak dünya standartlarına ulaşmıştır. Üretim yelpazesinde Ar-Ge

---

(56). Nadir ŞEN, “ Türkiye'de Uçak Motor Endüstrisinin Kuruluşu ve Gelişmesi”, Anadolu Üniversitesi III. Havacılık Sempozyumu Notları, sf: 47-52, 1991

(57). 1991 Sanayi Kongresi, Savunma Sanayii Sektör Raporu, a.g.e., sf: 50

kaynaklı ürünlerin oranı % 54'e ulaşmıştır. Türkiye'nin 500 büyük sanayii kuruluşu listesinde bugün 55 'inci sıraya ulaşmıştır.”(58)

Aspilsan A.Ş. Kayserili vatandaşların Türk Kara Kuvvelerini Güçlendirme Vakfına yaptıkları bağışlarla 21 Mayıs 1981 tarihinde kurulmuştur. 3 trilyon 300 milyar sermayeye sahip olan ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin muhtelif tip muhabere cihazları için nikel-kadmiyum piller üreten Aspilsan, sivil piyasaya da ürün vermektedir. Üretilen pillerin sivil piyasada ki payı %70 ve bataryalarınki ise %95 olarak tahmin edilmektedir. Pil ve batarya üretimi dünyanın üç büyük üreticisinden biri olan Alman Varta teknolojisine göredir. Son yıllarda ihracat çalışmalarına hız veren Aspilsan A.Ş. 1985-1990 yılları arasında bir milyon dolarlık döviz tasarrufu sağlamıştır. İlaveten STFA-SAVRONİK, elektronik ve yazılım alanında çalışan küçük ölçekli bir kuruluştur. Ürün-sistem-yöntem-tasarım geliştirmeye bir anlamda teknoloji geliştirmeye yönelmiştir. Adeta beyin yoğun bir işletmedir. Bir Ar-Ge firmasıdır. Türk savunma sanayii için son derece önemli bir deneyim olacağı düşünülmektedir.(59)

2.4. Savunma Sanayiinin Gelişim Potansiyeli :

Türkiye savunma sanayiinin, geçmişteki ve mevcut durumunu belirledikten sonra, savunma sanayiinin, daha da geliştirilmesi için üzerinde durulması gereken diğer hususlar gündeme gelmektedir. Bunun için de, öncelikle Türkiye'nin bu yöndeki potansiyelinin incelenmesi gerekmektedir.

2.4.1. Silah Üretim Modeli :

Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uygulanan silah üretim modelleri beş çeşittir. Mesela, Batılı sanayileşmiş ülkeler de (ABD, İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya) silah üretimi tamamen özel sektör tarafından yürütülmektedir. Belirli bir sanayileşme aşamasına gelmiş

---

(58). Hacim KOMAY, “İlk Yıllarımız”, Aselsan Dergisi, sayı: 32, sf: 15-20, Ocak-1996

(59). Savunma ve Havacılık Dergisi, “ Aspilsan ”, No : 4, sf: 59, 1990

(İspanya, Brezilya, Arjantin gibi) ülkelerde ise, silah üretimi kamu ve özel sektör tarafından yürütülmekte ve özel de sektör bazı konularda faaliyet göstermektedir. Eski sosyalist ülkelerde ise, silah üretimi devletin tekelindedir .(60)

Türkiye ise, silah tedarikinde dışa olan bağımlılığı hiç olmasa en az düzeye indirecek şekilde özerk bir savunma sanayii oluşturmayı amaçlamaktadır. Oysa silah üretiminin daha önceki konularda görülen özellikleri, Türkiye de henüz silah üretim aşamasında özerk bir yapının oluşturulmasını imkansız hale getirmektedir. Bu nedenle başlangıçta doğal olarak ithal ikamesne yönelik bir model uygulayarak zamanla yerli üretimi oranın artırılmasıyla, kendi kendine yeterlilik hedeflenmektedir. Böylece yerli üretim kapasitesinin de kazanılmasından sonra yeni silah modellerinin yerli olarak geliştirilme, dizayn ve üretimleri, gerçekleştirilerek ihracata yönelik geniş ölçekli üretim imkanları elde edilebilecektir.(61)

Türk savunma sanayii, amaçlarına ulaşabilmek için, özel sektör ve yabancı sermaye yatırımlarıyla ithal ikamesine yönelik bir modeli, FMC-Nurol ve TAI, TAI gibi güçlü kuruluşlarla gayet iyi uygulamaktadır, Ayrıca, özel sektörün bu alana yapacağı yatırımları hızlandırıcı faaliyetlere de itina göstermektedir. Sağlıklı ve güçlü bir savunma sanayii için, ülkenin genel sanayii yapısı arasındaki bu tip bütünleşmelerin faydalı olacağı açıktır. Sonuç olarak Türkiye'deki silah üretimine yönelik faaliyetler , karma bir görünüm sergilemekte fakat özerk bir savunma sanayiinin oluşturulması amaçlanmaktadır.(62)

2.4.2. Özel ve Kamu Sektörleri İşbirliği :

Savunma sanayii ,ülkenin genel sanalii yapısından ayrı bir kompleks olmadığı göre, çeşitli savunma sanayii kollarının, özel ve kamu sektörlerinden oluşan ülkenin genel sanayi yapısına optimal bir bileşimi sağlayacak şekilde entegre edilmesi gerekmektedir. Zaten gelişmekte olan

---

(60). M-5 Dergisi, sayı: 25, sf: 22, 1986

(61). Mustafa ACER, "Türkiye'de Havacılık Sanayii", 1.Teknoloji Kongresi , Ankara Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, sf: 161, Mayıs-1984

(62). 1991 Sanayi Kongresi, Savunma Sanayii Sektör Raporu, a.g.e., sf: 29

ülkelerde, ilk aşamada savunma sanayii tarafından bağımsız olarak yürütülen çalışmalar, zaman geçtikçe sivil sanayii ile entegre edilmeye başlar. Daha sonra sivil sanayi gelişmesiyle birlikte savunma sanayiini katkıda bulunabilecek seviyeye gelir. Aslında kaynakların etkin kullanım açısından da sivil-askeri sanayilerin entegrasyonu gereklidir. Aksi halde sivil sanayiden tamamen soyutlanmış bir savunma sanayii çıkar ki bu da savunma sanayiinin gelişmesi ve ülke sanayileşmesine katkısı açısından olumsuz sonuçlar doğurur. Ancak, gizlilik gerektiren bazı malların üretilme sorumluluğu devlet tarafından yürütülmelidir. (63)

2.4.3. Uluslararası İşbirliği :

Türkiye'nin, özerk bir savunma sanayii oluşturmayı amaçlamış olmasına rağmen ayrıca uluslararası işbirliği imkanlarından da yararlanması, Türkiye 'ye ileri teknoloji transferi ve yerli üretim kapasitesinin geliştirilmesi gibi başka imkanlar da sağlamaktadır. Türkiye'nin, NATO'nun çatısı altındaki hem siyasi hemde askeri nitelikleri bulunan ve üye ülkeler arasında silahlanma işbirliğinin geliştirilmesi, ayrıca bu kapsamda somut bir işbirliğinin projesinin oluşturulmasına katkıda bulunan organlarından; NATO Sanayi Danışma Grubu(NATO Industrial Advisory Group ; NIAG) ve genellikle Avrupa Bağımsız Prograı Grubu(IEPG) olarak bilinen yeni kısaltmasıyla WEAG ve Batı Avrupa Silahlanma Grubu(Western Europeon Armament Group) ile faaliyetleri oldukça önemlidir.(64)

Öncelikle, NIAG'nın, NATO askeri ihtiyaçlarının zamanında karşılanmasında uluslararası işbirliği olanaklarından en iyi şekilde yararlanılmasını sağlamak üzere silahlanma gruplarına yardımcı olmak gibi bir amacı olması, Türkiye gibi savunma sanayii gelişmekte olan bir ülkeye daha az mali yükümlülükle bu faaliyetlere katılma imkanı sağlamakta ve ayrıca NIAG'ın etüdlerinin de, sanayicilere bedava denebilecek bedelle AR-GE ve teknoloji edinme imkanları sağlaması, Türkiye açısından bakıldığında oldukça avantaj sağlamaktadır. İlave olarak, WEAG 'in ise, üye ülkelere AR-GE ve üretim için ayrılan kaynakların daha etkin kullanımına yönelik

---

(63).Erdoğan ALKİN ve Yüksel ÜLKEN,“Savunma Sanayii”,Harp Ekonomisi,Harp Ak.Basımevi,sf:168,İstanbul-1985

(64). Nedim İSKENDER, “NIAG ve EDIG Faaliyetleri ile Türkiye'nin Bu Faaliyetler İçindeki Yeri”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Gen.Kur.Bşk.lığı Yayını, sayı: 345, sf: 56-66, Temmuz-1995

faaliyetleri ve üye ülkeler arasında da teçhizat standardizasyonu ve müşterek kullanılabilirliğin sağlanması Türkiye'nin teknoloji yeteneğini arttırmasında olumlu etkileri olmaktadır.(65)

“Diğer taraftan Türkiye, şu ana kadar , NIAG faaliyetlerine "Akıllı Mühimmat "projesine AR-GE düzeyinde katılmış, WEAG'a ise STINGER projesine %40 katılım payı ile Aselsan, Roketsan, Kalekalıp Sanayii, Barış Elektronik ve Coşkunöz firmalarıyla katılmıştır. Ayrıca, M483 (M864 Topçu Mühimmatı Projesi) ,Gelceğin Büyük Uçağı(FLA) projesi ve Mikrodalga İniş Sistemi(MLS), NATO Tanıma Sistemi(NIS), Muharebe sahası içinde BilgiToplama ve Kullanım Sistemi(BICES) gibi faaliyetlere de aktif olarak katılmıştır. Neticede, WEAG ve NIAG faaliyetlerine kısıtlı olarak katılım gerçekleşmiş olmasına rağmen, ülkeye döviz girişi, teknoloji transferi gibi imkanları sağlanmış, ayrıca bazı firmaların belli konularda tecrübeleri artmıştır. Ancak ileride bu faaliyetlere daha yoğun katılım sağlandığı takdirde, ülke savunma sanayiinin geliştirilmesine önemli katkıları olacağı değerlendirilmektedir.”(66)

2.4.4. Sivil Üretim Potansiyel Silah Üretim ve Dönüşüm Kapasitesi :

Savunma sanayii, imalat sanayinin ayrılmaz bir parçasıdır.Ve çok geniş bir alanı kapsamaktadır.(67) Dolayısıyla, Türkiye'nin silah üretim kapasitesini incelemeden önce, savunma sanayiine çok önemli girdiler sağlayacak olan başlıca sanayi kollarını belirlemek gerekir.

" Modern bir savunma sanayinin ihtiva ettiği sanayi kolları ise şunlardır;

- 1-Demir ve çelik sanayi,
- 2-Aliminyum sanayi,
- 3-Organik ve inorganik kimya sanayi,
- 4-Özel boyalar , aletler sanayi,
- 5-Elektronik cihazlar sanayi,

(65). Nedim İSKENDER, a.g.e., sf: 67

(66). Nevzat AYAZ, “Türkiye'nin Gelişen Bölgesel Konumu ve Savunma Sanayii Faaliyetlerinin Son Durumu”, Savunma ve Havacılık Dergisi, No: 3, sf: 16-17, Haziran-1992

(67). Harp Ekonomisi, Harp Akademileri Basımevi, sf: 168, İstanbul-1985

- 6-Elektronik komponentler sanayi,
- 7-Yari ileticiler sanayi
- 8-Bilgisayar sanayi,
- 9-Makina aletleri sanayi,
- 10-Uçak, tank, gemi inşa sanayi,
- 11-Kople füze sanayi,
- 12-Muhabere cihazları sanayi
- 13-Motorlu araçlar ve parçaları sanayi,
- 14-Petrokimya sanayi,
- 15-Telefon ve santral sanayi,
- 16-Mühimmat sanayi,
- 17-Askeri fabrikalar sanayi,
- 18-Çeşitli makinalar sanayi,
- 19-Mühendislik, mekanik aletleri sanayi'dir"(68)

Diğer taraftan, gelişmekte olan ülkelerde, yerli silah üretiminin geliştirilmesi imalat sanayii sektörünün geliştirilmesiyle mümkün olabilmektedir. İthal ikamesi safhasından geçen sanayileşen ülkeler ithal ettikleri malları yurt içinde üretmeye ağırlık verdikleri için, dolayısıyla silah üretme isteği belirli bazı sanayi kollarına öncelik verme eğilimini kuvvetlendirmektedir. Bu nedenle anahtar niteliğinde olan "ilgili sanayi kolları"; Birleşmiş Milletlerin, Uluslararası Standart Endüstriyel Sınıflandırma Sistemi (USES), tarafından, Demir ve Çelik, Demir Dışı Metaller, Metal Ürünleri, Elektriksiz Makinalar, Elektrikli Makinalar ve Ulaşım Araçları Sanayii olarak belirlenmiştir. İşte bu altı sanayi kolunun Türkiye'nin mevcut sanayi içerisindeki payı (oranı) ile, bu sanayi kollarında istihdam edilen işgücünün, toplam işgücü içerisindeki payı bulunarak, Türkiye'nin potansiyel silah üretim kapasitesi (PSÜK) saptanabilmektedir.(69)

---

(68). M-5 Dergisi, sayı: 25, sf: 22, 1986

(69). Muammer ŞİMŞEK, Üçüncü Dünya Ülkeleri ve Türkiye'de Savunma Sanayii, a.g.e., sf: 110

TABLO-20 İMALAT SANAYİNDEKİ P.S.Ü.K. 1982

SEKTÖRLER	İSDİHDAM EDİLEN İŞGÜĞÜ(000)
DEMİR VE ÇELİK	55.4
DEMİR DIŞI METALLER	22.0
METAL ÜRÜNLERİ	42.5
ELEKTRİKSİZ MAKİNALAR	52.6
ELEKTRİKLİ MAKİNALAR	39.0
ULAŞIM VASITALARI	4902
TOPLAM P.S.Ü.K	260.7
TOPLAM İMALAT	844.7
P.S.Ü.K(Toplam imalat sanayiinin % payı olarak)	30.86

Kaynak : Muammer ŞİMŞEK, Üçüncü Dünya Ülkeleri ve Türkiye'de Savunma Sanayii, a.g.e., sf: 110

Tablo-20'de görüldüğü gibi Türkiye'deki "ilgili sanayi kolları", silah üretimi için bir başlangıç yapmaya yetecek düzeydedir. Ancak bu üretim, ilgili sanayi kollarının yarısından fazlasının yani tamamının mevcut olamaması, geniş ölçüde ithalata bağımlı olmayı gerektirmektedir. Ayrıca makina ve teçhizat ile hammadeler gibi silah üretimi için önem taşıyan girdilerin büyük oranda ithal edilmesi, kapsamlı bir savunma sanayii oluşturulmasını güçleştirmektedir. Ayrıca bu girdiler aynı zamanda yüksek teknoloji gerektiren karmaşık ürünlerdir ve ülke içerisinde ekonomik olarak üretimi uzun bir dönemi gerektirmektedir. Aksi takdirde, bunların ithalatı ödemeler dengesi üzerinde büyük bir baskı unsuru olmaktadır.(70)

2.4.5. Dış Ticaret ve İhracat Potansiyeli :

Bilindiği gibi çok sınırlı ve zayıf ihracat yeteneği olan ve silah pazarında da diğer ülkelerle rekabet edebilecek seviyede olmayan Türkiye'nin ihracat imkanları, büyük ölçüde dahil olduğu uluslararası organizasyonlar sayesinde kolaylaşmaktadır.

(70). Muammer ŞİMŞEK, Üçüncü Dünya Ülkeleri ve Türkiye'de Savunma Sanayii, a.g.e., sf: 168

TABLO-21 NATO ÜLKELERİNİN ASKERİ TEÇHİZAT VE ENFRASTRÜKTÜR HARCAMALARI

ÜLKE / YILLAR	% ASKERİ TEÇHİZAT HARCAMALARI							
	ORTALAMA 1980-1984	ORTALAMA 1985-1989	ORTALAMA 1990-1994	1991	1992	1993	1994	1995
ABD	21.9	25.6	25.1	27.3	22.9	22.0	29.2	27.7
BELÇİKA	13.8	12.1	7.8	8.2	8.2	7.0	7.8	6.5
KANADA	17.8	19.7	18.1	18.1	18.6	19.2	17.4	19.4
DANİMARKA	16.9	14.0	15.8	15.8	17.8	14.6	15.9	14.5
ALMANYA	20.0	19.6	13.5	15.6	13.3	11.1	10.9	11.0
YUNANİSTAN	17.4	18.2	22.8	20.3	23.4	24.7	24.2	19.8
İTALYA	17.4	19.7	16.3	16.3	15.0	17.2	15.5	15.7
LUKSEMBURG	1.8	3.5	3.4	5.4	4.6	2.8	2.1	4.3
HOLLANDA	20.5	19.8	15.6	15.6	14.2	14.0	16.8	15.1
NORVEÇ	19.4	21.7	24.9	22.0	24.2	27.6	28.5	25.3
PORTEKİZ	5.5	7.6	5.7	8.5	2.2	7.2	4.2	13.5
İSPANYA	-	-	12.4	12.9	10.9	13.5	12.2	14.1
TÜRKİYE	9.1	18.2	23.7	22.7	24.8	22.9	29.3	37.7
İNGİLTERE	26.2	24.8	21.0	19.4	18.1	26.0	24.9	28.2
ÜLKE / YILLAR	% ENFRASTRÜKTÜR HARCAMALARI							
	ORTALAMA 1980-1984	ORTALAMA 1985-1989	ORTALAMA 1990-1994	1991	1992	1993	1994	1995
ABD	1.6	1.8	1.5	1.2	1.4	1.6	1.7	2.0
BELÇİKA	5.5	4.0	3.4	2.8	5.2	2.9	2.6	3.9
KANADA	2.3	2.8	3.2	3.4	3.1	3.1	2.5	2.3
DANİMARKA	2.8	3.4	3.2	4.3	3.7	2.5	2.7	2.5
ALMANYA	5.4	5.9	4.9	4.9	4.5	4.6	4.7	5.3
YUNANİSTAN	2.8	2.2	1.7	1.7	2.4	2.6	0.6	1.9
İTALYA	2.3	2.6	2.4	2.3	2.7	2.5	1.9	2.0
LUXEMBURG	10.3	7.3	10.4	14.8	10.6	11.8	9.4	5.8
HOLLANDA	3.7	5.2	5.2	6.2	5.8	4.6	4.1	3.5
NORVEÇ	5.0	8.2	9.2	9.5	9.8	8.2	8.8	12.4
PORTEKİZ	5.9	3.7	2.3	3.4	5.3	-1.5	0.7	0.9
İSPANYA	-	-	1.2	1.6	1.0	0.9	0.9	0.7
TÜRKİYE	13.2	5.4	3.0	2.8	3.5	2.9	2.6	2.5
İNGİLTERE	2.7	3.9	5.2	4.4	2.9	6.8	8.8	8.8

Kaynak : NATO Press Service, Financial Economic Data Relating to NATO Defence, p. 4, 29 November 1995

Soğuk savaşın galibi olan NATO, günümüzde gerçekleştirilmeye çalışılan çeşitli bölgelerdeki irili ufaklı birlik ve bütünleşme çalışmalarından yararlanarak NATO şemsiyesi altında bir ekonomik alanda yeni ortamlar yaratma girişimlerini bugünden hızlandırmış bulunmaktadır. Bu vesileyle ABD-Kanada kanadı ile Avrupa kanadı birbirlerinin pazarının dışında kalmamak için savunma bütçelerinin kısıldığı bu dönemde "Savunma Ortak Pazarı" kurarak serbest savunma ticareti ortamını geliştirmek üzere "Savunma Ticareti Uygulama Esasları" adlı bir döküman oluşturarak resmiyete dönüştürülmesini beklemektedirler.

Döküman, etkin savunma koşulları, açık silah pazarının esasları, rekabetin kuralları, Ar-Ge desteği, teknoloji tarenferi gibi konuları içermektedir.(71)

Dolayısıyla Türkiye'nin yeni gelişmekte olan bu organizasyona katılması ve Savunma Ortak Pazarının bir kurucusu olması kuşkusuz belli avantajlar sağlayacaktır ve bu günkü dünya konjunktüründe kendisine uygun bir ortam sağlamış olacaktır.

TABLO-22 DÜNYA SİLAH İHRACATININ BAZI GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI (1983)

	İHRACAT(MİLYON\$)	DÜNYA TOPLAMI İÇİNDEKİ PAY(%)	3.DÜNYA ÜLKELERİ İÇİNDEKİ PAY(%)
DÜNYA	35824		
GELİŞMİŞ ÜLK.	31775		
3.DÜNYA ÜLK.	4048	11.3	
TÜRKİYE	220	0.61	5.43
BREZİLYA	105	0.29	2.59
ÇİN	1439	4.01	35.54
İSRAİL	211	0.58	5.21
G.KORE	355	0.99	8.76

Kaynak : Muammer ŞİMŞEK, Üçüncü Dünya Ülkeleri ve Türkiye'de Savunma Sanayii, a.g.e., sf: 110

Diğer taraftan, Türkiye'nin yaptığı silah ihracatı da Tablo-22' de görülmektedir. Tablodan anlaşılacağı gibi Türkiye'nin Dünya silah pazarında % 0.6 lık bir paya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'nin yukarıda arz ettiğimiz savunma ortak pazarına NATO'ya üye olması nedeniyle söz sahibi olabilme imkanı ve son yıllarda silah ihracatındaki gelişmelerin, Türkiye'nin dünya silah pazarındaki payına olumlu katkısı olacağı düşünülmektedir.

2.4.6. İç Talebin Hacmi ve Ekonomik Ölçek :

Savunma sanayiinin uzun dönemde varlığını sürdürebilmesi kuşkusuz yeterli bir talebin varlığı mümkündür. Toplam talep iç ve dış taleplerden meydana gelmektedir ve iç talep sanayiinin tek müşterisi olan Savunma Bakanlığı talebine eşittir. Ayrıca genel olarak talep; GSMH imkanları ile sınırlıdır ve uluslar arası kiriz ve savaş durumları, tehditlerdeki değişimler, muhtemel düşmanların savunma politikalarındaki değişimler , ülkelerin jeopolitik özelliği, ittifakların sağladığı olanaklar vb. gibi sebeplerle düşebilir veya yükselebilir.

(71). Necdet ALTINAY, "NATO Savunma Ticaretinin Geliştirilmesi ve Savunma Ortak Pazarının Kurulması ", M-5 Dergisi, sayı: 59, sf: 11-15, 1992

2.4.7. Savunma Sanayiini Geliştirmede Diğer İmkanlar :

2.4.1.1. Savunma Sanayiinde Kullanılan Doğal Kaynakların Üretimine Ağırlık Verilmesi :

Gelişmiş sanayilerin hayat kaynağı olan doğal kaynakların günümüzdeki önemi daha da artmıştır. Savaşların geçmişte olduğu gibi bilek gücü ve askerlerin kişisel nitelikleriyle değilde mekanize olması, silahların yapımında kullanılan hammaddelere olan ihtiyacı arttırmış, böylece stratejik hale gelen hammaddeler üzerindeki kontrol daha önemli hale gelmiştir. (72) Nitekim, ABD, maden kaynakları açısından kendine yeterli olabilecek oldukça zengin bir ülke olmasına ve endüstriyel ve askeri üretim için yeterli maden stokunun bulunmasına rağmen barış zamanında dış ülkelerden maden ithal etmektedir (73)

Türkiye ise doğal kaynaklar açısından zengin bir ülkedir. Savunma sanayii bakımından önem taşıyan hammadde ve madenleri ülke içerisinde ekonomik olarak işletmesi ve uluslararası kriz ve savaş durumlarını da göz önüne alarak mevcut olmayan madenleri stok yapması Türkiye'ye büyük bir kazanç sağlayacaktır.

2.4.7.2. Enerji Sorununun Çözümü :

Enerji tüketimi, ülkelerin sanayileşme seviyelerine bağlı olarak az veya çok olmaktadır. Henüz sanayileşmekte olan Türkiye'nin enerji tüketimi de hızla artmaktadır. Diğer taraftan savunma sanayii bakımından da ekonomik ve güvenilir enerji kaynaklarına ihtiyac vardır. Bu nedenle Türkiye'nin, mevcut ve potansiyel enerji kaynaklarının tam olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

---

(72). Esat ÇAM, “ Dış Politika Etkinliği ve Savunma Gücü”, Harp Ekonomisi, Harp Ak.Basımevi, sf: 25, İstanbul-1985

(73). M-5 Dergisi, sayı: 25, sf: 7, 1986

2.4.7.3. Nitelikli İnsangücünün Yetiştirilmesi :

Savunma sanayiinde kullanılan teknolojinin yüksekliği, imalat sistemlerinin karmaşıklığı ve sektörün disiplinlerarası olma özelliği nitelikli bir insangücü oluşturmayı zorunlu kılmaktadır.

Türkiye'nin silah üretiminin henüz başlangıç aşamasında olması dolayısıyla, yabancı uzman ve bilim adamlarının yardımına daha fazla ihtiyaç duymasına neden olmaktadır. Bunun için Türkiye uzun dönemde savunma sanayiinin çeşitli alanlarında gerek duyulan yüksek nitelikli insan gücünü, ülke içi ve ülke dışı eğitim imkanlarını kullanarak yetiştirmek durumundadır.(74)

2.4.7.4. Mevcut Askeri Üretim Tesislerinin Geliştirilmesi :

Daha önce temas ettiğimiz Türkiye'deki askeri sanayii tesisleri; bakım, onarım, modernizasyon, montajlama, ve bazı parçaların üretimi gibi faaliyetleri yapabilecek seviyededir.

Savunma sanayiinin geliştirilmesi hedeflerine paralel olarak, bu askeri sanayii tesislerinin, dünya savunma pazarında rekabet edebilecek şekilde, yüksek teknoloji kullanarak, verimli ve kaliteli üretim yapabilecek bir seviyeye çıkarılması gerekmektedir.

2.4.7.5. Ar-Ge, Bilim ve Teknoloji Kapasitesinin Geliştirilmesi :

Günümüzdeki silah sistemlerinin askeri değeri, sahip olduğu teknolojilerle ölçülmektedir. Bu nedenle, yeni silah sistemlerinin geliştirilmesi, silah üretiminin ayrılmaz bir parçası ve hatta ana unsuru durumundadır. Dolayısıyla, savunma sanayiilerinin yaşamlarını sürdürebilmeleri, onların sahip olduğu teknik kapasitelere bağlı bulunmaktadır.

Diğer taraftan, her yeni kuşak silah sistemlerinin geliştirilmesi, eskiye oranla daha yüksek Ar-Ge masraflarını gerektirmektedir. Türkiye'de Ar-Ge ye ayrılan kaynaklar, sanayileşmiş ülkelere göre çok düşüktür. Savunmaya yönelik olan Ar-Ge ise, daha önce belirtildiği gibi

---

(74). Turan YAZGAN, "Harpte Beşeri Kaynaklar", Harp Ekonomisi, Harp Ak.Basımevi, sf: 142, İstanbul-1985

hemen hemen hiç yoktur. Gelişmiş ülkelerde Ar-Ge ye ayrılan kaynaklar, GSMH'ların % 2-3'ne ulaşırken, bu oran Türkiye'de % 0.33 dolayındadır. Aynı şekilde gelişmiş ülkelerde 10 bin çalışan nüfusa düşen araştırmacı sayısı, 22-45 arasında iken, Türkiye'de bu oran ancak 7 dir. Türkiye'nin GSMH'nın gelişmiş ülkelerin GSMH'na göre ne kadar düşük olduğu da hatırlanırsa Ar-Ge'ye ayrılan kaynaklarında ne kadar yetersiz olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Dolayısıyla Türkiye'nin henüz hiç bir dönemde tespit edip uygulamadığı bilim ve teknoloji politikalarına hayatiyet kazandırması ayrıca henüz bilim ve teknoloji üreten ülkeler grubuna girememiş olmasına rağmen elindeki potansiyelinin özellikle savunma sanayii için önem taşıyan diğer sanayii sektörlerini teşvik ederek kullanması ve Batı'daki büyük firmalar düzeyindeki teknoloji üretimine girmesi gerekmektedir. (75)

2.4.7.6. Finansman Sorununun Çözümü :

Türkiye'nin savunma harcamalarının kaynakları; Savunma Bütçesi, Savunma Sanayii Destekleme Fonu, ABD Askeri Yardımı ve Savunma ile ilgili Borçlanma ve diğer kaynaklardan oluşmaktadır.

TOBLO-23 BÜTÇE VE BÜTÇE DIŞI SAVUNMA HARCAMALARI

YIL	SAVUNMA BÜTÇESİ	SAVUNMA SANAYİ DESTEKLEME FONU	ABD ASKERİ YARDIMLARI	ALMAN ASKERİ YARDIMLARI	TOPLAM SAVUNMA HARCAMALARI
	MİLYAR \$	MİLYON\$	MİLYON\$	MİLYON\$	MİLYAR\$
1983	1,550	-	401	86	2,037
1984	1,550	-	718	86	2,354
1985	1,435	-	703	86	2,224
1986	1,650	60	619	86	2,415
1987	2,100	82	493	86	2,761
1988	2,100	300	491	86	2,977
1989	2,100	302	500	86	2,988
1990	2,600	500	501	86	3,787
1991	4,400	400	565	86	5,451
1992	4,140	285	500	86	5,011

Kaynak : M-5 Dergisi, No:69, 1994, s.30

Savunma bütçesi hükümet tarafından tesbit edilerek heryıl ocak ayında resmi gazetede yayımlanmaktadır. Savunma Sanayii Destekleme Fonu ise 1985 yılında 3238 sayılı Kanunla

(75). ATAS-Boğaziçi Üniversitesi Bilim Konferansı, Boğaziçi Ü. Vakfı Yayını, sf: 275-276, Mayıs-1994

kurulmuştur ve fonun ortalama yıllık geliri 400-500 Milyon\$ civarındadır.(Tablo-23) ABD askeri yardımını ise; Hibe, FM4 kredileri ve ödünç verme şeklindedir. ABD yardımları genelde % 75 hibe ve % 25 borçtan oluşur ve yardım miktarları Tablo da görülmektedir. (76)

Diğer taraftan, Türkiye'nin bütçe ve bütçe dışı toplam savunma harcamalarını gösteren Tablodan anlaşılacağı gibi harcamalar 1990 yılından sonra 5 Milyar\$ olarak gerçekleşmiş ve bu 5 Milyar\$'ın 600 Milyon\$'ı Dış askeri yardım olduğundan Türkiye'nin kendisinin savunmaya yaptığı harcamalar 4.5 Milyar\$ eşdeğerinde olmuştur. Ayrıca savunma harcamalarının temel bütçeye oranı % 12.7 civarındadır. (77)

1995 yılında ise; savunma bütçesi 152.837.2 Milyar TL (3.396 Milyon\$), Savunma Sanayii Destekleme Fonu 34.957.9 Milyar TL (777 Milyon\$), ABD askeri yardımını 14,742.0 Milyar TL (328 Milyon\$), Silahlı kuvvetler Vakfı 410 Milyar TL (9,1 Milyon\$), Diğer kaynaklar 2,250.0 Milyar TL (50 Milyon\$), olmak üzere toplam 296,602.1 Milyar TL (6,591 Milyon\$) olarak gerçekleşmiştir.(78)

Ayrıca son günlerde Türkiye'nin savunmasına yönelik harcayacağı paraların ülke içerisinde kalması ve böylece daha ucuza savunma malzemelerinin tedariki ve yeni yatırım İmkanlarının da sağlanması amacıyla bazı girişimler gözlenmektedir. Nitekim Genelkurmay Başkanlığı 4 NİSAN 1996 günü Türk sanayicilerine yaptığı çağrıda, önümüzdeki 30 yıl için Türk Silahlı Kuvvetlerinin 150 Milyar\$ tutarında silah alacağı belirtilerek, Türk sanayicisinin bu pastadan yararlanması ve ayrıca 1995-2004 dönemi için de 60 Milyar\$'lık 1523 proje bulunduğu vurgulanarak, dolayısıyla silah ihtiyacının büyüklüğüne rağmen bugün bu ihtiyacın sadece % 21'ni karşılayan Türk sanayicinin payının artması istenmektedir. Böylece finansman konusunda dışa bağımlılığın da azalabileceği düşünülmektedir. (79)

---

(76). M-5 Dergisi, sayı: 69, sf: 28-29, 1994

(77). M-5 Dergisi, a.g.e., sf: 30

(78). Mili tary Technology , Vol: 19, Issue.9, p.98, 1995

(79). Takvim Gazetesi, 5 Nisan 1996

Neticede Savunma Sanayii Destekleme Fonu ve Genelkurmay'ın iç finansman konusundaki girişimleri, olumlu bir gelişme olarak düşünülebilir. Bununla birlikte silah üretim projelerinin maliyetlerinin çok yüksek boyutlara varması, Ar-Ge harcamalarının da devlet tarafından yapıldığı dikkate alınırsa savunma harcamalarının finansmanı konusunda henüz yeterli bir düzeyde olduğumuzu söylememiz güç olacaktır.

2.5. Savunma Sanayiinin Geliştirilmesindeki Sınırlar Ve Sorunlar :

Bu konunun detaylarına girmeden önce, özellikle bilinmesi gereken stratejik bir ayrıntıya temas etmek gerekir. Bilindiği gibi, savunma sanayiinin, son yıllarda bilim ve teknolojiadaki olağanüstü gelişmelere paralel olarak hem teknoloji yoğun yatırımları hem de teknoloji yoğun üretim içermesi ve dolayısıyla Ar-Ge gibi çok para gerektiren sorunların boyutları, “ulusal kaynakların” en etkin şekilde kullanılması problemini gündeme getirmektedir .

Günümüzde, bir ulusun düzen tanımaz bir askeri-politik dünya içindeki varlığı ile laisses-faire'ci bir ekonomik dünyada ; bir yandan en son silah sistemlerine yaptığı yatırımlar ve ulusal kaynakların çok büyük oranlarda silahlı kuvvetlere kaydırılmasıyla somutlaşan stratejik güvenlik arayışı, öbür yandan da büyümeye, verim artışına iç ve dış talebin gelişmesine dayanan güçlenmiş bir ulusal ekonomiyle somutlaşan ekonomik güvenlik arayışı arasında gerilim hüküm sürmektedir .(80)

Doğal olarak bunların hepsi de silahlanmaya yapılan aşırı harcamalardan zarar görebilmektedir. Ayrıca, dengesizce genişlemiş bir askeri kuruluş, ülkenin ekonomik büyüme oranını yavaşlatabileceği ve ülkenin dünya imalat verimi içindeki payının dolayısıyla zenginliğinin, dolayısıyla da gücünün gerilemesine yol açacağı için, bu konuyu tümüyle büyük savunma kuvvetleriyle sağlanan kısa vadeli güvenliği artan üretim ve gelirin getireceği uzun vadeli güvenlikle değerlendirmek gerekmektedir. Aslında savunma harcamalarına, askeri güvenlik ile toplumsal tüketime yönelik ihtiyaçların gerektirdikleri ve büyüme için yatırımlar

---

(80). Paul KENNEDY, Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, İş Bankası Kültür Yayınları, çev: Birtane KARANAKÇI, sf: 522, Ankara-1991

arasında kaynakların kullanımı konusunda bir rekabet üçgeni olduğu için, bu gerilime tam çözüm getirmek de mümkün değildir. Neticede elde edilebilecek en son başarı bu üç amacın hepsini kabaca bir uyum içinde tutabilmektir.(81)

2.5.1. GSMH ve Savunma Harcamaları :

"Bir ülkenin askeri gücünün en iyi ölçüsü, onun milli hasıladan, askeri harcamalar için ayırdığı kısmın büyüklüğüdür." (82) Dolayısıyla biz de Türkiye'nin savunma harcamalarının ekonomik yükünü inceleyebilmek için, savunma harcamalarının GSMH 'ya oranını kullanacağız.

TABLO-24 NATO ÜLKELERİNİN SAVUNMA HARCAMALARININ
GSMH İÇİNDEKİ PAYI (%)

ÜLKE / YILLAR	% SAVUNMA HARCAMALARI							
	ORTALAMA 1980-1984	ORTALAMA 1985-1989	ORTALAMA 1990-1994	1991	1992	1993	1994	1995
ABD	5.8	6.3	4.9	5.0	5.1	4.8	4.3	4.0
BELÇİKA	3.3	2.9	2.0	2.3	1.9	1.8	1.7	1.7
KANADA	2.1	2.1	1.9	1.9	1.9	1.9	1.8	1.6
DANİMARKA	2.4	2.1	2.0	2.1	2.0	2.0	1.9	1.8
FRANSA	4.1	3.8	3.5	3.6	3.4	3.4	3.3	3.1
ALMANYA	3.4	3.0	2.2	2.3	2.1	1.9	1.8	1.7
YUNANİSTAN	5.5	5.2	4.5	4.4	4.6	4.5	4.5	4.6
İTALYA	2.1	2.3	2.1	2.1	2.0	2.1	2.0	1.9
LÜKSEMBURG	1.1	1.0	0.9	1.0	1.0	0.9	0.9	0.8
HOLLANDA	3.1	2.9	2.4	2.5	2.5	2.3	2.2	2.1
NORVEÇ	2.9	3.2	3.2	3.1	3.4	3.1	3.1	2.9
PORTEKİZ	3.0	2.8	2.7	2.7	2.7	2.6	2.5	2.7
İSPANYA	2.4	2.2	1.7	1.7	1.6	1.7	1.5	1.5
TÜRKİYE	4.0	3.3	3.8	3.8	3.9	3.9	4.0	3.9
İNGİLTERE	5.2	4.5	3.8	4.3	3.8	3.6	3.3	3.1

Kaynak : NATO Press Service, Financial Economic Data Relating to NATO Defence, p. 6, 29 November 1995

Tablo-24 ise, NATO ülkelerinin savunma harcamalarının oransal yükü yer almaktadır. Tablo-24 'de görüldüğü gibi Türkiye'nin savunma harcamalarının ekonomik yükü fazla olmasına karşılık GSMH'nin düşük olması, savunma harcamalarının da bu ülkelere göre düşük ve sınırlı bir düzeyde kalmasına neden olmaktadır.

(81). Paul KENNEDY, a.g.e., sf: 522-524

(82). Tevfik ERTÜZÜN, "Milli İktisadi Güç ile Milli Güvenlik Gücü Münasebetleri", Harp Ekonomisi, Harp Akademisi Basımevi, sf: 207, İstanbul-1985

Türkiye'nin savunma harcamalarının düşük olması doğal olarak savunma sanayiinin gelişimini olumsuz yönde etkileyecektir. Özellikle doğrudan doğruya savunma sanayiini geliştirilmesine yönelik yatırımları sınırlayacak ve yetersiz kalmasına neden olacaktır. Ya da bu sanayiini oluşturma süresi çok uzayacaktır. Ayrıca, alıcının (Milli Savunma Bakanlığı) toplam talebi, savunma sanayiinin ekonomik ölçekte üretim yapması için yeterli düzeye ulaşamayaacaktır. Ve de savunma sanayiinin sürekliliğini sağlayan eğitim kurumları, laboratuvarlar ve diğer Ar-Ge tesislerinden oluşan, yeterli bir Ar-Ge kapasitesinin elde edilmesi gecetecektir. Ar-Ge kapasitesinin yetersizliği ise, diğer ülkeler ile rekabet edecek şekilde silah üretimini de olanaksız hela getirecek, Türkiye'de yeterli bilgi birikimi ve teknoloji üretecek kapasitenin oluşmasını engelleyecektir.(83)

Sonuç olarak, GSMH ve buradan savunmaya ayrılacak kaynakların yetersizliği, savunma sanayiinin geliştirilmesinde çok önemli bir engel oluşturmaktadır.

2.5.2. Teknoloji Transferi ve Güçlükler :

Günümüzde, gelişmiş ülkeleri de kapsamak üzere bütün ülkeler, dış teknolojilere gereksinime duyarlar . Ancak gelişmiş ülkelerin dışarıdan yeni teknolojileri elde edebilme ve elde ettikleri teknolojiyi kısa sürede geliştirebilme yetenekleri gelişmekte olan ülkelere göre çok daha fazladır. Oysa gelişmekte olan ülkelerde daha teknoloji getirilirken bile bazı güçlükler ortaya çıkabilmektedir. Mesela, Gelişmiş ülkelerle yapılan teknoloji transferinde, yepyeni teknolojiyi getiren yabancı yatırımcının mali alanda uluslararası kontrol gücü, bulunduğu ülkenin kurullarına karşı gelebilme imkanı yaratması, ayrıca teknoloji imalat lisansı ile veren ülkenin lisans verirken bunun yanında bazı şartlar ileri sürebilmesi ve işletme yönetimi kontratlarıyla teknoloji transferinde de misafir ülkenin ihtiyaçlarının dikkate alınmaması, ideolojik etkiler, diplomasi yeteneği, son olarak da gelişmiş ülkelerin en son ve kritik teknolojileri vermek istememeleri gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır.(84)

---

(83). 1991 Sanayi Kongresi, Savunma Sanayii Sektör Raporu, a.g.e., sf. 31

(84). C.L. BOLTZ, Teknoloji ve İktisadi Gelişme, İktisadi Araştırma Vakfı Yayını, çev: Toker DERELİ, sf: 68-77, İstanbul-1970

Diğer taraftan iç pazarın küçük oluşu ve sosyo-ekonomik şartlar nedeniyle gelişmekte olan bir ülke de, ileri ve karmaşık bir teknolojinin hangi kısımlarının transfer edileceği hangi kısımlarının mahalli şartlara intibakının gerektiğini tayin edebilmek için teknoloji ve mahalli şartları anlayıp değerlendirebilecek vasıflı bilim adamları ve mühendisler de mevcut olmalıdır.(85)

2.5.3. Mevcut Sanayinin Durumu :

Bilindiği gibi ileri teknolojilere sahip olan karmaşık silah sistemleri çok sayıda firmanın ürettiği binlerce parçadan meydana gelmektedir. Savunma sanayiinin, çok geniş bir üretim alanını kapsamı hemen hemen imalat sanayinin her alt sektörü ile ilgisi olması (86), diğer sanayi sektörlerindeki gelişmelerden olumlu veya olumsuz etkilenmesine neden olacaktır.

Bu durumda, ileri düzeyde teknolojiye dayalı bir savunma ağının kurulması, silah sistemlerinin geliştirilmesi ve üretilmesini sağlayacak, diğer sanayi sektörlerinin gerekli teknolojik kapasite ve seviyede olması gerektirmektedir. Bilindiği gibi bunu sağlayabilmek için de Ar-Ge faaliyetlerine özen göstermek gerekir.

TABLO-25 1990 YILI ,GAYRİSAFİ AR-GE HARCAMALARININ SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI (%)

ÜLKELER	SANAYİ	EĞİTİM	KAMU	KAR GAYESİ OLMAYAN KURULUŞLAR
FRANSA	60.4	14.6	24.2	0.8
ALMANYA	71.4	14.9	13.2	0.5
JAPONYA	70.9	17.6	7.5	4.1
ABD	69.9	16.0	11.0	3.1
İNGİLTERE	66.6	14.7	14.0	4.6
İSPANYA	57.8	20.4	21.3	0.5

Kaynak : ATAS -Boğaziçi Üniversitesi Bilim Konferansı,B.Ü.Vakfı Yayını, Mayıs-1994,s.221

Tablo-25 incelendiğinde, Ar-Ge harcamalarının yaklaşık % 60-70'inin sanayii sektörü tarafından harcandığı anlaşılmaktadır.Yani sanayi ülkelerinde Ar-Ge, esas itibariyle sanayii sektörünce yapılmaktadır.(87)

(85). C.L.BOLTZ, a.g.e., sf: 68-77

(86). Erdoğan ALKİN ve Yüksel ÜLKEN, "Savunma Sanayii", Harp Ekonomisi, a.g.e.,sf: 171

(87). ATAS-Boğaziçi Üniversitesi Bilim Konferansı, a.g.e., sf: 221

TABLO-26 TÜRKİYE'DE 1990 YILI ,GAYRİSAFİ AR-GE HARCAMALARININ SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI (%)

SEKTÖR	AR-GE HARCAMALARI(%)	AR-GE PERSONELİ
EĞİTİM	69.3	56.7
KAMU	9.9	27.0
SANAYİ	20.8	16.3

Kaynak : ATAS -Boğaziçi Üniversitesi Bilim Konferansı,B.Ü.Vakfı Yayını, Mayıs-1994,s.221

Oysa Türkiye ile ilgili olan Tablo-26 'ya bakıldığında, sanayi sektörünün % 20 gibi bir oranda Ar-Ge harcaması gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır.Bu fevkaledede sağlıksız bir yapıdır. Özel sektörün, Ar-Ge faaliyetlerine önem vermediği böylesi bir yapıda savunma sanayiine bu konuda faydasının olması güçtür.(88)

Neticede, savunma sanayiine, ulaştığı ileri teknolojiyle yardımcı olması gereken diğer sanayi sektörlerinin, henüz teknolojik gücün göstergesi olan Ar-Ge faaliyetlerine gerekli itinaı göstermemesi, yerli silah üretimini olumsuz yönde etkileyecektir.

2.5.4. Yüksek Maliyetli Üretim :

Gelişmekte olan ülkelerdeki genel eğilime paralel olarak Türkiye'de de savunma sanayiinin yüksek maliyetli üretim yapmasına neden olan bazı etkenler bulunmaktadır. Bunlar; sanayilerarası geriye ve ileriye doğru bağların yeterince kurulamaması , girdi çıktı ilişkilerinin optimum düzeye ulaşamaması, başlangıçta ithal ikamesine dayalı olarak yapılacak silah üretiminin içe dönük ve talebe bağlı üretim olarak optimum ölçeğin altında kalacağından böylece optimumu ölçekli üretimin maliyetlerini düşürme kazancını ortadan kaldırması, ülke sanayinin yetersizliğinin uzun dönemde de dış girdilerde önemli bir bağımlılığa neden olması gibi nedenler sıralanabilir.(89)

İlave olarak kaynak maliyetleri de bu konuda önemli bir etmendir. Belli donanım gereksiniminin dışarıdan bağış yoluyla karşılanmasını, uzun dönemde bu ürünleri üretebilme

(88). ATAS-Boğaziçi Üniversitesi Bilim Konferansı, a.g.e., sf: 222

(89). Muammer ŞİMŞEK, Üçüncü Dünya Ülkeleri ve Türkiye'de Savunma Sanayii, a.g.e., sf: 184

yeteneğimizi kısıtlaması ve, geri teknoloji donanımları kullanmaya zorlanma, ayrıca gelişmiş güzel transfer edilen teknolojiler ile kamu araştırma kuruluşlarının birbirinden habersiz birbirlerinin faaliyetlerini tekrarlamaları da üretim maliyetlerini yükselten nedenler arasında yer alabilir.(90)

2.5.5. Yetişmiş İnsangücü :

Savunma sanayiinde kullanılan teknolojinin yüksekliği, imalat sistemlerinin karmaşıklığı ve sektörün disiplinler arası olma özelliği nitelikli bir insangücü oluşturmayı zorunlu kılmaktadır. Üstelik, bu işgücü içerisindeki bilim adamı ve diğer teknik personelin sayısı, genellikle üretim işçiliğinden daha fazladır.(91)

Savunma sanayiine gerekli olan işgücü ise, ülke dışından getirilen uzmanlarla veya ekonominin diğer kesimlerinden çekilecek nitelikli işgücü ile ya da yurt dışına gönderilecek personelle sağlanacaktır.

2.5.6. Geniş Ölçekli Üretim Yapabilme Olanakları :

Yerli silah üretiminden beklenen ekonomik yararların önemli bir kısmı, geniş ölçekli üretim ile elde edilebilecektir. Geniş ölçekli üretim yapıldığında, ülkeler; araştırma harcamalarına büyük fon ayırabilme , büyük yatırımlarda bulunma, maliyetleri düşürme ve dünya piyasalarında tekel yaratabilme gibi imkanlara kavuşabilmekte ve daha ucuza silah üretilerek optimum üretim düzeyine ulaşabilmektedir.(92)

---

(90). 1991 Sanayi Kongresi, Savunma Sanayii Sektör Raporu, a.g.e., sf: 63

(91). 1991 Sanayi Kongresi, Savunma Sanayii Sektör Raporu, a.g.e., sf: 65

(92). Erdoğan ALKİN ve Yüksel ÜLKEN, "Savunma Sanayii", Harp Ekonomisi, a.g.e.,sf: 169

2.5.7. Altyapı :

Türkiye'de savunma sanayiinin oluşturulmasında ortaya çıkacak olan bir sorun da, Türkiye'deki altyapı yetersizliğidir. Ayrıca savunma sanayii birimlerinin, düşmana toplu hedef teşkil etmemek amacıyla çeşitli bölgelere dağıtılma zorunluluğu da, özellikle yabancı sermaye ve özel yatırımcılarını olumsuz yönde etkileyecektir.

2.5.8. Bağımlılık Sorunu :

Aslında bağımlılık konusu kendi kendine yeterlilik anlamına tam anlamıyla gelmemektedir. Çünkü en büyük silah üreticisi ülkeler bile başka ülkelere bağımlıdırlar. Gelişmiş ülkelerde bağımlılık hammaddelere bağımlılık şeklindeyken gelişmekte olan ülkelerde ise, ileri teknolojilere bağımlılık şeklindedir. Türkiye'de ise silah üretimindeki bağımlılık, başta ileri teknolojiler olmak üzere, stratejik hammaddeler, yetişmiş insangücü, dış finansman kaynakları gibi bir alana dayanmaktadır. Aslında dışa bağımlılık, teknolojilerin hızla değişmesiyle yarışta geri kalan Türkiye'nin, gelişmiş ülkeler düzeyinde teknoloji üretene kadar devam edecektir.(93)

2.5.9. Askeri Etkinlik Sorunu :

Türkiye'de yerli olarak geliştirilecek ve üretilecek olan silahlar, kuşkusuz Türk Silahlı Kuvvetlerinin bünyesine ve bölgesel koşullara daha fazla uyum sağlayabilecek ve etkinliği arttıracak şekilde olmalıdır. Buna karşılık, yerli silah üretiminde askeri etkinliği azaltıcı bazı etkenler vardır. Salt prestij faktörü ile, ülke dışından alımı daha kazançlı olan bir silah sisteminin, daha yüksek maliyetlerle yerli üretimin yapılması veya iç politikadaki hükümet sorunlarının neden olduğu bazı projelerin finansman kaynakları saptandıktan ve belirli bir mesafe alındıktan sonra iptalinin gündeme gelmesi, kişisel çekişmeler nedeniyle savunma sanayii kabiliyetine yönelik çabaların gözardı edilmesi, brokrasi engelleri gibi, askeri etkinliği azaltıcı olumsuzluklar söz konusudur.(94)

(93). 1991 Sanayi Kongresi, Savunma Sanayii Sektör Raporu, a.g.e., sf: 32

(94). Hakkı ARIS, "1995 İçin Beklentiler", Savunma ve Havacılık Dergisi, No: 5, sf: 6, 1994

2.6. Savunma Sanayinin Ekonomik Etkiler :

2.6.1. Sanayileşme Etkileri :

Savunma sanayiinin geliştirilmesinin başlıca amacını, askeri, politik amaçlar oluşturmakla birlikte, aynı zamanda Türkiye'nin sanayileşme sürecinde yapacağı katkılara da önem verilmektedir.

Öncelikle, savunma sanayiinin kalkınma planları ile bağdaştırılması ve kalkınma planının da, belli hedefleri gerçekleştirecek olması, savunma sanayii ile ilgili her sanayii dallarından öncelikli olanlarının gelişmesini sağlayacaktır.(95)

Ayrıca, savunma sanayii ürünlerinin en güç koşullarda kullanılma özelliği ve kusursuz görev yapma zorunluluğu, ürünlerin üstün kalitede olmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla savunma sanayii ile işbirliği halinde olan diğer sanayi kuruluşlarının üstün kaliteyi yakalama gayretlerine ortam hazırlanmış olmaktadır. Savunma sanayiinin, ülke savunmasını en etkin ve ucuz metodlarla geliştirme gayretleri, savunma sanayii araştırmalarının sonuçlarından yararlanan sivil sanayiinin de gelişmesine katkıda bulunmaktadır.(96)

Özetle, savunma sanayii Türkiye'de halen mevcut olmayan sanayii kollarının kurulmasını ve yan sanayiinin gelişmesini hızlandırmakta, her uyarılan yeni sanayi kolunun ülkenin genel sanayi yapısına katılmasıyla genel sanayileşme düzeyi yükselmektedir.(97)

2.6.2. Ar-Ge ve Teknolojik Gelişmeye Etkileri :

Savunma sanayiinin, Ar-Ge ve teknolojik gelişmeye etkisini incelemek için önce bazı temel ayrıntıları değerlendirmek gerekir.

---

(95). Ahmet KILIÇBAY, "Türkiye'nin Ekonomik Yapısı ve Milli Harp Sanayii", Harp Ekonomisi, Harp Ak.Basımevi, sf: 25, İstanbul-1985

(96). 1991 Sanayi Kongresi, Savunma Sanayii Sektör Raporu, a.g.e., sf: 58

(97). Ahmet KILIÇBAY, "Türkiye'nin Ekonomik Yapısı ve Milli Harp Sanayii", Harp Ekonomisi, a.g.e., sf: 28

**TABLO-27 1990 YILINDA GAYRİSAFİ AR-GE HARCAMALARININ
FİNANSMAN KAYNAKLARINA GÖRE DAĞILIMI (%)**

ÜLKELER	ÖZEL	DEVLET
FRANSA	63.5	48.3
ALMANYA	62.0	35.1
JAPONYA	73.1	18.0
ABD	50.6	47.1
İNGİLTERE	49.5	35.8
İSPANYA	47.4	45.1

Kaynak : ATAS -Boğaziçi Üniversitesi Bilim Konferansı, B.Ü.Vakfı Yayını, Mayıs-1994,s.229

Tablo-27 incelendiğinde, silah ve uzay araştırmalarına girmeyen ülkelerde özel sanayi kesiminin Ar-Ge finansmanındaki rolü devlet kesiminden daha fazladır. Oysa silahlanma yarışında olan ülkelerde savunma Ar-Ge faaliyetleri için araştırma çoğunlukla kamu kesiminden geldiğinden, kamu finansman payı ile özel kesim payları birbirine çok yakın olmaktadır. Dolayısıyla, savunmaya yönelik olan Ar-Ge faaliyetlerine yapılan harcamaların büyük çoğunluğunu devletlerin karşılaması ve savunma araştırmalarında ortaya çıkan teknolojik bulguların sivil alanlara aktarılabilir ve bu bağlamda özel sektör firmalarının kullanımına sunulabilir olması, Ar-Ge faaliyetlerine savunma sanayiileri için katılan devletin, böylece diğer sanayi sektörlerine de faydası, etkisi olmaktadır.(98)

Yani, sivil sanayide gereksinme duyulan Ar-Ge faaliyetlerinin dikkate değer bir bölümü, silah üreten firmalarca karşılanmış olmaktadır.

2.6.3. Ödemeler Dengesine Etkileri :

“Öncelikle, hızlı teknolojik gelişmelere paralel olarak silah sistemlerinin sürekli değişmesi, Türkiye'nin askeri çevresindeki gelişmeler ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin gereksinme duyduğu önemli silah sistemlerinin ülke dışından elde edilme zorunluluğu, ulusal savunmanın ekonomi üzerindeki yükünün büyük çoğunluğunun ödemeler dengesi üzerine aktarılmasına neden olmaktadır. Ayrıca Savunma sanayii, ödemeler dengesi üzerinde kısa dönemde özellikle ileri teknoloji gerektiren silah sistemlerini üreten sanayiler, başlangıçta ithal ikamesi niteliğinde

(98). ATAS -Boğaziçi Üniversitesi Bilim Konferansı, a.g.e., sf: 221

olacağından ithal ikamesi sanayiinin sakıncalarını taşımaktadır, ve üretim ve Ar-Ge tesislerinin kurulması da, çok büyük boyutlara ulaşan dış kaynakları gerektirmektedir. İlave olarak, silah üretiminde kısa dönemde yerli üretim oranı artışı, önemli ölçüde savunma sanayiinin, ülkenin genel sanayi yapısıyla bütünleşmesine bağlı olmaktadır. Ve bütünleşme kısa dönemde sınırlı kalmaktadır.”(99)

Uzun dönemde savunma sanayiinin ödemeler dengesi üzerindeki etkisi ise olumludur. Gelişmekte olan ülkelerde yatırım planlaması konusunda yapılan araştırmalar, kuruluşunda kapital ve dövize çok fazla gereksinme gösteren ve böylece başlangıçta ödemeler dengesi üzerinde büyük baskı oluşturan yatırımların ileriki yıllarda, ilk yıllardaki zorlamanın aksine, bu ülkenin döviz açığını kapatmada yararlı oldukları belirlenmiştir.(100)

2.6.4. İstihdam Etkileri :

Savunma sanayiinin istihdam üzerine etkileri esas itibariyle teknolojinin istihdam üzerine etkisi ile bağdaşmaktadır.

Bilindiği gibi, teknolojinin gelişmesiyle birlikte, yoğun emek ve yoğun kapital çelişkisi ortaya çıkmıştır. Gelişmekte olan bir ülke, her durumda rekabet etmek ve dünya piyasasında modern teknolojiyi benimsemek konusunda baskı altındadır. Diğer taraftan gelişmekte olan ülke, bir yandan milletlerarası alanda kendine yer ararken öte yandan da kendi iç yapısal özelliklerinin baskısı sebebiyle modern teknolojiyi benimseme konusunda güçlüklerle karşılaşmaktadır. (101)

Çok hızlı gelişme gösteren askeri teknolojiler ise genellikle bilgi ve beceri düzeyi yüksek işgücü kullanan ileri bir teknoloji özelliği arz etmektedir. Dolayısıyla, Türkiye gibi teknolojide dışa bağımlı ve gelişmekte olan ülkeler kısmen emek yoğun üretim yaptığı gibi bazı teknik uzmanlara

---

(99). Muammer ŞİMŞEK, Üçüncü Dünya Ülkeleri ve Türkiye’de Savunma Sanayii, a.g.e., sf: 195

(100). Vural SAVAŞ, 1991 Sanayi Kongresi, Savunma Sanayii Sektör Raporu, a.g.e., sf: 50

(101). C.L. BOLTZ, Teknoloji ve İktisadi Gelişme, a.g.e., sf: 62

da ihtiyaç duymaktadır.Yani üretilen silahın teknolojik özelliklerine göre istihdam olanakları değişmektedir. Bu durumda, Türk savunma sanayiinin, yüksek teknoloji kullanma özelliği ile sadece nitelikli insan gücüne ve henüz teknoloji transfer eden ve sınırlı emek yoğun kapitale özellikleri ile de, sınırlı işgücüne istihdam imkanları yaratmaktadır. Ayrıca, büyük ölçüde nitelikli personele avantaj sağlayacak bir özellik arz etmektedir.(102)

2.6.5. Enflasyon Etkileri :

Enflasyona, talebe fazla baskının neden olduğu konusunda iktisatçılar arasında uyum vardır. Dolayısıyla, askeri harcamalardaki, özellikle savaş hali durumundaki çok büyük ve ani bir artış, kuşkusuz ekonomide fazla talebe yol açabilecektir. Ayrıca, işsizliğin oldukça yüksek ve ekonomideki genel talep baskısının da oldukça düşük olduğu dönemlerde askeri harcamalardaki ani yükselme, özellikle bu harcamalar tedarik üzerinde yoğunlaşırsa, enflasyonist darboğazlara yol açabilmektedir. Diğer taraftan giderek artan silah sistemlerinin ve silahlanma programların maliyetlerinin, hükümetlerin vergileri artırmalarına yol açması, yani bütçe açıklarının askeri harcamalarda önemli bir payı bulunması nedeniyle bütçe açıklarının açık finansman yoluyla kapatılması sonucunda silahlanma programları yüzünden artan vergiler, enflasyonist gidişi hızlandıracaktır.(103)

2.6.6. Ulusal Gelir ve Ekonomik Kalkınmaya Etkileri :

Salt ekonomik görüş açısından, savunma sanayiine ayrılan kaynakların, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına yönelik alanlara ayrılması, kuşkusuz kalkınma sürecini daha da kısaltacaktır. Bununla birlikte hiçbir ülkenin de ulusal savunma ve diğer stratejik faktörleri gözardı edemeyeceği de bir gerçektir. Bu nedenle, savunma sanayiine yönelik yatırımların, Türkiye'nin genel ekonomik kalkınma modeliyle optimum bir bütünleşme içerisinde ele alınması ve savunma sanayiinin çeşitli kollarına yönelecek olan yatırımların, ülkenin ekonomik ve sanayi düzeylerine göre uygun, bir zaman planlamasının yapılması, savunma sanayiinin gelişimi

---

(102). Erdoğan ALKİN ve Yüksel ÜLKEN, "Savunma Sanayii", Harp Ekonomisi, a.g.e.,sf: 72

(103). Muammer ŞİMŞEK, Üçüncü Dünya Ülkeleri ve Türkiye'de Savunma Sanayii, a.g.e., sf: 188-189

ve ÷lke kalkınması bakımından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, belki bir kaç on yılda ancak oluşturulabilecek olan savunma sanayii, dışa yönelik olarak üretim yapabilecek bir düzeye gelmesiyle askeri ve politik kazançların yanı sıra ekonomik kazançlarında elde edilmesini sağlayacaktır. Sonuç olarak , Türkiye'de yerli silah üretimi, Türk Silahlı Kuvvetlerinin dış tedarik harcamaları dolayısıyla, ödemeler dengesi üzerindeki yükünün uzun dönemdeki artışına paralel olarak meydana gelecek olan baskıları hafifletecektir.(104)

---

(104). Muammer ŞİMŞEK,a.g.e., sf: 201-203

SONUÇ

Dünyanın, 1989 yılından itibaren özellikle SSCB'nin yıkılmasıyla birlikte içine girdiği belirsizlik ortamı, ülkelerin güvenlikle ilgili konulara daha fazla eğilmelerine neden olmuştur.

Dolayısıyla böyle istikrarsız ortamlarda olayların ve gelişmelerin sağlıklı değerlendirilebilmesi, ülke menfaalarına uygun politikalar üretilebilmesi için jeopolitik değerlendirme yapılması gerekmektedir.

Jeopolitik, bir devletin güvenlik ve gelişme politikasının bilimsel zeminini oluşturmak, global sorunların daha net anlaşılmasını sağlamak daha önemlisi evrensel ve bölgesel düzeyde uluslararası sistemde cereyan eden olayların her hangi bir ülke için oluşturacağı tehdidi veya avantajı en iyi şekilde tahlil edebilmek için; tarih, kültür, ekonomi, sosyal değerler, coğrafi karakter, askeri değerler, politik değerler, zaman gibi unsurları inceleyerek ülke menfaatlerine en uygun hareket tarzını belirlemek gibi ana hususları içermektedir.

Ayrıca jeopolitik, dünya meselelerine açıklık getirirken jeopolitiğin değişen ve değişmeyen unsurlarından yararlanmaktadır. Jeopolitiğin değişen unsurları, sosyal, ekonomik, politik, askeri ve kültür değerlerinden oluşurken, değişmeyen unsurlar ise ülkenin dünya üzerindeki özel konumunu, jeopolitik teoriler gibi konuları içermektedir. Aslında değişmeyen unsurlar stratejide "mekan"ın karşılığı iken değişen unsurlarda strateji de "güc"ün karşılığıdır. Her ikisini de aktif kılan ise zamandır.(105)

Diğer taraftan, Jeopolitiğin değişen ve değişmeyen unsurları ve zaman birbirlerini etkileyerek şekillenmekte ve Jeopolitik değerlendirmelerde de bu üç unsurun bir bütünlük içinde ele alınması gerekmektedir.

---

(105). Mehmet ATAY, Jeopolitik, a.g.e., sf: 44

Jeopolitiğin değişmeyen unsurlarının kapsamında yer alan bir ülkenin dünya üzerindeki özel konumu ile o ülkenin uluslararası politikadaki etkinliği arasında sıkı ilişkiler vardır. Ülkenin anakara ve denizlere göre özel konumu, ülkenin komşuları, büyüklüğü, şekli ve sahip olduğu doğal kaynaklar gibi özellikler dünya üzerindeki özel konuma örnek teşkil etmektedir. Ayrıca jeopolitiğin değişmeyen unsurları kapsamı içine alabileceğimiz jeopolitik teoriler ise başlıca dört eşitir. Bunlardan; kara egemenliği teorisinde, Doğu Avrupa'nın güney yarısını oluşturan bölgeye hakim olanın tüm dünyaya hakim olacağı görüşü savunulmakta, kenar kuşak teorisinde, Avrupa, Türkiye, İran, Afganistan, Pakistan, Hindistan, Çin ve Kore'den oluşan kenar kuşak ülkelerine sahip olanın aynı şekilde tüm dünyaya hakim olacağı savunulmakta deniz egemenliği teorisinde ise, denizlere hakim olanın tüm dünyaya hakim olacağı aynı şekilde hava hakimiyet teorisinde de üstün hava gücüne sahip olanın tüm dünyaya hakim olacağı savunulmaktadır. İlave olarak, başka teoriler de olmasına rağmen günümüzde bazıları geçerliliğini yitirmiştir, diğerlerinin savundukları teoriler üzerinde de tam anlamıyla fikir birliği söz konusu değildir.

Jeopolitiğin değişen unsurlarından; ekonomi, askeri, politik, kültürel, sosyal değerler ise bir bakıma "gücü"n ifadesidir demiştik. Yani dünyadaki gelişmeler ile birlikte bu unsurlardan her hangi birisi tehdit alabilir veya her hangi birisinin uluslararası sistemdeki etkinlik ve gcllk durumu jeopolitik güce katkı sağlayabilir. Neticede lkeler bu değerlerini en st seviyede tutmak veya düşman ülkenin bu değerlerinin düştük seviyede kalmasını ister, jeopolitik bilimi ise değerlendirmelerde bu hususu bölgesel ve evrensel boyutta incelemeye alır.

Bu jeopolitik görüşlere göre, Türkiye'nin jeopolitik özelliği ise oldukça dikkat çekicidir. Bilindiği gibi her ülke az veya çok çeşitli oranlarda tehdit altındadır. Türkiye'nin de varlığına ve güvenliğine karşı tehditler mevcuttur. Öncelikle bölgesel düzeyde Türkiye'nin bütün sınır komşuları Türkiye'ye karşı düşmanca tutum içerisindedir, aşırı silahlanmaktadır, Türkiye'nin aleyhine faaliyet gösteren terör örgütlerine destek vermektedir. Rusya ile boru hattı ve AKKA, Ortadoğu ile su, Yunanistan ile Ege Denizi konusunda sıkça sorunlar yaşayan Türkiye, aynı zamanda sınır ülkeleri tarafından nükleer tehdit altındadır. Bu kısa açıklamalarla Türkiyenin ekonomik, sosyal, kültürel, askeri değerlerinin bölgesel düzeyde tehdit aldığı anlaşılmakla beraber, ayrıca uluslararası sistemde söz

sahibi olan büyük güçlerin özellikle ekonomik tehditleri ise, Türkiye'nin evrensel düzeyde maruz kaldığı tehdidi temsil etmektedir.

Neticede Türkiye, Ortadoğu, Kafkasya, Balkanların kesiştiği noktada olması nedeniyle, bu üç bölgenin herhangi birindeki gelişme Türkiye'yi yakından etkilemektedir. Yani bu potansiyel tehditlerle beraber bu bölgelerin mevcut tehditleri, evrensel düzeyde uluslararası sistemdeki büyük güçlerin tehditleriyle birleşince Türkiye'nin ciddi bir tehdit altında olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan Türkiye'nin Orta Asya ve Ortadoğunun doğal kaynaklarıyla aynı mahalde olması, yeni bir ipek yolu üzerinde bulunması Hazar Denizinden Adriyatik Denize uzanan mükemmel bir coğrafya üzerinde yer alması ise jeopolitiğin değişmeyen unsurlarına göre özel konumunu göstermektedir.

Genel olarak jeopolitiğin değişen unsurlarına göre ise önemli bir bölgesel güç görünümünde olan Türkiye'nin tehditleri caydıracak, yeterli bir askeri güce sahip olması gerekmektedir. Bilindiği gibi iyi bir askeri güç için, güçlü bir savunma sanayii oluşturulması gerekmektedir.

Savunma sanayii ise, savunmaya yönelik silah sistemleri üreten kamu ve özel kuruluşlardan oluşmaktadır. Özel ürün, pazar ve ticaret şekilleriyle diğer sektörlerden ayrılan savunma sektörü oldukça değişik bir yapı sergilemektedir.

Özellikle savunma sanayii firmaları son yıllarda birleşme özelliği göstererek tekelleşmeye doğru giderken, savunma sanayii ürünlerinin rekabeti her geçen gün kızışmakta ve ekonomik külfeti artmaktadır. Buna rağmen savunma ticaretine satıcı olarak katılan silah üreticisi ülkelerden; ABD, Fransa, Almanya, İngiltere, İtalya ve Rusya geçmişte olduğu gibi günümüzde de savunma ticaretinden en fazla yararlanan ülkeler olmaya devam etmektedirler. Bu arada Ortadoğunun en fazla silaha para harcayan ülkesi, Suudi Arabistan olurken en fazla silah ithal eden ülkeler grubunun içinde Türkiye'nin de yer aldığı görülmektedir.

Türkiye'nin sadece silah ithaline dayanan silah tedarik yöntemi, geçmişte ABD ve Almanya'nın uyguladığı silah ambargosu düşünülürse hiçte uygun bir yöntem olmadığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan silah üretimi ise, ekonomik faaliyetler içerisinde dinamik bir yapıya sahip bulunmaktadır.

Dinamik faktörler dizisinin en önemlisi olan teknolojik gelişmeler bu yüzyılda, geçen yüzyıllara göre çok hızlı bir gelişme göstermiştir. Teknolojik gelişmelerin anında silah üretimine yansması, yani teknolojik gelişmelerin genellikle silah geliştirme süreçlerinden kaynaklanmaları silah üretiminin, günümüzde artık tamamen ileri ve karmaşık teknolojilerle nitelendirilmelerine neden olmaktadır ve ileri teknolojiler, modern silah sistemlerinin özgün yapılarını oluşturmaktadır. Dolayısıyla gelişmiş silah teknolojilerinin üretimine yönelik olan Ar-Ge faaliyetleri ve harcamaları silah sistemlerinin sahip olduğu sistemlerinin odak noktasını oluşturmaktadır. Bu nedenle ileri silah sistemlerinin sahip oldukları teknolojilerin geliştirilmesi, firmaların ve bazı silah sistemlerinin de giderek ülkelerin ekonomik güçlerini aşmaktadır. Dolayısıyla, böyle ileri teknolojileri üretebilme kapasitesinden yoksun olan ülkeler, silah üretimlerinde önemli bir varlık gösterememekte ve kaçınılmaz olarak diğer ülkelere bağımlı kalmaktadır.

Diğer taraftan, savunma firmalarının savunma sanayiine girişi, bu alanda kalışı ve sanayiden ayrılışına neden olan faktörler de, ekonominin diğer alanlarına göre farklı özellikler taşımaktadır.

Silah sisteminin bu özellikleri ve silah geliştirme sürecinde ortaya çıkan dış etkenler, silah sistemlerinin son durumu, maliyet, performans vb. özellikler bakımından yapılan tahminlerin gerçekleşme imkanlarını azaltmakta ve silah geliştirme sürecinde büyük bir belirsizlik oluşmaktadır. Ayrıca ülke içerisinde tek alıcı olarak devletin davranışları, ilgili yasal düzenlemeler ve süreçler de, silah geliştirme sürecinde büyük bir belirsizlik oluşturmaktadır. Bu etkenler aynı zamanda, silah projesinin maliyetlerini çok yüksek boyutlara çıkarmakta ve bu projelerin karşı karşıya buldukları riskleri yükseltmektedir. Kuşkusuz zaman süreci kısaldıkça, maliyetler de daha fazla artmaktadır.

Bu gerçekler ışığında, gelişmekte olan ülkelerin silah üretimlerinde izledikleri yöntemler ise genel olarak, iki şekilde biçimlendirilmektedir. Bunlar; kendi kendine yeterli ve içe dönük silah üretimleriyle, dışa dönük ve uluslararası firmalarla bütünleşen silah üretim şekilleridir. Ancak,

gelişmekte olan ülkelerin uygulamalarını, birbirlerinden böyle kesin sınırlarla ayırma imkanı yoktur. Ayrıca ulusal güvenlik gerekçeleri ve diğer stratejik faktörler, her iki modelde de, bu ülkeleri kendi kendine yeterli bir savunma sanayii yapısına ulaşmaya doğru zorlamaktadır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler, çeşitli silah sistemlerinin üretiminde salt bir modele bağlı kalmamakta ve genellikle karma bir yöntem izlemektedir.

Diğer taraftan, bu ülkelerdeki silah üretimi, genellikle basit silahların üretimi ve lisansla başlamakta ve bir çok aşamaya ayrılan bir süreç içerisinde gelişme göstermektedir. Bu aşamaların gelişmesine paralel olarak da, giderek kendi kendine yeterlilik düzeyi artırılmaya ve lisans verenin kontrolü azaltılmaya çalışılmaktadır. Çünkü lisansla silah üretimi, teknolojinin kontrolünü yabancıların ellerine bırakmakta ve ihracatı da engellemektedir. Özellikle ileri silah sistemlerine, bu güne kadar hiç bir gelişmekte olan ülke ulaşamamış olmakla birlikte son aşamada, tamamen kendi kendine yeterli bir silah üretimi hedef alınmaktadır.

Türkiye ise, basit ve orta derecede karmaşık silah sistemlerinin üretimlerini başlatabilecek potansiyele sahip bulunmaktadır. Bununla birlikte Türkiye, halen gelişmekte olan bir ülkedir ve böyle ileri silah sistemlerinin kendi kendine yeterli olarak üretimleri uzun dönemde bile zor görünmektedir. Bu nedenle, diğer gelişmekte olan ülkelere olduğu gibi Türkiye'nin de, silah tedarikinde dışa bağımlılığı, yerli silah üretimleriyle dış girdilere olan bağımlılığa dönüşecektir. Yerli üretim oranının artırılmasına paralel olarak, bu bağımlılığın zamanla azaltılma ihtimali bulunmaktadır. Ancak, silah teknolojisindeki gelişmeler bu bağımlılık zincirini, Türkiye'nin gelişmiş ülkeler düzeyinde teknoloji üretim kapasitesini kazanmasına kadar yineleyecektir. Bununla birlikte mevcut koşullar, Türkiye'nin uzun dönemde bile teknoloji üreten bir ülke düzeyine ulaşma imkanını azaltmaktadır. Bu günkü Ar-Ge kapasitesi ve yakın gelecekte Türkiye'nin bu alana planladığı kaynaklarla, uzun dönemin üzerindeki bir dönemde bile, dışa olan bağımlılığı büyük bir ihtimalle süreceği düşünülmektedir.

Sonuç olarak, bazı yan sorunlara rağmen Türkiye'de savunma sanayiinin, ülkenin uzun dönemdeki kalkınma ve sanayileşme hedeflerine uygun, dikkatli bir planlamayla, özellikle orta düzeydeki silah sistemlerinin üretimlerinde önemli aşamalar katedeceği, böylece oldukça önemli bir

jeopolitik özelliğe sahip olan, bu güne kadar mevcut jeopolik özelliğiyle ahenkli, dışa bağımlılığı az bir savunma yeteneğine kavuşamamış Türkiye'nin, bundan sonra daha güçlü ve iddali bir savunma sanayii yeteneğine kavuşacağı ümit edilmektedir.

KAYNAKLAR

ACAR, Aykut. “ Anadolu'nun Jeopolitik Önemi ve Türkiye'ye Yönelik Tehditler”, Stratejik Etüdler Bülteni, Gen. Kur. Bşk.lığı Basımevi, sayı: 89, Ankara-1995

ACER, Mustafa. “Türkiye'de Havacılık Sanayii”, 1.Teknoloji Kongresi , Ankara Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Mayıs-1984

AKÇAY, Mehmet. “ 2000'li Yıllarda Teknoloji İstekleri ve Savunma Sanayii ”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Gen.Kur. Bşk.lığı Yayını, sayı: 343, Ocak-1995

ALKİN, Erdoğan ve ÜLKEN, Yüksel. “Savunma Sanayii”, Harp Ekonomisi, Harp Akademisi Basımevi, İstanbul-1985

AKGÜL, Aziz. “Savunma Pazarı ve Uluslararası Silah Ticareti”, Stratejik Etüdler Bülyeni, Gen. Kur.Bşk.lığı. Basımevi, sayı:16, Ankara-1982

ALPASLAN, Tefik. Savunma Politikası ve Harp Planlaması, Hv.Bas.ve Neş. Md. Yayını, Ankara-1970

ALSAN, Zeki Mesud. Silahsızlanma Problemi, SBF Yayınları No: 29-11, Ankara-1953

ALTINAY, Necdet. “NATO Savunma Ticaretinin Geliştirilmesi ve Savunma Ortak Pazarının Kurulması ”, M-5 Dergisi, sayı: 59, 1992

ALTUĞ, Yılmaz. Ortadoğu Barış Süreci ve Türkiye Sempozyumu, Hv.H.O.Yayını, Nisan-1995

ARIS, Hakkı . “1995 İçin Beklentiler”, Savunma ve Havacılık Dergisi, No: 5, 1994

ARSIN, Ali. Türkiye'nin Politik Gücünün Değerlendirilmesi, Gen.Kur.Bşk.lığı Yayını, Ankara-1984

ARSLAN, Ali ve KANBOLAT, Hasan. Türkiye ve Anadolu'nun Etki Alanı”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Gen.Kur. Basımevi, sayı: 341, Temmuz-1994

Askeri Terimler Sözlüğü, E.U.Basımevi, Ankara-1956

Aselsan Dergisi, sayı: 32, Ocak-1996

Aselsan Dergisi, sayı: 28, Mart-1995,

ATAS-Boğaziçi Üniversitesi Bilim Konferansı, Boğaziçi Ü. Vakfı Yayını, Mayıs-1994

ATAY, Mehmet. Jeopolitik, Türkiye Stratejik Araştırmalar ve Eğitim Merkezi Yayını, İstanbul-1990

AYAZ, Nevzat. "Türkiye'nin Gelişen Bölgesel Konumu ve Savunma Sanayii Faaliyetlerinin Son Durumu", Savunma ve Havacılık Dergisi, No: 3, Haziran-1992

BALL, Desmond. "Modern Teknoloji ve Jeopolitik", Harp Akademileri Bülteni, çev: Savaş ÜSKENT, sayı: 143, Şubat-1985

BATMACA, Şemsi. "Teknoloji Transferinde Karşılaşılan Sorunlar ve Etkileri", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Gen.Kur. Bşk.lığı Yayını, sayı: 341, Temmuz-1994

BAYAT, Mert. "Jeopolitik ve Çağdaş Teorileri," M-5 Dergisi, sayı: 1, Nisan-1984

BOLTZ, C.L. Teknoloji ve İktisadi Gelişme, İktisadi Araştırma Vakfı Yayını, çev: Toker DERELİ, İstanbul-1970

ÇALIK, Mithat. Askeri Coğrafya, Harp Akademileri K.lığı Yayını, Eylül-1982

ÇAM, Esat. "Dış Politika Etkinliği ve Savunma Gücü" Harp Ekonomisi, Harp Ak.Basımevi, İstanbul-1985

ÇANDAR, Cengiz. "Üçüncü Amerikan İmparatorluğu ve Türkiye", Sabah Gazetesi, 7 Ocak 1996

ÇARIKÇI, Emin. "Türkiye-AB Gümrük Birliği Anlaşması ve Beklentiler", Yeni Türkiye Dergisi, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri Yayını, No:3, İstanbul-1995

ÇINAR, Hasibe. Karadeniz Ekonomik İşbirliği, DPT Yayını, Temmuz-1993

ÇOMAK, Hasret. Silahlanma ve Silahsızlanma Problemi, Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul-1984

Defence News, December 5-11, 1994

Defence News, April 18-24, 1994

Defence News, May 9-15, 1994

Defence News, July 31 August 6, 1995

Defence News, January 22-28, 1996

Defence News, April 1-7, 1996

DESİYAB. Türk Sanayinin Dünü, Bugünü ve Yarını, cilt 1, III Ankara: T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 1983

DİBB, Paul. Towards a New Balance of Power in Asia, Adelphi.295, Oxford University Press, 1995

DOĞANAY, Hayati. Türkiye'nin Coğrafi Konumu ve Bundan Kaynaklanan Dış Tehditler, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, sayı: 12, 1991

DOĞANAY, Zekai ve ATUN, Fikret. Ortadoğu'nun Jeopolitik ve Jeostratejik Açından Değerlendirilmesi Körfez Savaşından Alınan Dersler, Ankara-1994

DUMONT, Sophie. "Yakın Doğu ve Su", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Gen.Kur. Basımevi, çev: İbrahim YILDIZ, sayı: 347, Ocak-1996

ERENGİL, Muzaffer. "Jeopolitik Kavramı Üzerine Bir İnceleme", Stratejik Etüdler Bülteni, Gen. Kur. Bşk.lığı Yayını, sayı: 86, Eylül-1991

ERGENÇ, Kaya. "Havacılık ve Uzay Sanayiinde Deneyim ve Görüşler", Anadolu Üniversitesi III. Havacılık Sempozyumu Notları, 1991

ERGİN, Feridun. Uluslararası Politika Stratejileri, İstanbul Üniversitesi Yayını No: 2008, İstanbul-1975

ERKAL, Mustafa. Sosyoloji (Toplum Bilimi), Der Yayınları, İstanbul-1993

ERTÜZÜN, Tevfik. "Milli İktisadi Güç ile Milli Güvenlik Gücü Münasebetleri", Harp Ekonomisi, Harp Ak.Basımevi, İstanbul-1985

Global Gazetesi, 9 Şubat 1995

GÖNLÜBOL, Mehmet. Uluslararası Politika, Ank.Ü.Siyasal Bil.Fak. Yayını, Ankara-1978

HAKSEVER, Sadık. "Cumhuriyet Döneminde Savunma Sanayiinin Gelişimi ", M-5 Dergisi, sayı: 59, 1992

Harp Akademileri Bülteni, sayı: 180 Eki, İstanbul-1995

İLHAN, Suat. Jeopolitik Duyarlılık, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara-1989

İNCEKARA, Ahmet. Globalleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde NAFTA ve Etkileri, İstanbul Ticaret Odası Yayını, No: 1995-14

KARA, Engin. "Stinger", Hava Kuvvetler Dergisi, Hv.K.K.Mrk.D.Bşk.lığı Yayını, sayı: 322, Ankara-1995

KARADAYI, İ. Hakkı. “Genel Kurmay Başkanı ile Söyleşiler”, Savunma ve Havacılık Dergisi, No:6, 1995

KARTAL, Ender. “Mikroskobik Savaşçılar”, Hava Kuvvetleri Dergisi, Hv.K.K.Mrk.D.Bşk..lığı Yayını, sayı: 322, Ekim-1995

KAZGAN, Gülten. Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiyenin Yeri, Altın Kitaplar Yayınevi, Nisan-1995

KAYABALI, İsmail ve ARSLANOĞLU, Cemender. Türk Kültürü Deniz Kuvvetleri Sayısı, Sayı: 117, Ankara-1972

KENNEDY, Paul. Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, İş Bankası Kültür Yayınları, Çev: Birtane KARANAKÇI, Ankara-1991

KOÇAOĞLU, Mehmet. Uluslararası İlişkiler, K.H.O.Yayımları, Ankara-1993

KOHEN, Sami. “Petrolde İşler İyi Gitmiyor”, Milliyet Gazetesi, 18 Ağustos 1995

KOMAY, Hacim. “İlk Yıllarımız”, Aselsan Dergisi, sayı: 32, Ocak-1996

KÖNİ, Hasan. Ortadoğu Barış Süreci ve Türkiye Sempozyumu, Hv.H.O.Yayımları, Nisan-1995

KUT, Şule. Ortadoğu Barış Süreci ve Türkiye Sempozyumu, Hv.H.O.Yayımları, Nisan-1995

LEGUAT, Albert . “Jeopolitik ve Modern Harbin Sevk ve İdaresi ”, Harp Akademileri Bülteni, çev: Erdoğan DÜMEN, sayı: 137, Mart-1984

Milliyet Gazetesi, 22 Ekim 1995

Milliyet Gazetesi, 4 Kasım 1995

Milliyet Gazetesi, 25 Eylül 1995

Milliyet Gazetesi, 22 Ekim 1995

Milliyet Gazetesi, 25 Ekim 1995

Milliyet Gazetesi, 30 Mart 1995

Milliyet Gazetesi, 1 Eylül 1995

Military Technology , Vol: 19, Issue.9, 1995

MORELLE, Hurbert . “SSCB'nin Çöküşünün Stratejik Sonuçları”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Gen.Kur.Basımevi, çev: Çetin ÇINAR, sayı: 341, Temmuz-1994

MORGENTHAU, Hans J. Uluslararası Politika, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Çev: Baskın ORAL ve Ünsal OSKAY, Ankara-1970

M-5 Dergisi, sayı: 25, 1986

M-5 Dergisi, sayı: 69, 1994

NATO Press Service, Financial Economic Data Relating to NATO Defence, 29 November 1995

OHRİ, İskender. Anadolu'nun Öyküsü, Milliyet Yayınları, Mayıs-1983

ONUR, Turhan. Türkiye Milli Harp Sanayii Semineri, Ankara Ticaret Odası Araştırma Yayınları No: 3, Ankara-1975

ORKUNT, Sezai. Türkiye-ABD İlişkileri, Milliyet Yayınları, 1978

ÖZEL, Mustafa. “Jamerika”, Yeni Türkiye Dergisi, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri Yayını, sayı:3, Mart-Nisan 1995

ÖZKAN, Cemal. “Kara Ordusu İçin Silah Seçiminde Günümüz ve Gelecek Arasında Bir Değerlendirme”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Gen.Kur. Bşk.lığı Yayını, sayı: 317, Eylül-1988

ÖZNAL, Erdoğan. “Türkiye'nin Stratejik Önemi ve Öncelikleri”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Gen.Kur.Basımevi, sayı: 340, Nisan-1992

Sabah Gazetesi, 5 Kasım 1995

Savunma ve Havacılık Dergisi, “ Aspilsan ”, No : 4, 1990

Savunma ve Havacılık Dergisi, No: 3, 1992

SÖNMEZOĞLU, Faruk. Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, Filiz Kitapevi, İstanbul-1989

SÖYLERKAYA, Suat. “Türkiye’de Milli Harp Sanayii”, Türkiye Milli Harp Sanayii Semineri, Ankara Ticaret Odası Araştırma Yayınları No: 3, Ankara-1975

ŞEN, Nadir. “ Türkiye’de Uçak Motor Endüstrisinin Kuruluşu ve Gelişmesi”, Anadolu Üniversitesi III. Havacılık Sempozyumu Notları, 1991

ŞİMŞEK, Muammer. Üçüncü Dünya Ülkeleri ve Türkiye’de Savunma Sanayii, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1989

Takvim Gazetesi, 5 Nisan 1996

TAŞKIRAN, Cemalettin. “Hazar Bölgesi Petrolünün Boru Hattı İle Türkiye Üzerinden Taşınması Meselesi”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Gen.Kur.Basımevi, sayı: 347, Ocak-1996

TÜMERTEKİN, Erol. Beşeri ve İktisadi Coğrafya’ya Giriş, İ.Ü.Ed.Fak.Yayı, İstanbul-1962

ÜLMAN, Haluk. Ortadoğu Barış Süreci ve Türkiye Sempozyumu, Hv.H.O.Yayı, Nisan-1995

YAZGAN, Turan . “Harpte Beşeri Kaynaklar”, Harp Ekonomisi, Harp Ak.Basımevi, İstanbul-1985

